

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**HİTİTLER İLE HURRİLER ARASINDAKİ
SİYASİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER**

Hayder ASGHAR

**TARİH
ANABİLİM DALI**

HAZİRAN 2014

**HİTİTLER İLE HURRİLER ARASINDAKİ SİYASİ VE
KÜLTÜREL İLİŞKİLER**

Hayder ASGHAR

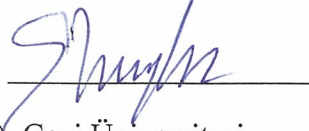
**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2014

Hayder Asghar tarafından hazırlanan “Hititler ile Hurriler Arasındaki Siyasi ve Kültürel ilişkiler” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ/ ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı Eskiçağ Tarihi Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Esmâ REYHAN

Tarih Anabilim Dalı,(Eskiçağ Bilim Tarihi), Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan: Prof. Dr. Salih ÇEÇEN

Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Anabilim Dalı, (Sümeroloji Bilim Dalı), Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye: Prof Dr. İlhami DURMUŞ

Tarih Anabilim Dalı,(Eskiçağ Bilim Tarihi), Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 11.06.2014

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hikmet KAVRUK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hayder ASGHAR

11.06.2014

HİTİTLER İLE HURRİLER ARASINDAKİ SİYASİ VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER
(Yüksek Lisans Tezi)

Hayder ASGHAR

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Haziran 2014

ÖZET

”Hititler ile Hurriler arasındaki siyasi ve kültürel ilişkiler” adlı yüksek lisans tez çalışmamızda ismi geçen her iki uygarlığın arasındaki etkileşimi çeşitli kaynaklar doğrultusunda incelemeye çalıştık. Hititlerin başta Hatti, Mezopotamya ve Hurri olmak üzere birçok uygarlıktan etkilendiğini bilmekle birlikte özellikle Hurriler ile olan siyasi ve kültürel etkileşimine bu çalışmamızda yer verdik. Hititlerin Mezopotamya uygarlıklarından etkilenmesinde Hurrilerin önemli rol oynadığını ifade ettik. Dolayısıyla Anadolu’nun güney doğusu ve Kuzey Suriye bölgesinde varlıklarını sürdüren Hurriler ile din, mitoloji, yazı ve diğer alanlarda iç içe bir Hitit kültürünün oluştuğunu belirttik. Hititlerin Boğazköy ve Şapinuva gibi önemli arşivlerde bulunan çivi yazılı belgeler arasında, Kizzuwatna ve Suriye’den aktarılmış çok sayıda büyü ritüeli bulunmuştur. Büyü ritüellerini içeren bu belgeler arasında çok sayıda Hurrice terimi ve Hurri tanrılarının isimlerine rastlanmıştır. Ayrıca bu arşivlerde Hitit-Hurri etkisini gösteren pek çok efsane, masal ve edebi metinlere de rastlanılmıştır. Bunun yanı sıra I. Hattuşili’nin yıllıklarında ve çeşitli fermanlarda ve belgelerde Hitit-Hurri siyasi ve kültürel ilişkilerini gösteren birçok bilgiye ulaşılmıştır. Çivi yazı belgelerinde I. Hattuşili ve I. Murşili’nin Hurrilerle yaptığı askeri çatışmalarından bahsedilmektedir. M. Ö. 2. binyılın özellikle ikinci yarısında, Eski Yakındoğu’nun ekonomik ve kültürel merkezi olan Suriye bölgesi Hititler ve Hurriler için birçok çatışma, savaş, ittifak ve barışa sahnesi olmuştur. Bu çalışmada dönemin politik dengeleri, siyasi ilişkileri yazılı belgelere göre karşıt güçlerin bakış açılarıyla, aydınlatmaya çalıştık.

Bilim Kodu : 1108
Anhtar Kelimeler : Hurri, Mitanni, Hitit, Boğazköy-Hattuşa, Mezopotamya
Sayfa Adedi : 136
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Esmâ REYHAN

POLITICAL AND CULTURAL RELATIONSHIPS BETWEEN HURRIANS AND HITTITES
(M.S.Thesis)

Hayder ASGHAR

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF EDUCATIONAL SCIENCES
June 2014

ABSTRACT

In this thesis, named as “political and cultural relationships between Hurrians and Hittites”, we try to examine the interactions between two civilizations in question, based upon to the various resources. Hittites interacted with a number of civilizations as Hattians, Mesopotamians and Hurrians, but we particularly choose to treat the political and cultural interactions between Hurrian and Hittites in this context. We point out that Hurrians had an important role in the Mesopotamian coaction among the Hittite population. So, we specify that Hurrians who lived in the Southeastern Anatolia and Northern Syria constituted the Hittite culture in a number of contexts such as mythology, literation etc. A great number of incantation rituals which originated from Kizzuwatna and Northern Syria were discovered among the cuneiform texts from Hittite archives as Boğazköy and Šappinuwa. And many Hurrian terms and the names of Hurrian gods also appear in these texts including rituals and festivals. However, in these cuneiform archives, there are also many myths, stories and literary texts which are observed the existence of Hurrian-Hittite interaction. However, in the Annals of Hattušili I, a number of editcs and various kinds of documents, it is figure out at a great number of information pointing out the political and cultural relationships between Hurrians and Hittites. There are also some information about the military cooperation between Hurrians and Hittites under the reigns of Hattušili I and Muršili I in the cuneiform texts. Especially, in the second half of 2nd millennium B.C., the Syrian region which was the economic and cultural center of ancient Near East witnessed many conflicts, alliances and peace for Hittites and Hurrians. We try to enlighten the political equilibriums and relationships according to the written sources by the viewpoint of these counterforces.

Science Code : 1108
Key Words : Hurrian, Mitanni, Hittie, Buoğazköy-Hattuša, Mesopotamia
Page Number : 136
Thesis Advisor : Assoc. Prof. Dr. Esmā REYHAN

TEŞEKKÜR

Tüm bu araştırmalar ve çalışmalar esnasında ve tezimin her aşamasında gerek kaynak noktasında gerek konuyla ilgili tüm yönlerde aydınlatıcı fikirlerini benden esirgemeyen ve beni yönlendiren değerli hocam sayın Doç. Dr. Esmay Reyhan'a sonsuz teőekkürlerimi borç bilirim. Konuyla ilgili kaynak temini noktasında benden yardımlarını esirgemeyen sayın Dr. Leyla Murat ve tüm hocalarıma teşekkür ederim.

Hayder ASGHAR

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ	1
2. HİTİT VE HURRİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	5
2.1. Coğrafya.....	5
2.1.1. Anadolu'nun Coğrafi Özellikleri	5
2.1.2. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası	7
2.2. Hititler	10
2.2.1. Hitit Tarihine Genel Bir Bakış	10
2.3. Hurriler	20
2.3.1. Hurri Tarihine Genel Bir Bakış.....	20
3. HURRİ-MİTANNİ DEVLETİ'NİN HİTİT DEVLETİ İLE OLAN İLİŞKİLERİ	27
3.1. Siyasi İlişkiler.....	27
3.1.1 Hitit - Kizzuwatna Siyasi İlişkileri	67
3.2. Kültürel İlişkiler	88
3.2.1. Askeri Etkileşim.....	90
3.2.2. Dinsel Etkileşim.....	92
3.2.3. Dil ve Edebiyat Etkileşimi	97
3.2.4. Büyü Etkileşimi.....	102

Sayfa

3.2.5. Giyim-Kuşamda Hurri Etkisi	107
4. SONUÇ.....	109
KAYNAKÇA.....	117
EKLER.....	124
EK-1. Hititler Döneminde Anadolu.....	125
EK-2. M.Ö. 13.yy Hitit Devleti ve Komşuları	126
EK-3. Hurri Ülkesi.....	127
EK-4. Mitanni ve Kizzuwatna Ülkeleri.....	128
EK-5. Hititler ve Komşuları	129
EK-6. Hititler Dönemi Anadolu Coğrafyası	130
EK-7. M.Ö. 2. Binyıl Yakındoğu Haritası	131
EK-8. M.Ö. 2. Binyıl Anadolu Haritası	132
EK-9. Çeşitli Mühürler	133
EK-10. Kaya Kabartması ve Çizimleri	134
EK-11. IV. Tuthaliya'nın Kabartması	135
ÖZGEÇMİŞ	136

KISALTMALAR LİSTESİ

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AÜ	Ankara Üniversitesi
AÜDTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ay.	Arka yüz
bkz	Bakınız
CTH	E. Laroche, Catalogue des Textes hittites, Paris,1971; Catalogue des Textes hittites, premier supplement, RHA 30, 1972: 94-133
Çev.	Çeviren
DTCF	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi
G.Ü.	Gazi Üniversitesi
GTÇ	Geç Tunç Çağı
Hurr.	Hurrite
KBo	Keilschrifttexte aus Boghazöi, Leipzig 1916 vd. – Berlin 1954 vd.
Km.	Kilometre
KUB	Keilschrifturkunden aus Boghazöi, Berlin 1921-1990.
M.Ö.	Milattan Önce
T.T.K.	Türk Tarih Kurumu
TTKB.	Türk Tarih Kurumu Basım Evi
Öy.	Ön yüz
Yak.	Yaklaşık
yy.	Yüzyıl
vd.	ve devamı
?	İşaretin okunuşunun kesin olmadığını gösterir.
[ ]	Tabletin o kısmının kırık olduğunu gösterir

Kisaltmalar	Açıklamalar
=	İki metin arasında ikinci metnin, birincisinin duplikatı olduğunu gösterir.
. . .	Yan yana üç ya da üçten fazla nokta o kısmın sağlam olduğunu fakat gerek görülmediğinden alınmadığını gösterir.
X	Okunamayan işaret veya işaretleri gösterir.
(??)	Tercümenin çok şüpheli olduğunu gösterir.
( )	Tercümenin daha iyi anlaşılabilmesi için yapılan ilaveleri gösterir.
[. .]	Kırık metin yerlerinde sayısı takriben hesaplanabilen işaretler.
[( )]	Yuvarlak parantez içindeki kısmın metnin dublikatı veya paralelinden tamamlandığını gösterir.

1. GİRİŞ

Anadolu (Küçük Asya) bulunduğu konum sebebiyle Asya ve Avrupa'nın kesişim noktasında yer almaktadır. Dolayısıyla gerek Avrupa kökenli, gerekse Anadolu kökenli birçok medeniyetin, uygarlığın beşiği olmuştur. Anadolu'nun bu önemli coğrafi konumunun güneydoğusunda antik dönemlerin bütün dünyasını teşkil ve temsil eden eski şark (Yakındoğu) ve batısında ise Akdeniz medeniyetlerine zirve dönemini yaşatan Yunan ve Roma medeniyetlerinin oluşturduğu eski batı dünyaları bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum Anadolu'da farklı kökenli birçok uygarlığın kültürün yaşamasını ve barınmasını sağlamıştır.¹

Anadolu coğrafyasının yaşamaya çok uygun bir iklim kuşağında olması ve dolayısıyla oldukça bereketli topraklara sahip olması sebebiyle bu bölgeye pek çok uygarlık göç etmiş, yerleşmiş ve uygarlıklarının, kültürlerinin izlerini bırakmıştır. Nihayetinde bu durum Anadolu'da birçok farklı kültürün uygarlığın birbirini etkilediği, birbirine katkı sağladığı oldukça fazla karma kültür unsurlarının olduğu bir coğrafya olmasına sebep olmuştur.

Asur Ticaret Kolonileri döneminde Asurluların Anadolu'daki ticari faaliyetlerini sürdüren tacirler sayesinde Anadolu çivi yazısını öğrenmiştir. Anadolu-Mezopotamya arasındaki bu kültürel ilişkiler sadece yazı ile kalmamış başta hukuk, din ve büyü olmak üzere pek çok alanda kendini göstermiştir. Mezopotamya uygarlıkları birçok kültürel alanda birbirlerini etkiledikleri gibi Anadolu'daki uygarlıkları da bu kültür alanlarında etkilemişlerdir. İşte bu doğrultuda önemli ve güçlü bir Anadolu uygarlığı olan Hititlerin kültür yapısındaki Mezopotamya izlerinin görülmesinde Hurrilerin önemli rol oynadığı bilinmektedir.

Hitit ile Hurriler arasındaki siyasi ve kültürel ilişkiler adlı bu çalışmamızda birinci bölümü Hitit ve Hurri tarihine genel bir bakışı içermektedir. Bu bölümde öncelikle coğrafya kısmı ele alınmış özellikle Anadolu coğrafyası üzerinde detaylıca durulmuştur. Daha sonra ise Anadolu coğrafyasındaki doğal ve tarihsel geçiş

---

¹ Kİnal, 1987: 1

yollarına değinilmiştir. Ayrıca bu kısımda Anadolu'nun iklimsel yapısı hakkında bilgi verilmiştir.²

Anadolu coğrafyasına değinildikten sonra bu coğrafyanın tarihi anlamdaki önemine değinilmiştir. 1. bölümün 2. kısmında ise bu coğrafyada M.Ö. II. binyılın başlarında kurulmuş olan Hitit devleti siyasi tarihi hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısmın sonuna ise Hitit krallar listesi eklenmiştir.

1. bölümün son kısmında ise çalışmamızın iki önemli uygarlığından bir diğerine sahip olan Hurriler üzerinde durulmuştur. Öncelikle Hurrilerin tarihteki önemi ve Hurri tarihi alanında yapılan arkeolojik ve filolojik çalışmalara değinilmiştir. Daha sonra ise Hurrileri siyasi bir kimlik altında toplayan Mitanni devletinden ve bu devletin başkenti, toplum yapısı ve yönetiminden bahsedilmiştir.

Araştırmamızın ikinci bölümünde öncelikle Hurri-Mitanni devleti ile Hitit devleti arasındaki siyasi ilişkiler hakkında bilgi verilmiştir; iki devlet arasındaki siyasi ilişkiler öncelikle zengin Hitit arşivlerinden öğrendiğimiz vurgulanmıştır. Ayrıca başta I. Hattuşili'ye ait yıllıkları olmak üzere çeşitli kral yıllıklarında Hurriler'e ait farklı bilgilere ulaşılmıştır. Bununla birlikte Hattuşa arşivinde bulunan Urşu kuşatması metni de bize özellikle askeri alandaki Hitit-Hurri etkileşimine dair çeşitli bilgiler sunmuştur. İlk defa I. Hattuşili döneminde ortaya çıkan ve I. şuppiluliuma dönemine kadar Hititler'i devamlı uğraştıran Hurriler ile I. şuppiluliuma arasında bir evlilik yaşanmış ve nihayetinde bir antlaşma yapılarak bu çatışmaya son verilmiştir. Bu kısmın sonunda bu antlaşmanın çevirisi verilmiştir.³

1. bölümün sonunda ise Hitit-Kizzuwatna ilişkilerine değinilmiştir. Bu ilişkilerin neticesinde bir dizi antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşmalarda genel itibariyle dostluk ve eşitlik ilkesine değinildiği bilinmektedir. Kizzuwatna-Hatti ülkesi arasındaki bu siyasi durum başta edebiyat olmak üzere birçok kültürel alanda Hititlerin Kizzuwatna'dan etkilenmesini doğurmuştur.⁴

---

² Kinal, 1987: 4-8

³ Karauğuz, 2002: 204 vd

⁴ Ünal, 2002: 126 vd

2. bölümün 1. kısmında Hitit-Hurri kültürel etkileşimindeki önemli bir rolü oynayan dini yapıya temas edilmiştir. Bu anlamda özellikle Hititlerin "bin tanrılı halk" olarak tanımlanmasındaki sebep üzerinde durulmuş, neden birçok tanrının var olduğuna değinilmiştir. Bu çok tanrıcılığın oluşmasında III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa'nın da etkisinden bahsedilmiştir.⁵

Aynı zamanda tanrılar için yapılan bayramlardaki ve kurban törenlerinde kullanılan ortak öğelere de yer verilmiştir. Örneğin Hurri-Hitit bayramı olan (H) İşuwa festivalinde başta kartal kanadı olmak üzere çeşitli hayvanların kullanılmasına değinilmiştir.⁶

Ayrıca bu kısımda Hurri ve Hitit panteonundaki bazı ortak tanrı adlarına da değinilmiştir. Hurri tanrıları arasında sayılan Kumarbi, güneş tanrısı Şimegi, savaş tanrısı Nupatik ve Ninurta dağlarından Akdeniz'e ve Kuzey Anadolu'ya kadar birçok coğrafyada tapınım görmüş Aştabi gibi tanrı isimlerinden bahsedilmiştir.⁷

Anadolu ve Mezopotamya'nın dini ritüelleri gelenekleri, öğeleri birbirine oldukça benzemekte hatta çoğu zaman birbirinin dengi-eşiti-karşılığı niteliğindeki dini öğelere rastlanmıştır. Bu öğeler bazen her iki taraftaki tanrılar olduğu gibi bazen de bu tanrılara yapılan ayinler, kurban törenleri ve bayramlar olmuştur. Bunun yanı sıra örneğin ölen kişinin eşyalarıyla birlikte gömülmesi ve bu eşyaları öteki dünyada kişiye eşlik edeceği inancından dolayısıyla ahiret inancına sahip olmalarından kaynaklanmaktaydı.

Anadolu-Mezopotamya arasındaki inanç sistemindeki özellikle de dini ritüellerdeki bu benzerliklerin en önemli göstergelerinden birisi de Hititler'deki Mezopotamya izleridir. Bu izlerin görülmesinde ise Hurrilerin etkisi oldukça büyüktür.

Ayrıca Hitit-Hurri kültürel etkileşiminde, Hurri kaynaklı Hititçe yazılmış mitoslara da değinilmiştir. Eski Yunanca'da hikâye, öykü söylev anlamına gelen Mitoslarda Hitit kültüründeki Hurri etkisine örnek olarak gösterilmiştir. Bu doğrultuda Hititlerin en önemli arşivlerinden sayılan Boğazköy'de ele geçirilmiş olan Hurri kaynaklı olduğu

---

⁵ Karasu, 1997: 179

⁶ Ünal, Girginer, 2007: 340

⁷ Ünal, 2003: 89 vd

bilinen ve Hititçe yazılmış önemli mitos grupları arasında sayılan "kumarbi şarkısı"na da değinilmiştir.⁸

2. bölümün 2. kısmında ele aldığımız edebiyat Hitit-Hurri kültürel etkileşiminde öncelikle ritüel edebiyatı ve dini, edebi metinlerdeki Hurri etkisine temas edilmiştir. Hitit edebiyatında Hurri izlerinin görülmesinde Hitit devlet yönetimindeki kişilerin önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. II. Tuthaliya'nın eşi Nikalmati ve III. Tuthaliya'nın eşi Tadhhepa gibi Hurrice ad taşıyan kraliçelere değinilmiştir.⁹

Kral Tuthaliya'nın kendi ağzından Hurrice metinler dikte ettirebilecek kadar iyi Hurrice bildiği ifade edilmiş ve sonunda avcı Keşşi, Appu ve iki oğlu ve Hedammu efsanesi gibi Hurri-Hitit ortak özelliklerini taşıyan masal, efsane ve edebi metinlere örnek verilmiştir.

2. bölümün 3. kısmında ise Hitit sosyal hayatı ve hukuk sisteminde çok önemli yeri olan büyüdür. Hurri izlerine değinilmiştir. Büyü malzemeleri ve uygulamaları Hititçe iken büyü esnasından Hurrice sözcüklerinin kullanılmasının sebebi üzerinde durulmuştur. Başta Şapinuwa ve Boğazköy olmak üzere birçok arşivde ele geçen büyü ritüellerine ait belgeler üzerinde durulmuştur. Son olarak ise Mukışli kadın Allaiturahhi başta olmak üzere birçok görevliden bahsedilerek Hitit büyü sistemindeki Hurri etkisine temas edilmiştir.¹⁰ Hititlerle Hurriler arasındaki kültürel etkileşim sadece bu alanlarla sınırlı olmayıp giyim kuşam ve moda tarzlarında da kendini göstermiştir. Bu etkileşim Hitit çivi yazılı belgelerde açık bir şekilde görülmektedir.

Sonuç bölümünde iki önemli uygarlık ve bu uygarlıkların birçok alanda birbiriyle etkileşimlerini çeşitli arkeolojik ve filolojik kaynaklar gösterilerek belirtmeye çalıştığımızı özetlemiş olduk ve tüm bu çalışmalarımızı kendi yorumlarımızla ifade etmeye çalıştığımızı vurguladık.

---

⁸ Kıymet, 2013: 205 vd

⁹ Ünal, 2002: 94 vd

¹⁰ Gurney, 1977: 15

2. HİTİT VE HURRİ TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Coğrafya

2.1.1. Anadolu'nun Coğrafi Özellikleri

Bütün bilim dalları arasında her zaman bir iletişim vardır. Bu bilim dalları, çoğu zaman birbirlerini tamamlar. Bilindiği gibi, her bilmin yardımcı bilim dalları vardır. Bu yardımcı bilim dalları ise bir inşaatın yapımında kullanılan küçük bir taş kadar önemlidir. Tarih biliminin de vazgeçilmezi en büyük yardımcısı olan bilim dalı coğrafyadır. Çünkü her tarihi olay bir coğrafi mekân üzerinde gerçekleşmiştir. Şu da bir gerçek ki her zaman coğrafi mekânlar, tarihi olayları etkilemiş, olayın gidişatının ve sonucunun belirlenmesinde etkin rol oynamıştır. Yani Asya ile Avrupa arasında köprü görevini üstlenen ve uygarlıkların beşiği olarak kabul edilen Anadolu coğrafyasında olduğu gibi.

Yeryüzündeki yoğun nüfuslu ülkelerin toplandığı Eski Dünya üzerinde yer alan Anadolu'nun hem karaların ortasında bulunması hem de üç tarafının denizlerle çevrili olması tarihi çağlardan beri Anadolu'ya ekonomik ve stratejik bir önem kazandırmıştır. Anadolu, Doğu ile Batı arasında bir kültür kavşağı olmasının yanında, Doğu mallarının Batı'ya, Batı mallarının da Doğu'ya aktarıldığı, kervanların işlediği bir ticaret yolu kavşağıdır. Ayrıca Anadolu Eski Dünya kıtalarını birbirine bağlayan bir geçittir.

Anadolu coğrafyasının belli başlı özellikleri; çoğunlukla bozkır niteliğinde içteki yüksek yaylalarıdır. Bunun yanı sıra; hemen hemen kıyıya paralel olarak uzanan ve doğuda bir araya gelen sıradağlardır ki bunlar, Anadolu toprakları için birer sur görevi görür. Batıdaki yaylalar alçalarak Ege Denizi ve Akdeniz kıyılarına ulaşan vadiler şekline dönüşmektedir. Orta bölümlerdeki daha kurak yaylalarda ise, kış ile yaz arasındaki ısı ayrılıklarının çok olduğu bozkırlar vardır ki, bunlar kırsal göçebe ekonomisine son derece elverişli topraklardır. Alp dağ silsilesinin bir devamı olan Anadolu'daki dağ sıraları, kuzey ve güney olmak üzere iki şerit halinde doğuya

doğru ilerler ve İran'da Zagros dağ silsilesine katılırlar. Kıyıya paralel olarak uzanan sıradağlar iklimler arasında büyük değişikliklere yol açar.¹¹

Bu sıradağlar Batı bölgesi dışında, deniz kıyısındaki bölgelerle Orta Anadolu yaylası arasındaki haberleşmeyi ve ulaşımı oldukça güçleştirir. Batı'da Terme körfezinden başlayan Toros Dağları Teke yarımadasını izleyerek Akdeniz kıyılarına paralel bir şekilde doğuya doğru ilerler. İskenderun Körfezi'nin kuzeydoğusundaki Amanos Dağları'yla da birleşerek Güneydoğu Toroslar adıyla Van Gölü'nün güneyinden geçerek İran'da Zagros dağlarıyla birleşir. Ege Denizi'ne dik olarak ilerleyen dağlar ise, bölgede ulaşım açısından herhangi bir engel teşkil etmemekte, aksine ulaşımı kolay bir hale getirmektedir. Ege Bölgesi'nde de büyük iki kol halinde ilerleyen dağlar, güneyde Toroslara, kuzeyde ise Karadeniz dağlarına katılır. Dağ sıraları arasındaki vadiler, ulaşım için elverişli alanlardır. Alp silsilesinin bir kolu olan Karadeniz sıradağları ise, kıyıya paralel bir şekilde ilerledikten sonra, Doğu Anadolu bölgesine doğru hafif bir kıvrımla inerek Torosların katıldığı Zagros dağlarıyla birleşir. Doğuda, bir bölümü volkanik olan ve 5165 metre yüksekliğindeki Ağrı Dağı ile en yüksek noktaya ulaşan bu dağlar dizisi, Fırat Nehri'nin Karasu kolu ile başlayıp İran'a doğru akan, Aras Nehri'yle devam eden ve güneyde yine Fırat Nehri'nin bir kolu olan Murat Suyu'nun başlatıp Van Gölü'nün devam ettirdiği vadilerle bölünmektedir. Torosların ortasının kuzey kesimine kadar bu yaylalar, volkanik Erciyes Dağları tarafından daha doğudaki yaylalardan ayrılmışlardır.¹²

Anadolu coğrafyasındaki doğal ve tarihsel ana yollar, doğu-batı yönünde uzanmaktadır. Bu yolların arasında, kuzey Fırat'tan, Aras'tan ve Kızılırmak'ın yukarı kısımlarından geçerek Karadeniz dağları boyunca uzanan ve Boğazlara ulaşan bir yol ile güneydeki Van Gölü dolaylarından başlayarak, Toros Dağları'nın kuzey yamaçlarını dolaşıp Orta Anadolu'ya ulaşan yol büyük önem taşımaktadır. Güneydeki yol Orta Anadolu'ya vardığında bölgesel coğrafya nedeniyle değil, Boğazlar ve Suriye arasında bir bağlantı kurmak gerektiğinden yön değiştirir ve Anadolu yaylasını, kuzey batıdan güney doğuya doğru keserek bir bölümü Orta Anadolu'daki bozkırları geçer, bir bölümü ise Toroslar'ı aşmış Kilikya'ya kadar

---

¹¹ Kinal, 1987: 1-2

¹² Kinal, 1987: 3-5

uzanarak oradan da Amanos Dağları'nı aşarak Suriye'ye ulaşır. Bazı dönemlerde, bu yolları kesip geçen ve kıyıda ki limanlarla içerideki bölgeleri birbirine bağlayan yollar da olmuştur. Konya ve Anadolu yaylasını Antalya'ya; Erzurum'u Trabzon'a; Sivas'ı Sinop'a ya da Samsun'a ve Karadeniz'le Akdeniz'i birbirine bağlayan yollar gibi.¹³

Anadolu'nun iklimsel yapısına bakacak olursak, üç farklı iklim tipi görürüz ki, bunlar; Akdeniz iklimi, Karadeniz iklimi ve Karasal iklimdir. Akdeniz iklimi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında, Akdeniz Bölgesi'nde, Ege Bölgesi'nde, Marmara Bölgesi'nin güneyinde görülür. Bu iklimin en önemli özelliği, yazların sıcak ve kurak, kışların da ılık ve yağışlı geçmesidir. Doğal bitki örtüsü de, yeşilliğini her mevsim koruyabilen maki bitki topluluğudur. Karadeniz iklimi, adından da belli olduğu gibi, Karadeniz Bölgesi'nde ve Marmara Bölgesi'nin Karadeniz kıyılarında görülür. Her mevsim yağış görülen iklim tipinin doğal bitki örtüsü de, geniş yapraklı ormanlardır. Son olarak, step iklimi de diyebileceğimiz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesi'yle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeydoğu kısımlarında görülen Karasal iklimde, kışlar soğuk, yazlar da sıcak geçer. Karasal iklim tipinin doğal bitki örtüsü ise bozkırdır. Belirttiğimiz bu iklim tipleri, Anadolu'ya yerleşen insan topluluklarının yaşam standartlarını belirlediği gibi, geçim kaynaklarına da yön vermiştir. Geniş ve verimli ovaları sayesinde tarımsal faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Tarıma elverişli arazilerin olmadığı dağlık alanlarda ise, hayvancılık en başta gelen geçim kaynağı olmuştur.¹⁴

2.1.2. Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası

Anadolu'nun, Eskiçağdaki önemli ticaret yollarının kavşak noktası olması, birçok kavmin dikkatini çekmiş, üstelik oldukça verimli olan toprakları, yine birçok kavmi yeni bir vatan hayaliyle cezbetmiştir. Anadolu üzerinde, değişik ırklara mensup birçok topluluk, bir arada yaşamıştır. Anadolu'daki kavimlerle ilgili olarak bize bilgi veren ilk yazılı belge, Şartamhari Metinleri'dir. Şartamhari Metinleri M.Ö. 2350-2150 yılları arasında Mezopotamya'da bir imparatorluk kuran, Akkad krallarından Sargon'un torunu Naram-Sin'e aittir. Anadolu kökenli olmayıp fakat Anadolu

¹³ Kinal, 1987: 6-8

¹⁴ Cahen, 1994: 78

hakkında en eski bilgi veren bu metinler Akkad imparatorlarının Anadolu'ya yapmış oldukları seferleri anlatır.¹⁵

M.Ö. 3. binyılda, Anadolu'da birer medeniyet kuran kavimlerin başında, Hattiler, Luwiler ve Hurriler¹⁶ gelir. Birbirleriyle son derece etkileşim içinde yaşamış olan bu kavimlerden, özellikle Hattiler (M.Ö. 2500–2000), Mısır ve Mezopotamya'dan sonra, çağlarının en önde gelen topluluklarından biri olmuşlardır. M.Ö. 1950–1750 yılları arasında Anadolu'da, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi yaşanmıştır. Asurlu tüccarlar, Anadolu'ya ticaret amacıyla gelmişler yünlü kumaş, hazır giysi ve kalay verip, karşılığında gümüş, altın ve bakır almışlardır.

Anlaşılabacağı üzere Asurlu tüccarlar Anadolu'daki kaynakları keşfetmişler ve uzun yıllar Anadolu'da kalmışlardır. Çünkü Anadolu ticaret için son derece elverişli topraklardır ve sahip olduğu yer altı ve üstü zenginliklerinden dolayı, Asurlu tüccarlar yaklaşık 200 yıl boyunca bölgenin sömürülmesi vazifesini üstlenmişlerdir. M.Ö. 1750 yılında Asur Ticaret Kolonileri Devri'ne son veren, Kuşşara Kralı Anitta'yı ataları olarak kabul eden Hititler, Hattuşa'da bir krallık kurmuşlar ve zamanla M.Ö. 2. binyılın en güçlü devletleri arasına girmişlerdir. Hititler, Kızılırmak ve Yeşilirmak nehirleri etrafında kurdukları imparatorluklarını, Batı Anadolu ve Kuzey Anadolu'ya doğru genişletmişlerdir, fakat bu bölgelerdeki hâkimiyetleri yeterince güçlü olamamıştır. Bundan başka, güneye doğru da inerek, Kuzey Suriye hâkimiyetini elde etmeyi bilmişlerdir. Bu bölgeye verdikleri önemden dolayı da, dış politikalarını daha çok buraya yönlendirmişlerdir. Böylece, Kuzey Suriye hâkimiyetleri daha uzun sürmüştür.

M.Ö. 2. binyılda Anadolu'da Hititler'in sürekli mücadele etmek zorunda kaldıkları Gaşkaları görüyoruz. Kuzey Anadolu'nun farklı bölgelerine yayılmış olan Gaşkalar'a ulaşmak, onları kültürel yönden etki altına almak mümkün olmamıştır. M.Ö. 13. yüzyılın sonları ile 12. yüzyılın başlarında, başlayan Ege Göçleri.¹⁷ ile Hitit Devleti yıkıldığı gibi, Anadolu, yeni bir istila ile karşılaşmıştır. Bilindiği üzere, Ege Göçleri sonucunda, Hititler'in yıkılması ile Anadolu'da ve Kuzey Suriye bölgesinde, Geç Hitit Şehirleri, denilen şehir devletleri kurulmuştur. Asur Devleti,

---

¹⁵ Memiş, 2003: 44

¹⁶ Alpman, 1982: 295-298

¹⁷ Mansel, 1995: 87-90

fazla etkilenmediği bu göç hareketi sonucunda, Anadolu üzerindeki, emellerini gerçekleştirmek istemiştir. Öyle ki, M.Ö. 1. binyılda, Anadolu'da zengin demir kaynakları fark edilmiş ve M.Ö. 2. binyılda, ticaret amacıyla gelen Asurlu tüccarlar, yerlerini bu dönemde, siyasi amaç güden Asurlulara bırakmışlardır. Fakat Asurlular, M.Ö. 11. ve 10. asırlar arasında devam eden Aramî baskınları sebebiyle emellerini gerçekleştiremediği gibi, oldukça da yıpranmışlardır.

Hitit Devleti'nin yıkılması ve Asur'un güç kaybetmesi, Anadolu'da başka devletlerin güçlenmesine sebep olmuştur. Bu devletler, Frigler.¹⁸ ve Urartular'dır.¹⁹ Özellikle Urartular, Doğu Anadolu'nun ulaşımı güçleştiren dağlık bir yapıya sahip olmasından dolayı yerleşmiş oldukları bu bölgede, dış saldırılara karşı savunma gücü bulmuşlar, daha doğrusu bu coğrafya, onlara bu gücü vermiştir. Böylece, M.Ö. 9. ve 6. yüzyıllar arasında güçlü bir devlet olarak varlık göstermişlerdir.

Anadolu'da gözükken diğer bir önemli güç ise Persler'dir. Persler, İran'ın yüksek yaylasının güneybatısında, Parsa adını taşıyan ve aşağı yukarı bugünkü Fars eyaletine karşılık gelen bölgede oturuyorlardı. Akhaimenid sülalesinden krallarla yönetilen Persler, sülalenin beşinci kralı II. Kiros, vasalı olduğu Med Kralı Astiyages'e isyan edip onu yenmiş ve bu krallığa son verip, İran yaylasından Anadolu'da Kızılırmak'a kadar uzanan Büyük Pers İmparatorluğu'nu kurmuştur. Persler, sınırlarını Kapadokya'ya kadar uzatmışlardır. Bir süre sonra bu bölgenin batısındaki vasal şehir devletlerinde bir isyan patlak vererek büyümüş, neredeyse tüm Ege Bölgesi'ni sarmıştır. Bu isyan neticesinde, batıya yönelen Persler, önce bu şehirleri fethetmiş, ardından da kendilerine artık komşu haline gelen Yunanların üzerine yürümeye başlamıştır. Böylece uzun yıllar sürecek olan Pers-Yunan savaşları başlamış oluyordu.²⁰

Anadolu'da güçlü bir imparatorluk haline gelen Pers hâkimiyetine, M.Ö. 334 yılı ilkbaharında, Çanakkale Boğazı'ndan Anadolu'ya giren, Makedonya Kralı II. Philippos'un oğlu Aleksandreia diğer adıyla Büyük İskender son vermiştir. On üç yıl krallık yapan Büyük İskender, Pers Kralı III. Darius'u yenerek Anadolu hâkimiyetini elde etmiştir. Büyük İskender, düşlediği dünya hâkimiyetini

¹⁸ Memiş, 2003: 169-170

¹⁹ Aydın, 1991: 323-327

²⁰ Memiş, 2003: 59-65

gerçekleştirmek için doğuya doğru yaydığı Hüllen uygarlığını, İran'a ve daha da ileriye Hindistan'a kadar ulaştırabilmek için öncelikle Anadolu hâkimiyetinin sağlanması gerektiğini biliyordu. Bu sebepten dolayı Anadolu hâkimiyetine son derece önem vermiştir. Anadolu, bu dönemde kültür ve medeniyet bakımından oldukça ilerlemiş, özellikle Pers hâkimiyeti zamanında kaybettiği liderliğini tekrar kazanmıştır.²¹

Büyük İskender'in ölümünden sonra dağılan İmparatorluğun Anadolu vilayeti, İskender'in komutanlarından Seleucos'un hissesine düşmüş ve M.Ö. 2. yüzyıla gelinceye kadar onun yönetimi altında kalmıştır. Bu yıllarda Roma, gözlerini Anadolu'ya dikmeye başlamış ve Doğu üzerine çeşitli saldırı hareketleri düzenlemiştir. Kendi hâkimiyetini yaymak amacıyla Anadolu'ya yönelen Roma İmparatorluğu, Manisa'da Seleucos Hanedanı'na ait orduyu yenerek M.Ö.188 yılında imzaladığı bir anlaşma ile Anadolu'ya girmiştir. Roma İmparatorluğu, Kavimler Göçü'nün akabinde, kristolojik tartışmaların da etkisiyle ikiye ayrılmış ve Anadolu'da kurduğu, yaklaşık 400 yıl süren hâkimiyetini Doğu Roma, yani Bizans İmparatorluğu'na bırakmıştır.²²

2.2. Hititler

2.2.1. Hitit Tarihine Genel Bir Bakış

Tarih öncesi çağlarda yaşayan toplumlar ile ilgili bilgi edinmek oldukça zordur. Bu dönemlerde yaşayan toplumların uygarlıkları ve sosyal hayatlarıyla ilgili bilgileri günümüze kadar gelebilmiş olan maddi uygarlık kalıntılarından elde etmekteyiz. Bu belgelerin dışında o günkü toplumların hakkında daha ayrıntılı bilgi edinmemizi sağlayan yazılı belgeler bulunmaktadır. Eğer bir toplum kendisiyle ilgili bilgi verebilecek bir belge bırakmamışsa çevresinde yazıyı kullanan diğer toplumlar tarafından bırakılan belgelerde söz konusu toplumla ilgili bilgiler yer alıyorsa bu toplum protohistorik bir çağ yaşıyor demektir. Anadolu'da yaşayan toplumlarda tarih çağlarına geçmeden önce, Ön Asya adını verdiğimiz ve yaklaşık olarak batıda Ege Adaları'ndan başlayarak Anadolu, Suriye, Filistin, Mısır, Mezopotamya

---

²¹ Mansel, 1995: 253–255

²² Ostrogorsky, 1981: 3-5

ve İran'ı içine alan coğrafi alanda yaşamış toplumlar yazıyı kullanmaya Anadolu insanlardan çok önce başlamış toplumların bıraktıkları yazılı belgeler yardımıyla böyle bir protohistorik çağa ulaşmıştır.²³

Anadolu'nun tarihsel çağları Çorum'un Sungurlu ilçesine 5 km. uzaklıkta bulunan ve yapılan kazılarda Hitit İmparatorluğu'nun başkenti Hattuşaş olduğu anlaşılan Boğazköy'de, Yozgat'ın güneydoğusuna düşen Alishar Höyükte ve Kayseri'nin kuzeyindeki Kültepe'de bulunan, çiviyazısı ile yazılmış ve adına tablet dediğimiz kil levhacıklar ile başlar.²⁴ Bu belgeler bize o dönem ve o dönemde yaşayan insan toplulukları hakkında yararlı bilgiler verir. Anadolu ile ilgili bilgi edindiğimiz önemli bilgi kaynaklarından bir diğeri de Asur Ticaret Kolonileri devri adını verdiğimiz dönemden kalan yazılı belgelerdir. Asur Ticaret Kolonilerinde bulunmuş yazılı belgelerde, aslında Asurca olmayan birçok teknik terim geçer. Bu terimler, köken bakımından dilbilimciler tarafından Hint-Avrupa dil ailesine bağlanmaktadır. Bu özel sözcüklerin yanında, belgelerde bulunan kişi adlarından birçoğu da, yine etimolojik açıdan Hint-Avrupa kökenli olarak analiz edilebilmekte ve Hititlerin M.Ö 19. yüzyılda Anadolu'da var olduklarının kanıtı sayılmaktadır.²⁵

Hint-Avrupa soyundan olan Hititlerin Anadolu'ya nereden ve nasıl geldikleri, günümüzde hala tartışma konusudur. Hititlerin ya da daha geniş bir bakış açısıyla Hint-Avrupalı toplulukların Anadolu'ya gelmeleriyle ilgili çeşitli görüşler vardır. Bunlara şu şekilde değinebiliriz; Hititlerin, Anadolu'ya Trakya ve boğazlar üzerinden geldikleri, Doğu'da Kafkaslar yoluyla Derbent kapılarından geldikleri, Balkanlar'ın, Karadeniz'e olan kıyılarından deniz yoluyla Orta Karadeniz'e geldikleri ve Kuzey Suriye üzerinden Anadolu'ya geldikleri gibi görüşler en çok tartışılanlarıdır. Bunlardan hangisinin daha doğru olduğuna dair elimizde sağlam veriler yoktur.²⁶

Ancak Memiş bu konu hakkında şunları söylemektedir; " ... biz Hititlerin Anadolu'nun yerli kavimlerinden biri olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Hint-Avrupai bir dil konuşan Hititlerin dilinde Hattice, Hurrice, Luwice, Sümerce ve diğer bazı

²³ Dinçol,1982: 18

²⁴ Baykal, 2006: 15 ; Gurney,1990 : 19

²⁵ Dinçol, 1982: 19; Oettinger, 2002: 406-407

²⁶ Macqueen, 2002: 30-31

Anadolu dillerinden geçme pek çok kelime bulunmaktadır. Bu kadar çok kavmin dilinden etkilenebilmesi ve onlardan pek çok kelimeyi kendi diline kazandırabilmesi için Hititlerin, yukarıda adı geçen kavimlerle yüzlerce yıl bir arada yaşaması icap eder ki, bu da onların dışarıdan bir kavimler göçü neticesinde Anadolu'ya gelmiş oldukları yolunda ileri sürülen iddiaları zayıflatmaktadır. Eğer Hititler bir kavimler göçü neticesinde Anadolu'ya gelmiş olsalardı, bu kadar kısa bir zaman içerisinde, bu kadar çok kavmin dilinden, dininden ve kültüründen etkilenmeleri mümkün olmazdı. İşte bütün bu hususlar, Hititlerin Kama kökenli bir kavim olması ihtimalini akla getirir.”²⁷

Bu görüşe karşı bir görüş olarak Brandau ve Schickert'in konu hakkında şunları belirtmektedirler; "... Asurlular bu ülkeye sadece o çok arzu edilen malları değil, yepyeni bir kültür tekniğini de getirmişlerdi; okuma yazmayı. Kil tablet üzerine çiviyazısıyla, yaptıkları işleri kaydeder, rapor yazar ve yurtları Asur'a mektup gönderirlerdi. İşte bu kaynaklardan, M.Ö. 2500'lerde Hatti Ülkesine daha önce burada yaşamayan insanların yerleştiği öğreniliyor.” Akurgal, mezarlarda bulunan yapılarda, yerli halkın buraya sonradan göç eden ve daha sonra üstün konuma geçen bir halkla karışmasının izlerini görmektedir. Akurgal'a göre, mezar armağanlarının yapım tarzı Anadolu ustalara işaret ederken, güneş kursu, boğa ve geyik motifleri buraya özgü değildir ve yabancı etki izleri taşımaktadır. Ayrıca Alacahöyük'te, M.Ö. 3. binyıl sonlarında, yeni bir hükümdar soyunun iktidarı ele aldığı kesinlik kazanmıştır. Zaten bu yabancıların Anadolu'ya göçlerinin daha erken ve daha hızlı gerçekleştiği inancı, bilim adamları arasında giderek yaygınlaşmaktadır. Hitit isminin anlamı meselesine gelindiğinde ise aslında bu konuda pek aydınlatılmamış ve tartışmaya açık bir konudur. Eski Ahit'te geçen "Hittim" kavramı, neredeyse üç binyıl boyunca insanlığın bu halka ilişkin bildiği tek şeydi.²⁸

Bilim dünyasının Hititler ile ilk karşılaşması 1887 yılına rastlar. Orta Mısır'daki Tell el-Amarna'da yapılan kaçak kazılarda, büyük bir tablet arşivine ait ilk belgeler bu tarihte eski eser pazarlarına düşmüştü. Bütün bunlar, Martin Luther'in İncil çevirisinde, İbranca "Hittim" in karşılığı olarak kullanılan Hititler ya da "Het

---

²⁷ Memiş, 2006: 117

²⁸Brandau, Schickert, 2003 : 18

oğulları'nın M.Ö 2. binyılda büyük bir siyasal güç olarak bütün Ön Asya'ya kendilerini kabul ettirdiklerinin kanıtıydı. Burada hemen şu konunun belirtilmesi gerekir ki, İncil'de M.Ö 1. binyılda Filistin'de yaşamış oldukları söylenen Hititler ile M.Ö 2. binyılda Anadolu'da bir devlet kurmuş olan Hititler aynı kişiler değillerdi; ancak daha sonra bahsedileceği gibi, bunlar da dil bakımından asıl Hititlerin akrabası, onların bir bakıma devamı idiler.²⁹ "Hatti insanları"nın eski adlarını bırakıp yeni yurtlarında kullanılan adı benimsemeleri yerli halka -asıl Hattilere- bir dostluk göstergesi olabilir. Kendi öz adları, anayurtları konusunda bir ipucu verebilirdi.³⁰ Fakat bu konuyla ilgili bilgiler sınırlıdır daha çok araştırılması gerekmektedir.

Anadolu yazıyla ilk kez M.Ö. 2. binyıl başlarında Asur Ticaret Kolonileri Çağ'ında Asurlu tüccarların kendi işleriyle ilgili kayıtları tutukları Eski Asur üslubundaki çivi yazısı dolayısıyla tanışmıştır. Bu çağ boyunca Anadolu 'da kullanılan yazı, 18. yüzyılın ortalarından itibaren devam etmez. Hitit Krallığının 17. yüzyılın ortalarında kurulmasıyla birlikte Anadolu 'da bu defa Hititlerin kendi dillerine uyarlayarak kullandıkları Eski Babil üslubundaki çivi yazısıyla karşılaşırız. Büyük olasılıkla bu yazıyı Hititler krallığın erken dönemlerinde Kuzey Suriye 'ye yaptıkları seferler sırasında tanımışlardır.³¹

Anadolu'nun önemli uygarlıklarından biri olan ve merkezi İç Anadolu bölgesinin kuzeyinde yer alan Hitit devleti varlığını M.Ö. 1650-1200 yılları arasında sürdürmüştür. Arkeologlar ve eskiçağ tarihçileri tarafından Hititlerin Anadolu'nun yerlisi mi, yoksa Transkafkasya ya da Balkanlardan göç etmiş bir kavim mi olduğu konusunda muhtelif görüşler öne sürülmektedir. Kökenleri ne olursa olsun Hititler Anadolu'da kendilerinden önce yaşayan Pala, Luwi, Hatti ve Hurri toplumlarının kültürel birikimini benimseyerek otantik kültürlerini zenginleştirmişler ve Anadolu kültürünün yeni bir senteze ulaşmasını sağlamıştır. Hititlerin tarihçiler tarafından fark edilmesi ve önemsenmesi 19. yüzyıldan sonra gerçekleşmiştir. Ancak Anadolu'da Hatti, Pala, Hurri ve Luwi'lerden farklı bir devlet olarak Hititlerin varlığının kesin olarak kabul edilmesi A. Sayce'nin çalışmaları ile mümkün

²⁹ Dinçol, 1982: 16

³⁰Brandau, Schickert, 2003: 20

³¹Yiğit, 2005: 37

olmuştur.³² Hititlerin başkenti Hattuşa'nın bulunması ve Boğazköy, Yazılıkaya gibi merkezlerde bulunan arşivlere ulaşılması ile hem Hitit toplumu hem de Anadolu'nun daha önceki halkları olan Hatti, Luwi, Pala, Hurri'ler hakkında değerli bilgilere ulaşılmıştır.

Hititler kendilerinden önceki Anadolu uygarlıklarının yanı sıra Asur, Babil, Sümer, Mısır gibi çağdaşları olan uygarlıklarla da iletişim ve etkileşim içinde olmuş; yeniliklere açık bir toplum olarak nitelenmeyi hak etmişlerdir.³³

Günümüze dek ulaşmış bulunan on binlerce çivi yazılı tablet ve Anadolu'nun birçok köşesinde rastladığımız kalıntılar vasıtasıyla M.Ö. 2. binyılda ortaya koydukları yüksek uygarlığı tanıdığımız Hititler, aynı zamanda bu topraklarda ilk kez geniş çaplı bir siyasal birliği de oluşturmuşlardır.

M.Ö. 17. yüzyıl ortalarından M.Ö. 12. yüzyıl başlarına kadar Anadolu'nun siyasal yazgısına yön veren Hitit Devleti, bu dönemde tüm Ön Asya'nın da en dikkati çeken güçlerinden birini teşkil etmiştir. Geniş bir coğrafyada yüzyıllar boyu varlığını sürdüren bu devlet, ilk kuruluşundan birçok başka devletçikleri, kentleri egemenliğine alarak bir imparatorluk düzeyine yükselmesine ve sonuçta tarih sahnesinden silinmesine dek ana hatları belirli ancak zaman içinde değişiklikler gösteren siyasal ve kültürel gelişim çizgisine sahip olmuştur. Hitit krallığının henüz çok geniş sınırlara ulaşmadığı erken dönemlerinde yeni fethedilen yerlere kralın oğullarının idareci olarak gönderildiğini kimi önemli kentlere yine prenslerin idareci olarak gönderilmesi geleneğinin benimsendiğini bu dönem hakkında bilgiler veren tarihsel kaynaklardan öğrenmekteyiz. Her ne kadar söz konusu geleneğin krallığın sonraki evrelerinde de kısmen devam ettiğini bize gösteren örnekler varsa da sınırların genişlemesi hükmedilen bölgelerin artması ile Hitit yönetim sisteminde de değişiklikler olması kaçınılmaz olmuştur. Yönetici olarak kraliyet ailesine yakın kişilerin çeşitli yerlere yollanması, yeni ele geçirilen yerlere doğrudan merkezden atamalar yapılmayıp fethedilen yerin yerel yöneticisinin iş başında bırakılarak

---

³² Dinçol,1982: 18

³³ Yiğit,2004:220; Martino, 2006: 33 vd

bunların vasal statüde Hitit Krallığı'na bağlanması zamanın koşullarına göre tercih edilen yönetimlerdi.³⁴

Hatti-Hitit Beyliklerindeki büyük prenslikler biçimindeki gelişme, güçlü bir krallığın ortaya çıkmasına doğru ilk adımdı. Anadolu'nun daha uzun süre dağınık ve küçük prensliklerin elinde kalması, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı elverişli bir ortam yaratıyordu. Böylece dış tehlike karşısında Anadolu beyliklerinden bazılarının birlik olmalarının doğal olduğu kabul gören bir oluşumdur. Nitekim beyliklerin birbirleriyle yaptıkları savaşın sonunda Hattuşa'da Eski Hitit Krallığı kurulmuştur.³⁵

HİTİT KRALLARI LİSTESİ³⁶

Eski Krallık		Büyük Krallık	
I.Hattuşili	M.Ö.1660-1630	II.Tuthaliya	M.Ö.1460-1440
I.Murşili	M.Ö.1630-1600	I.Arnüvanda	M.Ö.1440-1420
I.Hantili	M.Ö.1600-1570	II.Hattuşili	M.Ö.1420-1400
I.Zidanta	M.Ö.1570-1560	III.Tuthaliya	M.Ö.1400-1380
Ammuna	M.Ö.1560-1540	Şuppiluliuma	M.Ö.1380-1346
I.Huzziya	M.Ö.1540-1535	II.Arnüvanda	M.Ö.1346-1345
Telipinu	M.Ö.1535-1510	II.Murşili	M.Ö.1345-1315
Alluvamna	M.Ö.1510-1500	Muvatalli	M.Ö.1315-1282
II.Hantili	M.Ö.1500-1490	III.Murşili	M.Ö.1282-1275
II.Zidanta	M.Ö.1490-1480	(Urhi-Teşup)	
II.Huzziya	M.Ö.1480-1460	III.Hattuşili	M.Ö.1275-1250
		IV.Tuthaliya	M.Ö.1250-1220
		III.Arnüvanda	M.Ö.1220-1200
		II.Şuppiluliuma	M.Ö.1200-1190

³⁴ V. Pıakov, S. Kovalev, 1987: 187-189; Akurgal, 1999: 52

³⁵ Akurgal, 1999: 53

³⁶ Ünal, 2002: 65-66

Birbirini izleyen akınlarla Orta Anadolu içlerine yayılan Hititler, zamanla etki alanlarını genişletmişler, Hattili Prenslere arazilerine hakim olmuşlardır. Asur Ticaret Kolonilerinin geç evresinde (M.Ö. 1800- M.Ö. 1730) Kuşşara Kralı Pithana ve oğlu Anitta tarih sahnesine çıktılar. Onlar Hitit diline Nesice adını veren Kaniş/Neşa'yi zaptedip krallığın ilk merkezi yaptılar. M.Ö. 1700'lerde Kuşşara kralı Anitta, Hatti Kralı Pijusti'yi yenip şehrini tahrip ettiğini bir metinde şu şekilde anlatmaktadır: "Geceleyin yaptığım bir saldırı ile şehri aldım. Yerine yaban otu ekdim. Benden sonra her kim kral olur ve Hattuşa'yı yeniden iskân ederse gökyüzünün (Fırtına Tanrısı'nın) laneti üzerinde olsun." Asur Ticaret Kolonileri çağından sonra küçük krallıklar halindeki Anadolu yönetimini elinde tutan Kuşşara Krallığı, Hitit krallarının ataları kabul edilmiştir. Kuşşara krallarından sonra Hitit tahtına Puşarumma sülalesinden gelen krallar geçmişlerdir.³⁷

Bu sülale hakkında bilgi veren en eski vesikalardan biri Hattusas arşivinde bulunan I. Hattuşili'nin vasiyetnamesidir. Boğazköy arşivi belgeleri arasında Anitta Metni hariç tutulursa en eskiye ait içeriği kesin olarak kabul edilenler I. Hattusili dönemine ait olanlardır. Hitit Krallığı'nın asıl kurucusu olarak kabul ettiğimiz bu kralın zamanına ait olayları konu alan çok sayıda tabletin bulunuyor olması ve bunların da içerikleri itibarıyla en eski olayları göstermeleri, Hitit çivi yazısının ilk kez ne zaman ortaya çıktığı, yani Eski Babil yazısının Hititçe'ye ilk kez ne zaman uygulandığı konusunda bize bir işaret sunmaktadır.³⁸ Hititlerin bu dönemde bilinen ilk hükümdarı Labarna'dır. Labarna, Hattuşaş şehrini aldıktan sonra "Hattuşili" lakabını almıştır. I. Hattuşili'nin faaliyetlerini bize en iyi anlatan vesikalar Telepinu Fermanı ile Boğazköy'de 1957 kazılarında bulunan maddi uygarlık kalıntılarıdır.³⁹

Hitit krallığının doğrudan otoritelerini uyguladıkları bölgenin genişliği savunma sorunlarına bağlı olarak değişmekteydi. Hatti ülkesi'nin kuzeyinde ve kuzeydoğusunda Kaşka ve Azzi-Haiasa, güneybatısında Arzawa ve güneydoğusunda Hurri gibi siyasi ve politik rakip devletler bulunması nedeniyle, anavatanın güvenliğini sağlamak için doğu ve güneydoğuda Hurrili düşmana karşı İşuvva ve Kizzuwatna, güneybatıda Arzawa düşmana karşı Aşağı Ülke, kuzey ve kuzey doğudaki Kaşka ve Azzi Haiasa'lı düşmana karşı ise Yukarı Ülke bir tampon

³⁷ Memiş, 2003: 39

³⁸ Yiğit, 2004: 83

³⁹ O.R. Gurney, 1990: 29-30

bölge vazifesi görmekteydi. Hititlerin yayılım politikasında sınır güvenliğinin ön planda olduğu bu amaçla da düşman saldırılarını topraklarından önleyebilmek için vasal devletleri bu sınırlarda tampon bölge olarak kullanmışlardır.⁴⁰

M.Ö. 3. binin ortalarından itibaren Anadolu'da bulunan küçük krallıklar ve beylikler M.Ö. 2000 tarihlerinde, birer birer Hititlerin eline geçmeye başlamıştır. Bu dönemde Anadolu'da yerleşik olan Hattiler büyük nüfus çoğunluğuna sahiptiler.⁴¹ Hititler Anadolu'ya geldiklerinde yarımadanın doğusunda ve güney doğusunda Hurri (M.Ö. 2300-1200), kuzey doğusunda ise Troia (M.Ö. 3000-1200) uygarlıkları da bulunmaktaydı.⁴² M.Ö. III. binyıldan beri Anadolu'da Hattilerin, Hurrilerin, Luwilerin yaşadığı ve onların Anadolu'nun yerli halkı olduğu düşünülmekteydi. Hititlerin Anadolu'ya M.Ö. II. binyılın başlarında veya biraz daha erken bir dönemde gelmeleriyle Anadolu'nun siyasi, ekonomik ve sosyal görünümünü değiştirmiş özellikle Koloni çağında ticaretle birlikte bazı merkezler önemli hale gelmiştir. Bunlardan Kaniş ve Kuşşara gibi şehirlerde yoğun faaliyetler gözlemlenmiştir. Kuşşara kralı Pithana ve oğlu Anitta, Koloni Çağı'nın sonlarına doğru, Orta Anadolu'daki şehirleri ele geçirmek suretiyle ilk defa merkezi ve büyük bir krallık kurmuş, Kaniş'i de başkent yapmıştır. Kendisine "büyük kral" anlamına gelen "rubaum rabium" denilmiştir.⁴³ Böylelikle Anadolu'da ilk defa bir birlik kurulmuş ve ilerleyen dönemlerde buldukları coğrafyada yayılcı bir politika izleyerek önemli bir güç olmuşlardır. Asurlu tüccarlar tarafından Anadolu'nun zenginliklerinin Asur'a taşınmasını engellemişlerdir.⁴⁴

M.Ö.18. yüzyıl ortalarına gelindiğinde Anadolu'da geniş çaplı siyasi birlik kurma çabası içindeki Hitit krallarını görmekteyiz. Kentleri bir otorite altında toplamak için ilk hareketleri, belgelere göre Kuşşara kralı Pithana'nın oğlu Anitta tarafından yazılan metinde görülür. Anitta Metni, Hitit çivi yazısıyla yazılmış bir belge olup, I. Hattuşili zamanına kadar, olan Hitit tarihine ilişkin bilgiler verir. Bundan başka doğrudan bu döneme ilişkin bilgi veren yazılı belge yoktur. Hatta bu metni içeren çivi yazılı tabletler de olayların geçtiği zamana değil, çok daha sonraki yüzyıllara,

⁴⁰ Murat,1998: 439-442 ; Schwertheim, 2009: 17-20

⁴¹ Uçankuş,2000: 368

⁴² Akurgal,1995: 93

⁴³ Şahin,2004: 106-107

⁴⁴ Yiğit, 2002: 12

M.Ö.16. ve 13. yüzyıllara aittirler. Kendisini Kuşşara soylu olarak tanıtmakla beraber Neşa kentini başkent yaptığı anlaşılan Anitta'dan I. Hattuşili'ye kadar geçen zamanda ancak ilk Hitit krallarına ait birkaç isim bilinmektedir. Bunlar da, içeriği dolayısıyla vasiyetname olarak adlandırılan I. Hattuşili'nin bir belgesindeki ve Telipinu Fermanı'ndaki geriye dönük anlatımlarla ya da kurban listeleriyle bilinmektedir. Bu isimler Kantuzili, Tuthaliya, Puşarruma ve Papahdilmah (Pawateilmah)'tır. I. Hattuşili'nin vasiyetnamesi'nin geçmiş yıllara dönük olayları içeren bir kısmından anlaşıldığına göre, bu kralın büyükbabası tarafından velayet ilan edilen ancak bir takım entrikalar sonucunda tahta geçemeyen Labarna, I. Hattuşili'den çok daha sonra, Eski Hitit Devleti'nin son zamanlarında hüküm sürmüş kral Telipinu'nun ferman niteliğindeki belgesindeki anlatımlarla krallık yaptığı bilinen Labarna olmalıdır.⁴⁵ Söz konusu fermanın baş tarafında Telipinu'ya kadar olan Hitit tarihinin bir özeti vardır. Bu özet kral Labarna'nın zamanı anlatılarak başlar. Bu özette kral Labarna'nın Orta Anadolu'da yoğun askeri seferlerle birçok kenti ele geçirdiği, ülkesinin sınırlarını genişlettiği anlatılır. Anitta'dan belki de bir yüzyıla yakın zaman sonra Hititler yeniden Orta Anadolu'da siyasal birlik kurma ve genişletme çabası içinde görülmektedirler.⁴⁶

M.Ö. 2000 - 1700 süreci içinde Anadolu'da Hatti ve Hurri gibi yerli beyliklerle birlikte Hint-Avrupa kökenli göçmen beyliklerin de yer aldığını görürüz. Bu göç uzun bir sürede gerçekleşmiş olup, bu mücadeleler sonunda güçlü olan Anadolu'da varlığını sürdürmüş, güçsüz olanları nüfuzları altına alarak kendi kültürlerini yerleştirmişlerdir. Ancak bu aşamada politik nedenlerle kendilerine Hattice ve Hurrice ad takan.⁴⁷ birçok Hint-Avrupalı prenslerin bu tavrı, kimin yerli kimin göçmen olduğunu anlamamızı zorlaştırmaktadır. Hattilerin, Hitit egemenliğine girmeleri II. binde başlamıştır. Bununla beraber Hattiler, Hitit döneminde de nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturuyorlardı. Anadolu'nun Mezopotamyalılar tarafından Hattı Ülkesi olarak anılması M.Ö 2500 - 2000 tarihleri arasında gelişmiş olan medeniyetin de Hattilere ait olduğunun bir göstergesidir.

---

⁴⁵Yiğit,2002: 12-13

⁴⁶ Akurgal, 1995: 9

⁴⁷ Akurgal,1995: 11

Hattilerin, doğuda Erzurum'a, kuzeyde Sivas ve Samsun'a güneyde Akdeniz'e kadar yayıldığı ve bütün Anadolu'yu kültür olarak etkilediği anlaşılmaktadır.⁴⁸

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da büyük küçük birçok beylik bulunuyordu. Bu beyliklerin sayısı irili ufaklı yüzlere ulaşmıştır. M.Ö. 17. yüzyılın başlarında, Orta Anadolu'daki bu şehir devletleri, bu beylikler, bir federasyon biçiminde örgütlenerek, Hitit devletini kurdular. Bu örgütlenmenin en önemli özelliği, büyük kralla birlikte, başlangıçta bir "Asiller Meclisi"nin bu ilk siyasi birliği kurmada ve yöneticilerin seçiminde söz sahibi olmasıdır.⁴⁹ Kısa bir süre sonra, yönetimdeki Kuşşara kralları Hattuşu başkent yaptılar. Hitit kökenli bu krallar zamanında, Hitit dili Orta Anadolu'ya yerleşerek şehrin Hitit öncesi adı Hattuş, Hititçe Hattuşa olarak değiştirilmiştir. Hitit Kralı Labarna da adını değiştirerek, Hattuşili adını almıştır. Hattuşili Hattuşalı anlamına gelir. Hititler, Anitta'yla başlayan ve I. Hattuşili ile devam eden dönemde çok yayılcı bir politika izlemişlerdir. M.Ö. 14. yüzyıla gelindiğinde, ticaret yollarını denetim altında bulundurmalarından dolayı çok geniş bir coğrafyaya egemen olmuşlardır. Hitit tabletlerinin Boğazköy'ün dışında, Mısır'da Tel el Amarna'da, Hatay'da Tel Açana'da, Kuzey Suriye'de Meskene / Emar'da, Ras Şamra'da, Tarsus'ta, Boğazköy'e çok yakın olan Alacahöyük'te, Yozgat Kerkenez Dağı Taşlık Höyük'te, Çankırı Ankara arasında İnandık Tepe'de, Tokat Zile Masat Höyükte, Çorum Ortaköy'de, Sivas Şarkışla Kuşaklı ile Yıldızeli Kayalı pınar ve Samsun Viranşehir Oymaağaç'ta bulunmuş olması Hititlerin geniş bir coğrafyaya yayılmış olduklarını göstermektedir.⁵⁰

Bundan anlaşılıyor ki; Hititler Anadolu'da bulunan yerli ve göçmen Hint-Avrupalı kavimleri siyasi bir birlik altında toplayarak, yayılcı bir politika izlemiş, ticaret yollarının denetimlerini ele geçirmesiyle güçlü bir imparatorluk haline dönüşmüştür.

---

⁴⁸Çolpan,2008: 13

⁴⁹ Uçankuş,2000: 366

⁵⁰ Yıldırım, 1996: 45-48

2.3. Hurriler

2.3.1. Hurri Tarihine Genel Bir Bakış

Eski Ön Asya'nın önemli uygarlıklarından birinin temsilcisi olan Hurriler eski tunç çağından itibaren tarih sahnesinde izlenebilmektedir. Trans Kafkasya ve Anadolu'nun doğusunda M.Ö. 3. binyılın sonlarına dek buldukları ileri sürülebilen Hurriler, bu binyılın ortalarından itibaren de güneye doğru yayılım göstermişlerdir. Kendilerine ait kaynaklardan çok ilişkide buldukları diğer kavimlerin yazılı belgeleri vasıtasıyla siyasal ve kültürel yapıları üzerine bilgiler edinebildiğimiz Hurrilerin her zaman bütünsel ve tutarlı bir şekilde ortaya konulabilen siyasal tarihlerinden söz etmek mümkün değildir. Bu durumun M.Ö. 2. binyılın ilk dönemlerine ait tarihleri hakkında daha geçerli olduğunun kabul edilmesi gerekirken, aynı binyılın ortalarına doğru güneydoğu Anadolu ve kuzey Suriye bölgesindeki bazı beyliklerde etkin olduğu gözlenen Hurri unsuru.⁵¹ Ön Asya'daki en belirgin siyasal varlıkları olarak tanımlanabilecek Mitanni Devleti'nin içinde yer almıştır. Hurrilerin siyasal anlamda varlıklarının M.Ö. 2. binyılın sonlarına doğru gözden kaybolduğu izlenirken uygarlıktaki etkileri devam etmiştir.⁵²

M.Ö. III. binyılın ortalarından itibaren Mezopotamya'da, Yukarı Dicle bölgesinde ortaya çıkmaya başlayan ve zamanla Eski Ön Asya'ya yayılan bir kavim vardı. M.Ö VII. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren ve konuştuğu dil itibari ile filolojik bakımdan Asya kökenli olduğu kabul edilen bu kavim, bugün eski çağ tarihi alanında genellikle "Hurri" adıyla isimlendirilmektedir.⁵³ Hurriler, eski yakın doğu dünyasının kaybolmuş kavimlerinden sadece bir tanesidir. Sumer, Akad, Mısır, Ugarit ve Hitit metinlerinde ve muhtemelen Tevrat'ta kavim adı olarak geçmelerine rağmen, tüm yönleri ile henüz keşfedilmemişlerdir. Ve bundan dolayı onlarla ilgili bilgiler çoğunlukla dağınık ve sistemsiz olup, üstelik ikinci elden kaynaklardan gelmektedir. Araştırma tarihi açısından Hurrilerin bugünkü durumu 1906 yılında

---

⁵¹ Wilhem, 1986: 14

⁵² Ünal, 1997: 22-23

⁵³ Alpman, 1983: 283

Boğazköy arşivi keşfedilmeden ve Hititçe çözülmenden önceki Hititler ve Hititçenin durumuna benzemektedir.⁵⁴

Hurri dilindeki en eski yazılı belge ise Mardin'in güneyinde bulunan Urkiş şehrinde bir tapınağın kurulması ile ilgili olup şimdi Louvre Müzesi'nde bulunmaktadır. Bir başka belgede ise bu kent Hurri tanrısı Kumarbi'nin oturduğu yer olarak gösterilmektedir.⁵⁵

Yazılı belgelere göre M.Ö. üçüncü binyılın ikinci yarısından itibaren tarih sahnesine çıkan, ancak arkeolojik buluntulara göre, Doğu Anadolu Neolitik ve Kalkolitik kültürlerinin de sahibi olan Hurriler, M.Ö. ikinci binyıl Ön Asya tarihinde de önemli roller oynamışlardır.⁵⁶ Hurriler ikinci binyıl başlarında doğu istikametinden gelen Hititler, Kassitler ve Mitanniler'in göçleri nedeniyle bütün eski Ön Asya'ya yayılmışlardır. Bu yayılış sahaları arasında Nuzi, Erbil, Nineve, Kuzey Mezopotamya, Kaşiyari (Tur-Abdin) dağlık mıntıkası, yukarı Fırat batısı, Suriye, Finike, Filistin ve Mısır ⁵⁷ bölgeleri yer almaktadır. Bu geniş yayılım neticesinde Hurriler; Mısır'da Hiksoslar devletinde, Mezopotamya'da Hurri-Mitanni devletinde, muhtelif mahalli beylikler ve Doğu Anadolu'da, İran'ın batısı ile Trans Kafkas bölgesini içine alan merkezi Urartu devleti içerisinde siyasi, etnik ve kültürel varlıklarını M.Ö. birinci binyılın ortalarına kadar sürdürmüşlerdir.⁵⁸

Hurrilerin tarihi söz konusu olduğunda Eski Ön Asya tarihinde bilim adamlarını uzun süre meşgul eden bir "Hurri-Subar Sorunu" ortaya çıkmaktadır; bu sorunun ortaya çıkışından bu güne kadar, bir asra yakın zamandır bilim adamlarını meşgul etmiştir.

Ninive'de (Koyuncuk) M.Ö 19. yüzyılın sonralarına doğru İngilizler tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkartılan çiviyazılı metinlerde, ilk defa Sami ve Sumerce olmayan kelimeler görülmüştür. Bu kelimelerin kökeni identifikasyonu üzerinde ilk zamanlar F. Delitzch, A. H. Sayce, J. Oppert çalışmıştır. Sonradan Amarna arşivinde bulunan Mitanni kralı Tušratta'nın mektubunda (EA 24) Kerkük, Nippur

⁵⁴ Ünal, 1997: 12

⁵⁵ Wilhem, 1986: 49-55

⁵⁶ Memiş, 2002: 34

⁵⁷ Kinal, 1941: 1045-1047; Roaf, 1996: 132-136

⁵⁸ Alpman, 1998: 27

ve Dilbat'tan çıkarılan metinlerde, yine sumerce ve Samice olmayan kelimeler ve şahıs adları görülmüştür. Bunlar üzerinde, H. Winckler, O. Schroede, L. Messerschmidt, P. Jensen, R. E. Brunnow, A. H. Sayce, F. Bork, T. G. Pinches, F. T. Dangun ve A. Ungnad araştırmalar yapmışlardır.⁵⁹ Fakat bu kelimelerin ait olduğu kavim ve bunların identifikasyonu üzerinde çalışan bilim adamlarının ileri sürdüğü görüşler, bugünkü bilgilere göre inandırıcı olmaktan uzaktır. Bu durum Boğazköy kazılarına kadar devam etmiştir.⁶⁰

1906 yılında başlayan Boğazköy kazılarından ve çivi yazılı metinlerden elde edilen sonuçlara göre, H. Winckler sözü edilen kelimeleri konuşan kavimlere akraba bir "Harri" kavmi tespit etmiştir. B. Hrozný bu kavmi "Hurri" şeklinde isimlendirmiştir. Böylece söz konusu kavmin "Hurri" mi, yoksa "Subar" şeklinde mi isimlendirileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Bu durum Nuzi vesikalarının keşfinden sonra daha da canlılık kazanmıştır.⁶¹

Hurriler'in tarihinden bahsettiğimiz zaman Eski Ön Asya tarihinde " Hurri- Urartu-Subar" sorunu ortaya çıkmaktadır; bu problem bir asırdan fazladır bilim adamlarını meşgul etmektedir.

Burada problem, bu kavmin hangi isim altında adlandırılacağı farklı coğrafi mekânlara yine farklı zamanlarda gelip yerleşip, yerleşmedikleri meselesidir.

Hurri - Subar sorunu üzerine çalışan bilim adamlarının bu konuda ileri sürdükleri görüşleri dört ayrı grup altında toplamak mümkündür :⁶²

I. grupta oluşturan bilim adamlarından başta E. A. Speiser olmak üzere E. Chiera, P. Korschaker, B. Hrozný, T. Dangun, J. Friedrich ve A. Goetze, söz konusu kavmi "Hurri" şeklinde isimlendirmişlerdir. Adı geçen bilim adamlarına Hurri - Subar sorunu konusunda Speiser ekolü de denilmektedir.

---

⁵⁹ Wilhem, 1986: 3-8

⁶⁰ Alpman, 1983: 283

⁶¹ Tuncer, 2009: 38

⁶² Alpman, 1983:284

II. grupta Ungnad ekolü diyebileceğimiz, başta A. Ungnad olmak üzere P. Jensen, B. Lansberger, C. J. Gadd, arkeologlardan Max von Oppenheim ve M. E. L. Mallowan, bu kavim için “Hurri” adı yerine “Subar” ismini tercih etmişlerdir.

III. grup I. Gelb, “Hurri” ve “subar” adlarında ayrı iki kavmin mevcut olduğunu ileri sürmüştür, bunların tarihlerini mevcut delillerin ışığı altında tetkik etmiştir.

IV. grupta ise; “Urartu”. “Hurri” ve “Subar” adlarındaki kavimler doğudan aynı kaynaktan farklı zamanlarda gelmişler ve farklı bölgelere gelip yerleşmişlerdir.⁶³ Ancak bilim adamlarınca ileri sürülen her üç bölümdeki görüşler kesin bir sonuca varabilmiş değildir.

Bu bilgilere göre bu iki isim tamamen birbirinden ayrı, iki etnik gruba verilmiştir. Tarihte de Subarlar daha önce görünürler. Hurrilerin en mühim rol oynadıkları devir II. binyılın ortalarıdır. Bu iki etnik unsurun tarihleri ayrı yollar takip etmiştir.⁶⁴

Hurriler II. binin ilk yarısında, kısa yaşamlı kurdukları küçük beylikler dışında, ancak II. binin ortalarına doğru Hint-Avrupalı boyların idaresinde kurulan ve halkının büyük çoğunluğunu Hurrilerin oluşturduğu, Mitanni devleti ile bir yüzyıl süresince Yakın Doğunun Mısır’dan sonra gelen ikinci büyük siyasal gücü olmuştur.⁶⁵

Mitanni krallığının başlangıç evreleri hala tam olarak bilinmemektedir. Ancak Fırat’ın batısındaki Hurrilere karşı yapılan Hitit seferinin ardından kısa bir süre sonra yani M.Ö. 16. yüzyılın ikinci yarısına denk düşen bir zamanda, büyük bir yöresel güç olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁶⁶

Mitanni devletinin kralları Hind-Ari kökenli idiler. Öyle anlaşılıyor ki Hindistan'a giden Hind-Ari'lerden bazı boylar Kafkaslardan, ya da İran yaylarından Güneydoğu Anadolu'ya gelmişler ve orada yerli halk olan Hurrilerle kaynaşmışlar, yani Orta Anadolu'da Hititlerin Hattilerle kurdukları symbiosis gibi, bir karma topluluk meydana getirmişlerdi. Yine Orta Anadolu'da olduğu gibi yerli halk dışından gelen

⁶³ Alpman, 1983: 283-284

⁶⁴ Kinal, 1941:1022-1025

⁶⁵ Akurgal, 2003:120

⁶⁶ Mieroop, 2006:180-182

yabancılardan daha yüksek bir uygarlık düzeyinde idi. Ancak yeni gelenler genç ve savaşçı bir halktı ve öyle anlaşılıyor ki Marianni adını taşıyan bu soylu kişiler (Aristokrat sınıfı) sahip oldukları at koşulu hafif savaş arabaları ve at yetiştirmek konusundaki bilgi ve tecrübeleri ile zapt ettikleri ülkede üstünlük sağlamışlardı. Nitekim Boğazköy'de bulunan ve Hititçe yazılmış dört tablette atların yetiştirilmesi, terbiye edilmesi ve yabancı bir iklime alıştırılması konusunu ele alan eserin aslı Kikkuli adlı bir Mitannili tarafından kaleme alınmıştır. Aslı ele geçmemiş olan söz konusu eserin Hititçe çevirisinde teknik terimler ve sayılar Sanskritçe verilmiştir. Zaten Mitanni karalarının adları da Sanskritçedir. Kammenhuber "Mitanni-Hurrilere 1450-1350 yıllarında küçük bir Ari yüksek tabaka egemen olmuştur, ne var ki bunlar da Hurrileşmiş bir görünüm göstermektedirler" yargısına varılmaktadır.⁶⁷

Hurrileri siyasi bir çatı altında birleştiren devletin adı Mitanni'dir. Bu devletin ne zaman ve nasıl kurulduğu Eski Babil çağını takip eden karanlık devre tekabül ettiği için bilinmemektedir. Mitanni devlet adının en eski belgelendiği yer, M.Ö. 16. yüzyılda Mısırlı Amenemhetin mezar yazıtıdır. Burada Ntn olarak yazılan toponim, I. Tutmosis'in Suriye'ye çıktığı seferlerle ilgili olarak geçer. Metinlerde Mitanni kralı olarak geçen en eski şahıs da I. Şuttarna (Şuttarna)'dır ve yine 16. yüzyıla tarihlenir ve burada söz konusu olan metin bir mühür lejandıdır; Mitanni burada arkaik şekliyle Maitani olarak yazılır. Maitani/Mitanni'nin etimolojik kökeninin Nuzi metinlerinde karşımıza çıkan Miatta şahıs adına geri gittiği ve -ni şahıs ekiyle türetildiği ve "Maitta'nın ülkesi" anlamına geldiği zannedilmektedir. Birçok kaynakta Mitanni yerine daha ziyade coğrafi anlamda Akad kaynaklarında Hanigalbat ve Mısır kaynaklarında Naharina da kullanılmıştır. Hitit metinlerinde ise Hurri olarak geçer. Mitanni devletinin başkenti Vaşşukanni idi ve bu kentin yeri tüm çabalara rağmen maalesef hala tespit edilebilmiş değildir. Büyük bir ihtimalle Urfa'nın doğusunda bir yerlerde aranması gerekir. Bazı araştırmacılara göre ise Kuzey Suriye'de Habur Vadisi'ndeki Tel Fekheriya harabeleriyle eşitlenmelidir.⁶⁸

Yakın Doğu'daki Hurri-Mittanni devletinin sınırları doğuda Kerkük'ten Batıda Akdeniz'e kadar uzanmaktaydı. M.Ö. 1550-1350 tarihleri arasında Yakın Doğunun

---

⁶⁷ Wilhem, 1986: 17vd

⁶⁸ Tamer, 2010: 18-19

en kudretli devletlerinde biri olan Hurri-Mitanni Devletinin merkezi bugünkü Resūlayn yöresinde bulunmuş olduğu kabul edilen Vaşşukani şehriydi.⁶⁹

Ön Asya'nın siyasi tablosunda Hitit imparatorluğu, Mısır ve Mezopotamya arasındaki topraklara konumlanan bu devlet, M.Ö. 1500 yıllarından 14. yüzyıl ortalarına kadar bağımsız; 13. yüzyıl ortalarına kadar da sırayla Hitit ve Orta Asur krallıklarına bağlı olarak varlığını sürdürmüştür.⁷⁰

Hurri-Mitanni devletinin başkenti ve burada var olduğu öngörülen krallık sarayı, yönetim binaları, büyük tapınaklar ve kralı arşivler henüz bulunamadığından bu devlete ilişkin bilgilerimiz birçok konuda eksik kalmaktadır. Bu nedenle Hurri-Mitanni devletinin siyasi tarihinin yazılması büyük komşularına kıyasla daha güç olmaktadır. Bu devletle ilgili başlıca bilgiler Mısır, Hitit ve Asur kaynaklarından elde edilmektedir. Bu kaynakları, aralarında çoğu vasal topraklardan hukuki ve idari kayıtlar olan, Mitanni'ye ait kimi metinler tamamlamaktadır.⁷¹

Mitanni ülkesinde daha çok Hurri kökenli toplumlar yaşamıştır. Hurriler Kuzey Mezopotamya'ya üçüncü binyıl sonlarında gelmiş ve ikinci binyılın ilk yarısında bu bölgede bazı yerel krallıklar kurmuşlardır. Bunlardan Elazığ bölgesindeki İşuwa ve batıda Çukurova'daki Kizzuwatna gibileri, ikinci binyılın ikinci yarısında da adlarından söz ettirmişlerdir. Hurri-Mitanni devletinin nüfus çoğunluğunu Hurriler oluşturmakla birlikte, birçok yerde Sami ve Hint-Avrupa kökenli toplumlar da yoğun biçimde varlıklarını korumuşlardır. Örneğin ülkenin doğusunda Asur ve Amurruların devamı olan halklar, batıda Alalah, Ebla, Halep, Emar ve Katna gibi önemli bazı merkezlerde ise Batı Sami grubundan toplumlar çoğunluğu teşkil etmişlerdir.⁷²

Devletin yönetici sülalesi ve krallar Hint - Avrupa kökenli Mitanni toplumunun üyelerinden oluşmaktaydı. Ülkede nüfusun ne kadarını temsil ettiği bilinemeyen bu savaşçı toplum bölgeye büyük bir olasılıkla ikinci binyıl içinde yerleşmişlerdir. Mitra, Varuna, İndra, Nasatya, Veda gibi Hint kökenli tanrı adları ve atçılıkla ilgili

⁶⁹ Erzen, 1992: 22

⁷⁰ Köroğlu, 2006:123

⁷¹ Mieroop, 2006:181; Klengel, 1978: 95-97

⁷² Köroğlu, 2006: 123

teknik terimler bölgeye bunlarla birlikte gelmiştir.⁷³ Çağdaşı diğer bir Hint-Avrupa kökenli topluluk olan Kaslar ve Mitanniler, atçılığı yani at kültürünü, Mezopotamya kültürüne katmışlardır. At kültürüne uygun olarak, Mezopotamya'da o zamana kadar tatbik edilen idare sistemi değişikliğe uğramıştır. Atın hafif harp arabalarında kullanılması ile savaş tekniği değişmiş ve böylece feodalizm denilen derebeylik rejimi kurulmuştur.⁷⁴ Ayrıca bu dönemde bölgede birçok yerel krallıktan söz edilmesi, henüz merkezi tek bir devletin kurulamadığı anlamına da gelebilir. Kısacası bu devletin özellikle de erken tarihi bizim için gizemini korumaktadır. Sami ve Hurri kökenli kent devletlerinin nasıl bir süreçten geçtikten sonra Mitannili kralların yönetiminde büyük bir güç haline geldikleri açık değildir. Hititlerin Halep'i yıkmaları sonucunda oluşan güç boşluğunun yeni bir devletin ortaya çıkışını sağlamış olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte Mısır'daki Tel El-Amarna arşivindeki belgelerden, Hurri-Mitanni devletinin on beşinci yüzyıl başlarında bölgede güçlü bir devlet haline geldiği anlaşılmaktadır.⁷⁵

On beşinci yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde Mitannilerin kralı Parrattarna'nın batıda Kizzuwatna, doğuda Nuzi ve güneyde Terka'nın da dâhil olduğu bir bölgeye egemen olduğu görülmektedir. Parrattarna'nın başında bulunduğu Mitanni devleti, batı Asya'nın en güçlü devleti ve on sekizinci yüzyıl başlarının Mısır hanedanının bu bölgeye yayılmasının önündeki tek engeldir. Devlet, Mitanni kralına bağlı yerel hükümdarlarca yönetilen pek çok vasal bölgeden oluşmaktadır. Bu durum en iyi, güneybatı Anadolu'daki Alalah'ta bulunmuş olan otobiyografik bir yazıtta görülmektedir. Yazıtta yerel kral İdrimi bu kentte iktidarı nasıl ele geçirdiğini ve kendisinin Mitanni kralı Parrattarna'dan himaye ve destek gördüğünü bildirmektedir. Bu metin Mitanni kralının güneybatı Anadolu'nun bu bölgesinde başlıca güç olduğunu ve vasalları olan yerel krallar aracılığıyla hüküm sürdüğünü göstermektedir.⁷⁶

---

⁷³ Köroğlu, 2006:124-125; Klengel, 1978: 106-110

⁷⁴ Kinal, 1983: 19

⁷⁵ Alpman, 1983: 303 vd

⁷⁶ Mieroop, 2006:181-183

3. HURRİ-MİTANNİ DEVLETİ'NİN HİTİT DEVLETİ İLE OLAN İLİŞKİLERİ

3.1. Siyasi İlişkiler

Hitit Anadolu'sunda Boğazköy (Hattuşaş) metinlerinden anlaşıldığına göre, Anadolu'da önemli ölçüde bir Hurri nüfusu bulunmakla beraber Hititlerin Hurrilerle ilk münasebetlerinin dostane olmadığı anlaşılmaktadır. Mitanni ya da başka belgelerde geçen adıyla Hanigalbat ile Hititlerin ilişkileri, Hitit yayılma siyasetinin Kuzey Suriye üzerinde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Hititler bütün tarihleri boyunca devletin siyasi ve iktisadi çıkarlarını Kuzey Suriye'de görmüşlerdir. I. Hattuşili ve I. Murşili döneminde bu bölgelere giren Hitit kuvvetleri Yukarı Mezopotamya ve Kuzey Suriye'deki bazı Hurri prenslerinin askerleriyle çatışmışlardır.⁷⁷

Hititçe çivi yazılı belgelerde Hurri adına ilişkin en eski kayıtlar, bu yazının ilk ortaya çıktığı döneme, yani M.Ö. 17. yüzyıla aittir. Hitit çivi yazısı Eski Babil üslubunda bir çivi yazısıdır ve bu yazının Kuzey Suriye'de Hurrilerin aracılığıyla Hititler tarafından alınarak kendi dillerine uyarlandığı genellikle kabul edilir.⁷⁸ Söz konusu yazı ile yazılmış belgelerden oluşan Boğazköy arşivindeki Hitit Krallığı'nın kuruluş dönemine ve hemen sonrasına ilişkin içerikli metinlerden bazılarında, Hurri adının geçtiği Hurrilerle Hititlerin karşılaşmalarına dair kayıtlar yer alır. Bu belgeler dönemin ana tarihsel metinleri olduğu gibi, tarihsel içerikli diğer metinler, saray kroniği olarak tanımlanan ya da içeriği tam olarak anlayamayan fragmanlardır.

Hurri adının yer aldığı en eski tarihsel içerikli belgelerden biri Kral I. Hattuşili'ye ait, onun altı yıllık icraatını konu alan yıllıklardır. Hititçe nüshada Hurrilerin geçtiği satırlar şöyledir:

KBo X 2 Öy. I 24 ve KBo X 1 Öy. 11

22 Ertesi yıl Arzawa'ya gittim

23 Ve onların sığırlarını, koyunlarını aldım

⁷⁷ Alpman, 1998: 29

⁷⁸ Ünal, 1997: 23

- 24 Arkamdan Hurrili düşman ülkeye girdi
25 Tüm ülkeler bana karşı savaştılar
26 Sonra Hattuşa şehri tek başına kaldı
27 Arinna'nın Güneş Tanrıçası sevgilisi Büyük Kral Tabarna'yı
28 beni [dizine oturttu]
29 Benim [elimden tuttu] Ve benim önümde savaşa
30 yürüdü. Nenaşşa'ya savaşa gittim
31 Ve Nenaşşalılar beni karşılarında
32 görünce (şehir kapılarını) tekrar açtılar.”

Bu satırlardan sonra da sırasıyla Ulma ve Şallahşuwa'ya seferler yapıldığı ve Hattuşa'ya geri dönüldüğünden bahsedilir.⁷⁹

Hitit kralı I. Hattuşili'nin anallerinden öğrendiğimize göre, bu kral, yapmış olduğu Halep seferi esnasında Hurrilerle uğraşmak zorunda kalmıştır. I. Hattuşili ilk önce Hurriler'in yer aldığı Alalah'a (Tel-Açana) hücum etmiş, arkasından Urşu şehrini ele geçirmiştir.⁸⁰ I. Hattuşili'nin anallerinden ayrıca bu kral zamanında Anadolu'nun büyük bir Hurri istilasına maruz kaldığını da anlaşılmaktadır. Hurriler, I. Hattuşili'nin batıya sefer yaptığı bir sırada başkent Hattuşa dışındaki bütün Hitit ülkesini işgal etmek suretiyle büyük bir askeri ve siyasi üstünlük göstermişlerdir.⁸¹ Hattuşili anallerinde bu durumu bana yalnız Hattuşaş kaldı diye ifade etmektedir.⁸² Ancak I. Hattusili'nin olayın dramatik etkisini arttırmak ve Hurri savaş gücüne vurgu yapmak için durumun anlatımında biraz abartıya kaçmış olabileceği ihtimalini göz ardı edilmemelidir. Bu döneme ait Hitit metinlerinde, Hurriler terimiyle Halep'i Hattilere karşı destekleyen Suriye'deki çok sayıda güç kastedilmektedir. Hattuşili yitirilen toprakları yeniden ele geçirmek için çetin savaşlar vermiş ve daha önce üzerine yürüdüğü Şanahuitta kentinin yeni bir isyanını bastırmak zorunda kalmıştır.⁸³

---

⁷⁹ Yiğit, 2005: 59

⁸⁰ Alpman, 1998: 29; Yiğit, 2005: 64-65

⁸¹ Erzen, 1984: 23

⁸² Kinal, 1974: 413

⁸³ Wilhem, 1986: 21

Hattuşili, uzun uğraşlar sonucunda yitirilen toprakları tekrar ele geçirmiş ve Hatti ülkesinde barışı tesis ederek durumu kontrol altına almıştır.⁸⁴

I. Hattuşili'nin yıllıklarında anlatılan olayların daha kapsamlı olarak ele alındığı öne sürülen ve bununla bağlantılı olarak içerik açısından söz konusu kralın dönemine ait olduğu kabul edilen metinlerde 'de Hurrilere dair bahisler mevcuttur. Metinleri, tahrip olmaları nedeniyle tam olarak anlamak mümkün değildir. Kapsamlı yıllıklar olarak andığımız parçaların, bir araya getirilmesi ile elde edilen bu belgenin hem ön yüz ikinci sütununda hem de arka yüz üçüncü sütununda, Hurri sözcüğü sık sık geçmektedir.⁸⁵

Hattuşa arşivinde, Hurrilere dair kayıtların yer aldığı en eskiye ait içerikli belgelerden biri de, Akadça yazılmış olan Urşu adlı bir şehrin kuşatmasını konu almış olandır.⁸⁶

Urşu Kuşatması Metni olarak bilinen bu belgeye konu olan, günümüzdeki yeri kesin olarak bilinmeyen Urşu şehrinin söz konusu dönemde Hurrilerin etkili olduğu Güneydoğu Anadolu'da bulunduğu anlaşılmaktadır.⁸⁷ I. Hattuşili'nin yıllıklarından bu kralın aynı yöndeki askeri seferinde uğradığı kentler arasında da sayılır.

Şehrin, belki de başarısızlıkla sonuçlandığı yolunda anlam çıkarılabilen kuşatmasını konu alan metinde Hurri adı geçer. Hurrilerin kuşatmada Hititlerin karşısında ve Urşu şehri yanında yer aldıkları anlaşılıyor.

Urşu kuşatması metninde (KBo I 11 Öy. 15) Hurri usulüne göre bir koç başı yapıp kullanılması istenmektedir. Bu da Hititler ile Hurriler daha öncede mücadele ettiklerinin kanıtıdır.

---

⁸⁴ Alpman, 1998: 30

⁸⁵ Kinal, 1947:413-415

⁸⁶ Beckman, 1995: 23-25

⁸⁷ Yiğit, 2005: 64

Metnin arka yüzünde ise Hurrilerle ilgili ifadeler şöyledir:

KBo I 11 Ay. 23-27.⁸⁸

"Yolları gözetleyin. Kim şehre girer ya da kim şehirden çıkarsa ona dikkat edin. Hiç kimsenin dışarıya düşmana Aruar'a, Halap'a Hurri ordusuna ya da Zuppa'ya gitmesine izin vermeyin. Onlar cevapladılar: Nöbetteyiz. Seksen savaş arabası ve sekiz ordu şehri kuşattı. Kralın gönlü ferah olsun. Görevimin başındayım."

Burada görüldüğü gibi, Hurriler açıkça düşman olarak tanımlanmaktadır. Kuşatma sırasında hiçbir yardım almaması ve dışarı ile irtibatı olmaması istenen Urşu'ya yardım edebilecek olanlar arasında Hurriler de vardır.

Nitekim tekrarlamak gerekirse bu bölge Hurri nüfuz alanı içinde yer almaktadır. Urşu şehrinin Hurri vesayetinde olması da uzak bir ihtimal değildir. Hurri adının belgedeki diğer geçişi ise bize Hitit-Hurri ilişkisi açısından açık bilgi vermekten uzaktır.⁸⁹

Hurrilere ilişkin kısa bir kayıt içeren bu belge, birbirinden bağımsız konulardan bahsedilen bir saray kroniğidir. Hurri adının geçtiği iki satırlık paragraf şöyledir;

KBo III 34.⁹⁰

24 Hurmalı saray oğlanı Sanda Haşşuwa şehirde idi. Hurrilerden

25 korktu. Beyine gitti. Kralın babası emir verdi ve onu sakatladılar

Bu pasajdan Hurrilere dair edinebildiğimiz bilgi yine Hitit-Hurri çekişmesinin yaşandığı, adı geçen Hurma ve Haşşwa şehirlerinin bulunduğu güneydoğu bölgesine ilişkindir. Şanda.⁹¹ adında üst düzey Hititli bir görevlinin dirayetsiz tutumunun cezalandırıldığı anlatılması yoluyla, bölgedeki Hurri etkinliğinin

---

⁸⁸ Yiğit, 2005: 65

⁸⁹ Yiğit, 2005: 64-65

⁹⁰ Yiğit, 2005: 65

⁹¹ Yiğit, 2005: 66

Hititler açısından ulaştığı can sıkıcı boyut ve Hititlerin burada Hurriler karşında verdikleri tavizsiz mücadele anlaşılmalıdır.⁹²

Hititler'in karşısına ilk olarak I.Hattuşili döneminde çıkan ve I. Şuppiluliuma dönemine kadar da sürekli uğraştıran Hurriler, Kralın Arzawa seferi sırasında, Hattuşa'ya kadar sızmış ve Hititler için büyük bir tehlike oluşturmuşlardır. Bu durum kralın Güneydoğu ve Kuzey Suriye üzerine yönelmesinde ki büyük etkenlerden biri olarak da düşünülebilir.

I. Hattuşili, yıllıklarında bu durumu şu şekilde dile getirmektedir:

KBo X 2 (=CTH 4)⁹³

Öy. I

24 Benim arkamdan Hurrili düşman ülkeye girdi.

25 Tüm Ülkeler bana karşı düşman oldular (savaştilar).

26 O zaman sadece şehir olarak Hattuşa bana kaldı.

Metinden de anlaşıldığı gibi Hurriler Anadolu'nun içlerine kadar gelmişler ve Hitit Devleti'nin zayıf bir anından yararlanarak başkente kadar yaklaşmışlardır. Aynı zamanda I. Hattuşili'nin Kuzey Suriye'de Yamhad Krallığı'na bağlı olan şehirlere yaptığı askeri harekâtlarda da sürekli olarak Hurrilerle uğraşmak zorunda kaldığı görülmektedir.⁹⁴

I. Hattusili, Kuzey Suriye'nin Alalah-Halep ve Hurri kent devletlerinden oluşan politik yapısını değiştirmiştir. I. Hattusili, Yamhad'ın Akdeniz'e ve Anadolu'ya açılan kapısı olan Alalah'ı ortadan kaldırmış. Hurri kentleriyle (Warşuwa, İkaali, Taşhiniya, Zaruna, Zapla, Haşşu, Zippaşa, Vehahha) savaşmıştır. Hitit kralı, Anadolu'daki durumu düzetmek için üç yıl savaşmıştır. I. Hattuşli, Yıllıkları'nda beşinci yılın sonunda Anadolu'da Hitit hâkimiyetini tekrar tesis etmiş ve dikkatini

⁹² Ünal, 1997: 23

⁹³ Bryce, 2005: 74

⁹⁴ Alpman, 1981:296

daha geniş kapsamlı bir sefer için yeniden Suriye'ye yönelmiştir ve büyük zaferler kazanmıştır.⁹⁵

I. Hattuşili'den sonra tahta geçen I. Murşili de babasının izlediği politikayı devam ettirmiş ve Yamhad Krallığı'nın merkezi şehri olan Halap'ı ele geçirerek Yamhad Krallığı'na son vermiştir.⁹⁶ Bu konuyla ilgili Hantili metninde I. Murşili'nin Halep şehrine gittiği babasının sona erdirmeyeceği sorunu oğluna görev olarak verdiği için babasının intikamını istediği ve bunun üzerine Halep'i ele geçirdiği belirtilmiştir.

I. Murşili daha sonra Babil'e bir sefer düzenleyerek, Mezopotamya'da iki yüz yıllık köklü bir sülale olan, Eski Babil Sülalesine son vermiştir. Bu sefer sonucunda elde edilen zengin ganimetlerin yanı sıra Hitit ve Mezopotamya kültürlerinin birbirleri ile doğrudan temas haline geçmeleri sağlanmış ve Hititler, Ön Asya'daki büyük devletlerarasında hatırı sayılır bir konuma ulaşmışlardır. I. Murşili'nin önce Halep'i ele geçirerek Yamhad Krallığı'na son vermesi sonra da Babil'i ele geçirmesi Telepinu Fermanı'nda şu şekilde dile getirilmiştir.

KBo III 1 (=CTH 19)⁹⁷

28 O Halep'e gitti ve Halep'i yendi ve Halep'in NAM.RA'larını ve malını Hattuşa'ya getirdi.

29 Arkasından O (Murşili) Babil'e gitti ve Babil'i mahvetti.

30 Hurrili askerler ile dövüştü Babil'in NAM.RA'larını ve mallarını Hattuşa'da tuttu.

I. Murşili'nin Babil'i işgal ettiği sırada, Hurrili düşman yine boş durmamış ve Anadolu'nun içlerine kadar sızmayı başarmıştır. Kral, Hattuşa'ya dönüşü sırasında Hurri saldırılarıyla karşı karşıya kalması yüzünden, Babil'den aldığı Tanrı Marduk heykelini yol üzerinde bulunan bir şehire bırakmış ve başkente dönmüştür.⁹⁸

I. Murşili'nin cinayet sonucu ölümüyle Hitit Devleti uzun süre devam edecek olan bir kargaşa dönemine girmiş ve ülkede yaşanan taht kavgaları toprak ve prestij

⁹⁵ Wilhem, 1986: 17-19; kınal, 1967: 200 vd

⁹⁶ Klengel, 2002:414-415; Ünal, 1999: 105

⁹⁷ Hoffmann, 1984: 12 vd

⁹⁸ Ünal, 2002: 92

kaybetmesine neden olmuştur. I. Murşili'nin ölümünden Telepinu'nun tahta geçtiği döneme kadar yaşanan kargaşa döneminde Güneydoğu Anadolu'da bir Hurri Devleti olan Kizzuwatna Devleti kurulmuştur.⁹⁹ Telepinu tahta geçtiğinde ise güneydoğudaki yerel krallıklarda ve Anadolu içindeki merkezi bölgelerde ayrılımlar yaşanmaya başlanmıştır. Anlaşılan bu kargaşa döneminde Hitit Devleti genişleme siyasetini tamamen terk etmiş ve elinde kalanları güçlkle de olsa savunmaya çalışmıştır.

Yine Telepinu Fermanından öğrendiğimize göre Hitit Devleti'nin bu karışık evresinde Hurrili düşman durmamıştır. Hantili zamanında Anadolu içlerine kadar gelen Hurriler, Hantili'nin eşi Harapşili ve oğullarını esir almış ve Şukziya şehrine götürerek öldürmüşlerdir. Hantili'yi katlederek tahta geçen Zidanta zamanında ise Hurriler Anadolu'ya baskı yapmayı sürdürmüşler ve Hitit Devleti'ndeki iç karışıklık, öncelikle Toroslar mevkiindeki yerlerin kaybedilmesine neden olmuştur. Bu bölgede bulunan ve Hitit sınırları içinde kalan yerler Yukarı Mezopotamya'da yeni kurulan Hurri- Mitanni devleti tarafından ele geçirilmiş olmalıdır.¹⁰⁰

I. Hattusili-Murşili dönemleri ne kadar Hitit Devleti'nin gelişim gösterdiği dönemlerse, Hantili-Zidanta-Ammuna-Huzziya dönemleri bir o kadar devletin gerileyip çöküşe yaklaştığı dönemlerdir.¹⁰¹ Telipinu dönemine Genel olarak bakıldığında krallık yeniden büyümeye başlamasına rağmen bu kralın muhtemelen askeri seferlerle çok fazla meşgul olamadığı ileri sürülebilir. Çünkü ülkenin iç karışıklıklarının buna izin vermediği anlaşılmaktadır.¹⁰²

Telepinu zamanında Kizzuwatna kralı İşputahşu ile yapılan bir antlaşma metni Hitit belgeleri arasındadır. Bu da bize Hitit Devleti'nin bir Hurri Devleti olan Kizzuwatna ile iyi geçinmek istediği ve güney sınırlarını güvence altında tutmak istediğinin bir göstergesidir.¹⁰³

Hitit-Hurri ilişkileri ve Anadolu tarihi açısından en büyük tarihi olgulardan birisi hiç kuskusuz, Orta Hitit hanedanının Hurri kökenli olmasıdır. Bu devirde kral ve

---

⁹⁹ Goetze, 1940: 75-76

¹⁰⁰ Alp, 2002: 60

¹⁰¹ Akurgal, 2003: 62

¹⁰² Koç, 2007: 19

¹⁰³ Gavaz, 2007: 56

kraliçeler Hurrice adlar almışlardır. Ayrıca Hurri kültür etkisi eskiden zannedildiği gibi Hitit imparatorluk devrinden itibaren değil, eski Hitit ve özellikle Orta Hitit devrinden itibaren Hattuşa'da yayılmaya başlamıştır. En başta Orta Hitit çağına tarihlenen Hurrice-Hititçe iki dilli metin olmak üzere Boğazköy ve Ortaköy'de bulunan çok sayıda Hurrice metinler bunun açık seçik kanıtıdır. Tarihi açıdan I.Hattuşili'nin birçoğu Hurri kültür merkezi olan Kuzey Suriye kentlerini işgal ederek oranın sakinlerini usta ve sanatkâr olarak Hattuşa'ya taşımış olması büyük önem taşır. I.Şuppiluliuma gasp yoluyla iktidara gelmesiyle Hatti'deki Hurri etkisi biraz zayıflamış olacaktır ki, onun torunu III. Hattuşili'nin Lavazantiya'lı bir Hurri rahibinin kızı olan eşi Puduhepa, Hitit başkâtiplerinden birisini, tüm Hattuşa'daki Hurri kökenli tabletleri arayıp bulup, yeniden kopya etmekle görevlendirmiştir.¹⁰⁴

Puda-Hepa Hitit tarihinin en etkili kraliçelerindendir. Mısır ile akdedilen muahedede, berat vesikalarında, abideler ve mühürler üzerinde onun ismi daima kralla beraber yazılmaktaydı. Hattuşaş arşivinde ona ait birçok mektup ve vesika vardır.¹⁰⁵ Ayrıca II. Tuthaliya'nın eşi Nikalmati ve I. Arnuwanda'nın eşi Asmunikkal ve III. Tuthaliya'nın eşleri Taduhhepa ile Şata(n)tuhepa birer Hurrice ad taşıyorlardı. Hatta III. Tuthaliya'nın tahta çıkmasından önceki adı Hurrice bir ad olan Taşmişarri idi. Bu durum imparatorluk çağında artarak sürmüştür. Nitekim II. Muwatalli'nin Hurrice adı Şarri-Teşup, III. Murşili'nin Hurrice adı Urhi-Teşup, IV. Tuthaliya'nın Hurrice adı Taşmi-Şarruma idi. Bunların yanında imparatorluk çağında da Hurrice birer ad taşıyan II. Muwatalli'nin eşi Tanuhepa'yı ve III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa'yı anabiliriz.¹⁰⁶ Ayrıca Kaniş'te bulunan ve Kaniş Kralı'na yollanan mektubun göndericisi olan, Mama Kralı Anum Hirbi'nin adının Hurrice olduğu da kabul edilir.¹⁰⁷

Kizzuwatna devleti, Alalah devleti ve merkezi Vaşukanni olan feodal Hurri-Mitanni devleti, Hitit Devleti'nin Suriye politikasını olumsuz yönde etkilemişlerdir. Hurriler'in Anadolu için teşkil ettikleri tehlikeli durum Hitit büyük kralı II. Tuthaliya zamanında ortadan kalkmıştır. II. Tuthaliya, Halep şehrini zapt ederek Suriye'de Hitit

¹⁰⁴ Ünal, 2002: 94

¹⁰⁵ Kinal, 1987: 119

¹⁰⁶ Alp, 2002: 21

¹⁰⁷ Balkan, 1957: 37

hâkimiyetini tesis etmeyi başarmıştır. Böylece Hititler, Ege göçlerine kadar sürecek (M.Ö. 1200) Kuzey Suriye hâkimiyetini kurmuşlardır.¹⁰⁸

I./II. Tuthaliya'nın Yıllıklarına göre babasının ölümünden sonra Anadolu'nun batısındaki ülkeler Hititlere karşı ayaklanmışlardır. Hitit kralı batıdaki sorunlarla ilgilendikten sonra kuzeyde Kaskalar ile savaşmıştır. Arada sefere çıkmadığı bir yıldan sonra ülkenin doğusunda Işuwa'da bir düşmanlık ile karşılaşmıştır. Işuwa Ülkesi'ne bu ayaklanmada Mitanni kralı yardım etmiştir:

I./II. Tuthaliya'nın Yıllıkları (CTH 142) KUB XX III 11¹⁰⁹

Ay. III

27 Benim a[rkamdan Işuwa? Ülkesinin]x Ülkesi düşmanlık etti.

28 (Ondan sonra bana) [Işuwa Ülkesi kralı... Düşman] oldu ve ona Hurri kralı

29 [yardım etti. Ben Büyük Kral Tuthaliya Işuwa [Ülkesi'ne] savaşmaya gittim.

30 [... Ve] Işuwa Ülkesi [nin düşman ülkenin birlikleri ile] savaştım.

Hitit kralı, metnin devamındaki kırıklı içerikte, "Hurri Kralı'nın geldiğinden" ve daha sonra kendisinin "büyük ülke Işuwa"yı tahrip ettiğinden bahsetmektedir. I./II. Tuthaliya Işuwa seferinin bir sonraki aşamasında olanları ve Mitanni kralı ile çekişmesini yıllıklarından farklı bir şekilde son Kizzuwatna kralı Şunaşşura ile yaptığı antlaşmada anlatmaktadır.

Şunaşşura Antlaşması (CTH 41) KBo I 5¹¹⁰

Öy.

1-4 [Hatti ülkesi kralı(?) Büyük Kral] Tudhaliya'nın mührü [Şunaşşura(?) ile ...]-
diğında birbirleriyle yemin ettiler ve bu antlaşmayı akdetteler.

5 Önceden büyük babamın zamanında Kizzuvatna ülkesi

6 Hatti ülkesinin parçası olmuştu. Fakat sonradan Kizzuvatna ülkesi

7 Hatti ülkesi'nden ayrıldı ve Hurri ülkesi'nin tarafına geçti.

8 [Şimdi] Majstem'in köleleri olan Işuwa ülkesi halkı

¹⁰⁸ Kinal, 1947:1-5; Umar, 1982: 53-55

¹⁰⁹ Carruba, 2008: 17

¹¹⁰ Ünal, Girginer, 2007: 42-43; Karauğuz, 2007: 52 vd

9 Majesteme karşı düşmanlığa [başladı.]

10 Ben onun efendisi onlara [savaşa] gittim (ve) İšuwa ülkesini yendim. Fakat [İšuwa halkı] Majestemin önünden

11 kaçtı. (ve) Hurri ülkesine indi. Ben Majeste Hurrilere

12 (haber) gönderdim: "Kölelerimi iade et!" Fakat Hurriler,

13 Majesteme şöyle haber gönderdi: " Hayır! (Geri vermeyeceğiz)"

14 Önceleri- büyük babamın zamanında- bu şehirlerin halkı Hurri ülkesine gittiler (ve)

15 orada yerleştiler. Onlar sonradan

16 Hatti ülkesine kaçak olarak

17 geldi. Fakat şimdi, sonuçta

18 sığırlar ahırını seçti

19 Onların tamamı ükeme geldi.

20 Hurrili, ben Majesteye kölelerimi iade etmedi fakat yaya

21 ve arabalı savaşçılarını sevk etti. Onlar majestemin yokluğunda İšuwa ülkesini yağmaladı (ve)

22 buldukları tüm NAMRA sığır (ve) koyunları yakaladı.

23 Hurri ülkesine götürdü. Ben Majeste (ise), diğer bir

24 düşmanla savaşmak için başka bir yerde kaldım.

25 Hurrili yeminini bozdu. Bunun üzerine ben Majeste- Hurrililere şöyle bir (haber)

26 gönderdim: "Eğer bazı ülkeler senden

27 ayrılıp (ve) Hatti ülkesine

28 (sadaktle) geçmek isterlerse, böyle birşey nasıl olacak?" Hurrili

29 (bana) Majesteye şöyle (haber) gönderdi: "Aynen bu şekilde!"

30 Şimdi Kizzuvatna ülkesi halkı Hitit sığıridir.

31 ve ahırlarını seçti. Onlar Hurriliden

32 ayrıldılar (ve) Majestemin tarafına geçtiler. Hurrili, Hatti ülkesine karşı

33 günah işledi. Ve o, Kizzuvatna ülkesine karşı ciddi bir günah işledi
34 Kizzuvatna ülkesi kurtuluşuna fazlasıyla
35 sevindi. Şimdi Hatti ve Kizzuvatna ülkesi
36 tanrı yemininden kurtarıldı. Şimdi ben Majeste
37 Kizzuvatna ülkesi halkına bağımsızlığını verdim.
38 Hurriler, Şunaşşura'ya köle diyorlar.
39 Fakat şimdi Majeste onu gerçek bir kral yaptı
40 Şunaşşura, güneşimin benim huzuruma gelsin ve Majestenin yüzüne
41 baksın. O, güneşin (Majestenin) huzuruna gelir gelmez.
42 Majestenin asilzadeleri(üst rütbeli ileri gelenler) koltuklarından <kalksın>
43 Hiçkimse ondan üstün olmasın. O, Kizzuvatna ülkesine hiç zaman
kaybetmeden
44 gitsin.
45 Her ne zaman Majestem onu: "Benim huzuruma gel! diye çağırırsa,
46 (ve) o- gelmek istemezse, onun oğullarından hangisini majeste
47 görevlendirmişse Majestenin huzuruna gelsin.
48 Ancak o, kesinlikle Majesteye vergi ödemesin.
49 Majeste, Büyük Kral, Şunaşşura'yı isyana
50 tahrik etmesin (ve) ona düşman olmasın. Majeste bizzat kendi şahsını ve
ülkesini
51-52 Koruduğu gibi, aynı şekilde, Şunaşşura'nın şahsını ve ülkesini de korusun.
Şunaşşura'nın
53 ardılı olarak tayin ettiği oğullarından hangisi olursa olsun Majestem
54 krallığı korusun.
55 Şunaşşura, Büyük Krala karşı gelmesin (ve) ona düşman olmasın.
56 Şunaşşura başını ve ülkesini koruduğu gibi,
57 aynı şekilde, Majestenin ülkesini ve şahsını da korusun.

58 Majestemin, Şunaşşura'ya ardılı olarak tayin ettiği oğullarından hangisi olursa olsun,

59 Şunaşşura bunu tahtında korusun.

60 Eğer biri- Majestenin şahsına karşı isyan ederse [ve o, onu

61 yakalarsa], Majestem onu istediği gibi yapsın

62 [Eğer düşman] Hatti ülkesi sınırları içinde bulunuyorsa

63 şehri zaptetmiş ya da etrafını kuşatmışsa],o, Majestenin düşmanı olduğu [gibi

64 aynı şekilde Şunaşşura'nında düşmanı olsun.]

65 [Bu düşmanı, Hatti Ülkesi halkı] onu yakaladığı zaman (yakalamışsa)

66 [onu öldürsün, veya] onu [Şunaşşura'nın eline]teslim etsin.

67 [O, onu öldürdüğü takdirde Şunaşşura]

68 [Hatti Ülkesi halkı ile düş]man olacak.

69 [Eğer majeste Şunaşşura öcünü aldıysa, bu takdirde o onları] krallığına

70 [tekrar yerleştiresin. Fakat bu düşman, Hatti Ülkesi'nin halkı]

71 [onu öldürmemişse onu Şunaşşura'nın eline teslim etmemiş]se

72 [o, onu öldüremez]

Öy. II

1 Şunaşşura Hatti memleketi ile düşman olduğu zaman

2 Eğer biri Şunaşşura'ya karşı isyan ederse ve o,

3 onu yakalarsa, Şunaşşura dilediği gibi [yapsın.]

4 Eğer düşman Kizzuvatna ülkesinde ise (ve) o,

5 şehri zaptetmiş ya da etrafını kuşatmışsa,

6 o Şunaşşura'nın düşmanı olduğu gibi, aynı şekilde, Majestenin de düşmanı olsun.

7 Eğer Kizzuvatna Halkı- düşmanı yakalarsa- onlar onu öldürsün.

8 Eğer onlar Majestenin himayesine

9 onu verirlerse, o, onu öldürsün. Majeste

- 10 Kizzuvatna ülkesi (ile) barış halinde olsun
- 11 [Eğer] Şunaşşura, Majesteden yardım isterse, o, ona
- 12-13 tahtı iade etsin. Eğer Kizzuvatna [Memleketi] Halkı, düşman öldürmezse,
- 14 ya da o, öldüremesin diye Majestenin himayesine onu vermişse,
- 15 Majeste yapabildiği kadar, Kizzuvatna ülkesine karşı düşmanları teslim etmesin.
- 16 Eğer herhangi biri, tek bir kişiyi ya da bir şehri isyana kışkırtırsa ve Majesteye karşı savaşa başlatırsa, Şunaşşura onu işitir işitmez
- 18 Majesteye bildirsin(?)
- 19 Eğer herhangi biri, tek bir kişiyi ya da [bir şehri] isyana kışkırtırsa ve Şunaşşura'ya
- 20 karşı [savaşa başlarsa] Majeste
- 21 onu işitir işitmez, Şunaşşura'ya bildirsin(?)
- 22 Eğer herhangi bir ülke, majesteye [karşı] savaşa başlarsa
- 23 Şunaşşura onu işitir <işitmez> Mejestelerine bildirsin(?)
- 24 Eğer her bir ülke, Şunaşşura'ya karşı savaşa başlarsa,
- 25 Majeste onu işitir işitmez Şunaşşura'ya bildirsin.
- 26 Eğer Majestenin ülkesindeki herhangi bir şehir, savaşa başlarsa
- 27 O, Majestenin düşmanı olduğu gibi, aynı şekilde, Şunaşşura'nın da düşmanı (olsun)
- 28 Onlar birlikte savaşı yönetsinler.
- 29 Şunaşşura ele geçirdiği bir şehrin askerlerini, NAMRA'larını ve malını
- 30 alsın. Hiçkimse ona itiraz etmesin.
- 31 Ve Majeste ele geçirdiği bir şehrin askerlerini, NAMRA'larını ve malını
- 32 alsın. Hiç kimse ona itiraz etmesin
- 33 Ancak şehir majestenin bölgesinde kalsın.
- 34 Ve eğer Şunaşşura'nın ülkesindeki herhangi bir şehir savaşa başlarsa,

35 O, Şunaşşura'nın düşmanı olduğu gibi,

36 aynı şekilde, Majestenin de (düşmanı) olsun. Onlar birlikte savaşsın.

37 Şunaşşura ele geçirdiği bir şehrin askerlerini, NAMRA'larını ve malını

38 alsın. Hiç kimse ona itiraz etmesin.

39 Ve Majeste ele geçirdiği bir şehrin askerlerini NAMRA'larını ve malını

40 alsın. Hiç kimse ona itiraz etmesin.

41 Ancak şehir Şunaşşura'nın mülkü olarak kalsın.

42 Eğer herhangi bir ülke, majesteye karşı savaşa başlarsa,

43 Bu ülke Şunaşşura'nın yemini altına alınmıştır.

44 Majeste Şunaşşura'dan askeri yardım iste(diğinde),

45 Şunaşşura askerleri sağlasın.

46 Eğer Şunaşşura askerleri temin eder ve (şöyle) söylese: "Düşmana karşı

47 (savaşa) başla" Majeste (savaşa) başlasın. Eğer böyle söylemezse, onlar ülkesinde

48 nöbette kalsın.

49 Eğer o düşmana karşı askerleri (savaşa) sürerse, Majeste'nin askerleri ele geçirdikleri NAMRA'ları

50 alsın. Şunaşşura'nın askerleri

51 ele geçirdiği NAMRA'ları alsın.

52 Eğer herhangi bir ülke, Şunaşşura'ya karşı

53 savaşa başlarsa, o ülke Majeste'nin yemini altına alınmıştır.

54 Şunaşşura, majesteden askeri yardım istesin ve

55 Majeste ona askerleri sağlasın.

56 ve majeste askerlere verilse (ve) şöyle derse: "

57 düşmana karşı kullanılsın", (öyleyse) o, onu öyle kullansın eğer onlar (onu) söylemezse

58 ülkesinde korumaya alınsın.

59 O askerleri düşmana karşı kullanırsa bu takdirde Şunaşşura'nın askerleri
60 ele geçirilen ganimetten bu payı alsınlar.
61 Majeste askerleri ele geçirilen ganimetten (ganimet parçalarından)
62 bu payı alsınlar
63 Eğer majesteye karşı bir düşmanlık yapılır (ve) düşman
64 onların ülkesinin içine girerse
65 eğer Şunaşşura'nın ülkesinde düşmanlık sürerse o zaman Şunaşşura
66 senin asıladelerine birlikte beni korumaya gelsi[n.]
67 eğer senin önünde herhangi bir mesele varsa o zaman
68 senin asıladelerinin başına oğlunu gönder (ve o zaman) [be]ni koru[ma]k için
69 gelsin.

Ay. III

1 [ ]
2 Eğer Şunaşşura'ya [karşı] ciddi bir tehdit (düşmanlık) [olursa] ve çok sayıda
3 düşman onun ülkesine girerse
4 eğer Majestenin ülkesine dokunulmazsa, ben Majeste ordularıyla birlikte
5 yardımına geleceğim. Eğer Majeste bir sorunla karşı karşıya kalırsa
6 ordumun başında yüksek rütbeli bir bey göndereceğim.
7 Her kim Majesteme karşı savaşa başlarsa, (o),
8 Şunaşşura'nın düşmanı olsun
9 Ben majesteye destek vereceğim.
10 Biz onunla (birlikte) savaşı yöneteceğiz.
11 Her kim Şunaşşura ile savaşa tutuşursa, sizin düşmanınız
12 Majestenizin (düşmanı) olsun. Majesteniz beni desteklesin.
13 Biz onunla (birlikte) savaşacağız
14 Ben Şunaşşura majestenize karşı isyana tahrik eden

- 15 (her kim olursa olsun) Ben onu arayıp bulacağım.
- 16 Ve Şunaşşura'ya karşı isyana tahrik eden her kim olursa olsun
- 17 Majesteniz onu arayıp bulacak.
- 18 Gelecekte Hatti ülkesi, Kizzuvatna ülkesine karşı
- 19 her hangi birini, kötü isyana kışkırtmasın.
- 20 Ve gelecekte Kizzuvatna ülkesi, Hatti ülkesine karşı
- 21 herhangi birini, kötü isyana kışkırtmasın.
- 22/23 Eğer bir Hititli, bir takım düşmanın ağzından Şunaşşura ile ilgili bazı haberler duyarsa, o,
- 24 Şunaşşura'ya onu bildirsin (?)
- 25 Ve Eğer Kizzuvatna ülkesinden biri bir takım düşmanın ağzından
- 26 Majeste ile ilgili bazı haberler duyarsa, o
- 27 Majesteye onu bildirsin(?)
- 28 Eğer Majeste, Şunaşşura'ya elçisini gönderirse,
- 29 Şunaşşura her hangi bir şekilde ona kötü davranmasın
- 30 O, bitki büyüü yardımıyla ona karşı suç işlemesin(?)
- 31 Eğer Şunaşşura, oğlunu ya da elçisini Majestenin huzuruna
- 32 <gönderirse> ya da eğer Şunaşşura bizzat kendi gelirse
- 33 Majeste herhangi bir şekilde onlara kötü davranmasın onlar
- 34 bitki büyüü yardımıyla onlara karşı suç işlemesin(?)
- 35 Hatti ve Kizzuvatna ülkesi müttefik olsun
- 36 Onlar birbiriyle dostluklarını sürdürsünler
- 37 Üstelik, eğer Hurri ülkesinin herhangi bir şehri,
- 38 Şunaşşura'nın şehirlerine saldırılsa, biz Hurriliye karşı,
- 39 onun şehirlerinin herhangi birinde onunla savaşacağız.
- 40 ve Majestenin askeri ele geçirdiği NAMRA'ların hepsini alsın

41/42 ve Şunaşşura'nın askerleri ele geçirdiği tüm NAMRA'ları alsın

43 Ben Majeste, Şunaşşura'ya o şehri

44 vereceğim. Ben Majeste onun ülkesini genişleteceğim.

45 ve Hurri ülkesinde yendiğimiz hangi şehirle ilgili

46 olursa olsun, ben Majestemin aldıklarını iste

47 ve istiyorum. Majesteye git ve herşeyi iste ki onun isteklerinin tümünü

Şunaşşura'ya versin.

48 Gelecekte, Kizzuvatna ülkesi (hiçbir zaman) Hurri ülkesine

49 tekrar geri döndürülmesin.

50/51 Üstelik, eğer Hurri ülkesi Kralı, üstelik eğer Şunaşşura Hurri kralından ayrılırsa

52 ve Majesteme geri döndüğünü işitirse, eğer Hurri ülkesi kralı

53 Şunaşşura adına bazı hediyeler hazırlarsa

54 ben Majeste Hurri Kralına Şunaşşura için

55 Hazırladığı hediyeleri kabul etmeyeceğim.

56 [Eğer] Hurri ülkesi kralı Şunaşşura hakkındaki iddiasından(?) vazgeçerse

57 Hurri kralı ve (şöyle) söylerse, "Kizzuvatna ülkesi

58/59 Majestenizin ülkesidir. Ben Kizzuvatna ülkesi (ile) kanunsuz bir (şekilde)

irtibata(?) geçmeyeceğim."

60 Eğer Hurri ülkesi kralı şartları yemin altına şöyle koyarsa

61 "[Majesteniz] karşılıklı olarak bana, Hurri ülkesi kralı ile hediye hazırlasın

62 Ve sonra Hurri ülkesi kralı Şunaşşura'dan (hediye) isteme hakkından vazgeçmezse

63 Ben Majeste [onun] hediyesini kabul etmeyeceğim.

Ay. IV

1 [ ]

2 [ ]x Şunaşşura

3] [

4 x

5-6 Daha sonra ben, Şunaşşura'nın malı olarak geri verilen Hurri ülkesinin herhangi bir şeyini, Uruşşa halkını ve tüccarlarını,

7 Hurri ülkesi kralına geri vermeyeceğim.

8 Sonradan eğer Hurri ülkesi kralı, nazik bir şekilde

9 onları isterse, ben Majeste kabul etmeyeceğim.

10 Hurri ülkesi kralı bu konuda yemin etsin.

11 Eğer bu düşman benim düşmanımsa, Majesteminki de benim düşmanımdır.

12 (Sonra o) sen Şunaşşura'nın da düşmanıdır.

13 Bu düşman daima her ikimizle savaşsın.

14 Ve eğer Şunaşşura şöyle söyleyse?

15 " Hatti askerleri yardımına gelseydi

16 onların vahşeti neredeyse ülkemi kaplayacaktı."

17-18 Bununla birlikte ben Majeste, sen Şunaşşura için yaya ve arabalı savaşçıları nasıl temin ettiysem, sen de aynı şekilde benim için yaya ve arabalı savaşçıları temin etsin.

19 Üstelik ben Majeste, Hurri ya da

20 Arzava ülkesine karşı savaşa gidersem

21 Şunaşşura yüz süvari ve bin piyade asker

22 temin etsin. Ve Majestemin nezaretinde orduya katılsın.

23 Onlar Majestemin huzuruna varana kadar, sen, sefer için

24 gerekli hazırlıkları yerine getir.

25 Üstelik biz önceden yaptığımız yemin tabletini geçersiz

26 kılacağız. Gerçekte, biz Hurri kralının sözlerine atacağız.

27 Üstelik Şunaşşura, artık Hurri ülkesi kralının [kölesi] değildir.

28 Biz başka bir tablet yapacağız. Ayrıca Şunaşşura

29 Hurri ülkesi kralına elçisini göndermesin.

30 Ve ülkesine, Hurri ülkesinin elçisinin girmesine

31 izin vermesin.

32 Üstelik ben Majestemin gönderdiği, sözlerin yazılı olduğu bir tabletle

33 ve sana sözlü olarak yanıt veren elçi<nin> sözleriyle

34 ilgili olarak, eğer elçisinin sözleri

35-37 tabletin sözleriyle uyuşursa ey Şunaşşura, O elçiye güven. Fakat eğer elçisinin söylediği sözler tabletin sözleri ile uyuşmazsa sen

38 Şunaşşura elçiye güvenme

39 ve onun (getirdiği) haberin kötü sözlerini işitme.

40 Deniz yönünde, Lamiya şehri Majesteye aittir. Ve Pitura şehri

41 Şunaşşura'ya aittir. Sınır bölgesi iyice araştırılacak

42 ve onu kendi aralarında bölecekler. Majeste, Lamiya'yı tahkim etmesin.

43 Aruna şehri Majesteye aittir. Pitura şehrine doğru sınır bölgesi

44 iyice araştırılacak ve onu kendi aralarında bölecekler.

45 Majeste Aruna şehrini tahkim etmeyecek Şaliya şehri

46 Majesteye aittir. Zinziluwa (ve) Erimma şehri

47 Şunaşşura'ya aittir. Sınır bölgesi iyice araştırılacak ve

48 onu kendi aralarında bölecekler. Majeste, Şaliya şehrini tahkim etsin.

49 Anamuştta şehri Majesteye aittir. Zabaraşna şehri dağı

50 Şunaşşura'ya aittir. Sınır bölgesi iyice araştırılacak.

51 ve onu kendi aralarında bölecekler. Majeste, Anamuştta şehrini tahkim etsin.

52 Eskiden beri onların ikisi arasındaki sınır

53 şöyledir: Turutna şehri yönünde hangi şehir olursa olsun, Büyük Kral'ındır.

54 Adaniya ülkesi yönünde hangi şehir olursa olsun, Şunaşşura'nındır.

55 Luwana şehri yönündeki, Ehbina şehri

56 Şunaşşura'nın sınırındır. Hatti ülkesi yönünde hangi şehir olursa olsun, Büyük Kral'ındır.

57 Adaniya ülkesi yönündeki hangi şehir olursa olsun, Şunaşşura'nındır.

58 Şerigga şehri Majeste aittir. Luwana şehri Şunaşşura'ya aittir.

59 Şamri nehri onun sınırındır. Büyük Kral, Adaniya ülkesi yönündeki

60 Şamri nehrini geçmesin, Şunaşşura

61 Hatti ülkesi yönündeki Şamri nehrini geçmesin.

62 Zilipuna şehri yönünde Şamri nehri sınırındır. [ ] şehri yönünde

63 Şamri nehri Şunaşşura'nın sınırındır. Şunaşşura

64 Hatti yönündeki Şamri nehrini geçmesin

65 Büyük Kral Adaniya yönündeki Şamri nehrini

66 geçmesin.

Bu antlaşma metninden anlaşıldığına göre; Hitit Büyük Kralı çok detaylı bir şekilde dedesi zamanından başlatarak Hurriler ile neden düşman olduklarını açıklamaktadır.

- Metinden anlaşıldığına göre Hitit Büyük Kralının dedesi zamanında Kizzuvatna ülkesi önce Hitit tarafındayken sonra Hurri tarafına geçmiştir.
- Hitit Büyük Kralının dedesi zamanında İşuwa ülkesi halkının Hurrilere teslim olduğu bildiriliyor. Hitit Büyük Kralı, İşuwa halkını ister fakat olumsuz cevap alır.
- Hitit kralı ülkesinde değilken Hurriler İşuwa ülkesini yağmalamışlardır. Bu da iki devlet arasında var olan yeminin bozulması anlamına gelmektedir. Kral da bu duruma tepkisini sert bir dille metinde belirtmiş ve Hurrilere karşı çıkmıştır.
- Hitit Büyük Kralının zamanında ise İşuwa'dan kaçanlar Hatti ülkesine geri dönerler.

Bundan böyle Kizzuvatna artık Hitit ülkesinin yanında yer almaya başlamıştır. Bunun üzerine Hitit kralı Kizzuvatna halkına bağımsızlığını vermiştir. Hurrilerce köle olarak tanımlanan Şunaşşura, Hitit kralı tarafından bir kral olarak kabul edilmiştir. Bu durum Şunaşşura'ya bazı sorumluluklar da yüklemiştir. Hurrilerden kurtulan Kizzuvatna bağımsızlığına kavuşarak vergi vermekten muaf olmuştur. Kendi tarafına almış olduğu bu ülke üzerinde söz söylemeye ve o ülkenin yönetiminde etkili olmaya başlamıştır.

- Hitit kralı, Şunaşşura'yı ne zaman çağırırsa kendisi ya da oğullarından birisi gelmek zorundadır.
- Her iki ülke kralı da birbirini koruyacaktır ve düşmanları da birdir.
- Bir ülkede savaş ya da isyan varsa diğer ülke bu durumdan haberdar edilecektir.
- Herhangi bir ülkede bir savaş olursa savaşı iki ülkenin de kralı yönetecek; şehrin mülkü savaştan önce kimin elindeyse savaştan sonra da onun kontrolünde kalacaktır. Ele geçirdikleri yerlerdeki tüm mal varlığına el koyacaklardır. Buna da kimsenin itirazı olmayacaktır.
- Her iki ülkeye de bir başka ülke saldırırsa iki ülke de savaşa ortak katılacak ve ganimetten ortak pay alacaklardır.
- İki ülkeden birisine saldırı olursa iki kral da savaşa katılacaktır. Ülkeye düşman saldırınca diğer ülkede herhangi bir olay yok ise kral savaşa bizzat katılacak; eğer var ise yüksek rütbeli bir kumandanı kral adına orduyu komuta edecektir. Her durumda ortak düşmana karşı ortak bir savaş verilecektir.
- Daha önceki antlaşmalarda olduğu gibi casusluk, komplo ve isyan gibi ülkeyi zor duruma düşürebilecek durumlara karşı elde edilen bilgiler diğer ülkeyle de paylaşılacak; eğer bir casus ya da kaçak varsa geri teslim edilecek ve elçilere iyi davranılacaktır.
- Eğer bir hurrili Şunaşşura'ya saldırırsa Hitit kralı Şunaşşura'nın yanında yer alacaktır. Hurrili düşmana karşı Hitit kralı Şunaşşura'yı yalnız bırakmayacak ve ele geçirilen topraklardan Şunaşşura nereyi isterse orası kendisine verilecektir.

Böyle davranılmış olmasının sebebi Şunaşşura'nın gönlünü hoş tutarak Kizzuvatna'yı Hurrilere karşı bir tampon bölge olarak kullanmak düşüncesidir. Çünkü Hurriler her iki ülkenin de ortak düşmanıdır ve bir saldırı durumunda ortak hareket etmeleri gerektiği her antlaşmada devamlı vurgulanmıştır. Hurrilerin, Şunaşşura ile daha önce yapmış oldukları yemin artık bozulmuş ve geçersizdir. Hurri ile olan irtibat artık tamamen kesilmiştir. Daha sonraki antlaşma maddelerinde Hurrilerin yanında Arzava da düşman olarak kabul edilmektedir ki artık bu düşmana karşı da Şunaşşura, Hitit Kralının yanında yer alacaktır. Antlaşmanın sonuna bakınca Hitit kralı ve Şunaşşura arasındaki sınırların da ayrıntılı bir şekilde belirlendiği görülmektedir.

Yıllıklarında geçen olayların devamında I/II Tuthaliya Hurriler ile savaşmaya devam etmiş görünmesine rağmen, Şunaşşura Antlaşmasından anlaşıldığına göre Hitit kralı sadece yazışmayı/diplomasiyi tercih etmiş gibi görünmektedir. Burada Hitit kralının yazıştığı Hurri/Mitanni kralı büyük ihtimalle I. Sauşatar'dır. Anlaşılan Işuwa ülkesinde Hitit hâkimiyetinin kurulması sadece savaş ile gerçekleşmemiştir.

Hitit Ülkesi'nin batısını güvence altına aldıktan sonra I/II. Tuthaliya Suriye'ye girişinin ilk adımını Işuwa seferiyle atmış olmalıdır. Hitit kralının bir sonraki adımı güneyindeki Kizzuwatna ile antlaşma imzalayarak Mitanni karşıtı bir ittifak gerçekleştirmek olmuştur.¹¹¹

MÖ ikinci binin ikinci yarısında Hitit tarihi hakkındaki bilgimiz sadece kral Şuppiluliuma'nın ismi ile sıkıca bağlı bulunmaktadır. Daha 1906'da eski başkent Hattuşa şimdiki Boğazkale topraklarında bulunan yazılar onun adından bahsetmektedir. Onun askeri ve siyasi faaliyeti Küçük Asya'da Hitit hâkimiyetini kurmak (Kizzuwatna ve Haişa ile anlaşmalar) yukarı Mezopotamya'daki Mitanni Devletini kendisine tabi kılmak ve Kuzey Suriye'yi Amurru'ya kadar fethetmek olmuştur. Böylelikle o, müteakip bir buçuk yüzyıl için Büyük Hitit İmparatorluğunun temellerini atabilmişti.¹¹²

---

¹¹¹ Peker, 2009: 92-93

¹¹² Otten, 1969:259

Şuppiluliuma krallık tahtına çıktığı zaman, herhalde uzun bir süre Anadolu içindeki kargaşanın yatışması ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Bu karışıklığın yatıştırılmasının ardından yayılma siyasetini yeniden başlatmadan önce, Anadolu içindeki güvenliğin sağlama alınması gerekiyordu. Bu yüzden öncelikle doğu Anadolu'daki Azzi-Hayaşa ülkesi ile bir antlaşma yapıldı. Siyasal alanda güçlenmeye yönelik bir antlaşma da Kizzuwatna kralı Şunaşşura ile imzalanmıştı. Mitanni ülkesi nasıl Hatti ile Mısır arasında bir tampon oluşturuyorsa, Kizzuwatna da Mitanni ile Hatti arasında aynı rolü oynuyordu. Bu bakımdan, zamanla yine Mitanni yanında yer alan bu ülkenin tekrar Hititlerin yanına çekilmesi gerekmişti. Böylelikle, gerek Mitanni'ye karşı durum sağlamaştırılmış, gerekse Suriye yolu açılmış olmaktadır.¹¹³

Kizzuwatna ile antlaşma yapıp, bu ülkenin arkadan saldırmayacağı konusunda güvenceye sahip olunca, Hitit orduları kuzey Suriye üzerinde baskı kurmaya başlamışlardı. Hurri kuvvetlerinin bir bölümü de yenilmiş, Şuppiluliuma, Kinza ve Amurru bölgelerini ele geçirmişti. Ardından kıyı kesiminden doğuya doğru içerlere girip, Hurri egemenlik alanında kalan Kargamış kenti fethedildi. Şuppiluliuma'nın nüfuz alanı artık Mısır sınırına kadar dayanmıştı.¹¹⁴

I. Şuppiuliuma tahta geçtiği sırada, Dicle'nin doğu kollarından olan Büyük Zap Suyu ile Kuzey Suriye'nin Akdeniz kıyıları arasında kalan bölge Mitanni'nin kontrolü altındaydı. Dicle'den Asi nehrinin ağzına kadar olan bölge "Verimli Hilal" olarak adlandırılıyordu. Ve bu bölgeyi Mitanni ülkesi egemenliği altında tutuyordu.¹¹⁵ Bu bölgenin verimliliği ve ekonomik açıdan zenginliği Hititler'in bölge üzerindeki arzularının temelini oluşturuyordu.

Mitanniler, Amarna çağında çok iyi bir feodal teşkilat kurmuşlardı. Fakat Hitit Devleti'nin büyüyen gücü ile bu feodal yapıya sekte vurulmuştur. Aynı zamanda yerel krallıkların güçlenmesi de merkezi otoritenin zayıflamasına olanak tanımıştır. Daha sonra Hitit ve Asur arasında sıkışıp kalan Mitanni, bir tampon devlet görevi görerek Hitit'e tabii bir yerel krallık statüsüne bürünmüştür. Bu bölgede Hitit hâkimiyetinin sağlanması için, Mitanni'nin ele geçirilmesi büyük bir zorunluluktur.

¹¹³ Dinçol, 1982: 36

¹¹⁴ Kinal, 1987: 98 vd

¹¹⁵ Klengel, 2002: 415

Mitanni'nin içinde bulunduğu siyasi durum ve taht kavgaları ise I. Şuppiluliuma'nın harekete geçmesinde büyük etken oldu.¹¹⁶

I. Suriye seferinin nedenleri hakkında I. Şuppiluliuma'nın İcraatlarında bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hitit kralının I. Suriye Seferi'ne çıkmasına neden olan olaylar, Mitanni kralı Tuşratta'nın, Hatti'nin vassali olan Nuhaşşe kralı Şarrupşi'yi öldürmek için Nuhaşşe Ülkesi'ne saldırması ve muhtemelen Tuşratta'nın kışkırtmasıyla İsuva bölgesinde çıkan ayaklanmadır.¹¹⁷

I. Şuppiluliuma I. Suriye Seferi'nin başında Şarrupşi'ye destek olması için bir grup asker yolladıktan sonra, kendisi Fırat'ı geçerek önce İşuwa'yı hâkimiyeti altına almıştır. İşuwa sınırındaki Alşe krallığından geçerek güneye Mitanni topraklarına girmiş ve Mitanni başkenti Waşşukanni'yi zapt ederek yağmalamıştır. Mitanni kralı Tuşratta, I.Şuppiluliuma ile savaşmamış, kent Hititlerin eline geçmeden önce bir grup askeriyle birlikte kaçmayı başarmıştır. I. Şuppiluliuma daha sonra batıya dönmüş ve Fırat kıyısından Akdeniz sahiline kadar, bölgedeki Mitanni vasali olan, Halep, Mukiş, Niya, Arahtu Nuhaşşe ile muhtemelen Mısır vasali Qatna'yı almıştır. Daha sonra güneye Apina'ya kadar ilerlemiştir. Kuzey Suriye'de sadece Kargamış kentini ele geçirememiştir. Aldığı yerlerin tahttan indirdiği yöneticilerini aileleriyle birlikte Hattuşa'ya götürmüştür I. Şuppiluliuma bu saldırısı sırasında Kadeş'e dokunmamayı planladıysa da Kadeş Kralı Şuttarna/Şutatarra ordusuyla I. Şuppiluliuma'nın karşısına çıkmıştır. Hitit kralı, galip gelmiş ve aralarında Kadeş kralının oğlu Aitaqqama'nın da bulunduğu yönetici kesimi esir almıştır. Aitaqqama'ya daha sonra babasının tahtına dönmesi için izin vermiştir. Kadeş kralı Aitaqqama'nın Hitit müttefiki olarak hareket ettiğini Amarna arşivinden Qatna kralı Akizzi'nin Akhenaton'a mektubu EA 53'te görmekteyiz.¹¹⁸

Hitit kralının II. Suriye seferinin ana hedefi bölgedeki son güçlü Mitanni kalesi Kargamış kentidir. I. Şuppiluliuma'nın altı yıl süren seferleri literatürde II. Suriye seferi ya da Hurri Savaşı olarak geçmektedir. Hititlerin Suriye'deki ikinci seferinin başlarında oğlu, Halep kralı, Rahip olarak anılan Telipinu, Arziya ve Kargamış Ülkesi'nin kentlerini ele geçirmiş, ardından kışı geçirmek üzere teslim olan

---

¹¹⁶ Kinal, 1943:100

¹¹⁷ Wilhem, 1986: 31

¹¹⁸ Bryce, 2005:160-161

Murmuriga kentine gitmiştir.¹¹⁹ Telipinu daha sonra I. Şuppiluliuma ile buluşmak üzere bölgeden ayrılmıştır. Telipinu'nun ardından Hurri Ülkesi'nin (Mitanni) piyade ve arabalı savaşçıları bölgeye gelmişlerdir. Telipinu'nun babasıyla buluşmaya gitmeden önce güçlendirdiği ve başına Lupakki'yi bıraktığı Murmuriga kenti, Hurri güçleri tarafından kuşatılmıştır. Bu arada I. Şuppiluliuma'nın ilk seferinde saldırdığı Kinza (Kadeş) Ülkesi'ne, Mısır'ın piyade ve arabalı savaşçıları gelmiştir. Murmuriga'da Hitit birliklerinin, Hurriler tarafından kuşatıldığı haberini alan I. Şuppiluliuma, Hurri Ülkesi'ne doğru yürüyüşe geçmiş, Tegarama'ya vardığında, Halep kentindeki güçlerini elden geçirmiştir. Daha sonra oğlu Arnuwanda (veliaht) ve kardeşi komutan Zita'yı Hurri Ülkesi'ne yollamıştır. Arnuwanda ve Zita ülkenin içlerine inmişler, düşmanı yenmişlerdir. Düşman, Tegarama Ülkesi'nin dağlarına kaçmıştır. I. Şuppiluliuma bu haberi alınca kente inmiş, ancak Hurrili düşmana rastlamamıştır. Bunun üzerine aşağıya Kargamış kentine inerek onu kuşatmıştır. Kuşatmanın başlamasının hemen ardından Hitit kralı, Lupakki ve Tarhuntazalma'yı Amka'ya göndermiş, komutanlar ganimetlerle geri dönmüşlerdir. Bu sırada Mısır'dan bir haberci gelmiştir. Mektubu gönderen Mısır kraliçesi ve ölen firavun, Hititoloji'nin ve Mısır bilim alanlarının kronolojik problemlere dayalı kronik tartışmalarından biridir. Mektubunda Niphururiya'nın dul eşi Dahamunzu I. Şuppiluliuma'dan bir oğlunu istemektedir. I. Şuppiluliuma olayı doğrulamak için Hattusaziti'yi Mısır'a yollamış bu arada Hattusaziti baharda Mısır'dan geri dönmeden önce Kargamış kenti Hititlerin hâkimiyetine geçmiştir. Hattusaziti Mısır'dan kraliçenin habercisi Hani ile birlikte dönmüş, I. Şuppiluliuma anlatılanların doğru olduğuna kani olmuştur. Mısır'a yolladığı oğlu Zannanza'nın yolda öldürüldüğü haberini alan Hitit kralı bundan sorumlu olduğunu düşündüğü firavuna (belki Ay) suçlayıcı bir mektup yollamış, ardından (I.) Arnuwanda'yı Mısır topraklarına sefere göndermiştir.

I. Şuppiluliuma, Kargamış kentinin düşmesinden sonra oğlu Piyaşili/ Şarri-Kuşuh'u kral olarak Kargamış tahtına geçirmiştir. Kargamış Ülkesi'nin fethi Şarri-Kuşuh'un Mitanni seferi ile devam etmiştir. Bu sefer, Mitanni tahtının varisi olan ve I. Şuppiluliuma'ya sığınan Şattiwaza tarafından desteklenmiştir. Şattiwaza, öldürülen Mitanni kralı Tuşratta'nın oğlu idi. Şarri-Kuşuh babası I. Şuppiluliuma tarafından verilen bu görevde, muhtemelen Mitannili birliklerle güçlendirilmiş bir Hitit

¹¹⁹ Bryce, 2005:176

ordusunun başında komutan olarak hareket etmiştir. Bunu müteakip Mitanni kralı Şattiwaza ile I. Şuppiluliuma arasında yapılan antlaşmalarla Mitanni devleti Hitit vassali haline gelmiş ve böylece süper güçler arasından ayrılmıştır.¹²⁰

I. Şuppiluliuma, git gide güçlenen Asur tehlikesine karşı Mitanni ülkesini tampon devlet konumunda tutmak için Babil üzerinden kaçarak I. Şuppiluliuma'ya sığınan.¹²¹, Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza'yı başkent Waşukanni'nin başına geçirmeyi düşünmüş ve daha sonra Mattiwaza ile bir antlaşma yaparak Mitanni'yi kendisine tabii bir vassal kral haline getirmeyi planlamıştır. Mattiwaza'yı tahta oturtmak görevini oğlu Piyaşili'ye vermiştir. Çünkü Mitanni Ülkesi'nin son kralı olan Artatama'nın oğlu III. Şuttarna, Waşukanni'de Asurlu savaşçılarla birlikte Hitit askerlerine karşı hazır bir şekilde bekliyordu. Piyaşili ile Kargamış'ta buluşan Mattiwaza kuvvetleri ilk olarak Kargamış ile Harran yerleşimlerinin arasında olduğu tahmin edilen Irrite kentine bir elçi gönderirler. Fakat diplomatik yollardan kendi taraflarına çekmeyi başaramadıkları Irrite ve Harran bölgesi, askeri bir sefer sonucu Hitit hâkimiyeti altına alınır.¹²² Daha sonra Waşukanni'ye doğru hareket eden Hitit kuvvetleri, Asur'lu ve Mitanni'li güçleri yenerek, Waşukanni'yi ele geçirirler. Bu gelişme üzerine Piyaşili, Mattiwaza'yı da Mitanni tahtına oturtmuştur.¹²³

Aradaki bağları pekiştirmek ve akrabalık ilişkisiyle de Mitanni'yi kendisine bağlamak isteyen I. Şuppiluliuma, kızını Matiwaza'ya eş olarak vermiş ve onunla bir antlaşma yapmıştır. I. Şuppiluliuma ve Matiwaza'nın kendi anlatımlarıyla antlaşma iki versiyonlu olarak günümüze ulaşmıştır. Yapılan Antlaşmanın I. Şuppiluliuma'nın anlatımından olan versiyonu şu şekilde tercüme edilmiştir:

---

¹²⁰ Peker, 2009: 128-129

¹²¹ Karauğuz, 2002: 204

¹²² Klengel, 1999:155

¹²³ Bryce, 2005: 163

KBo I 1 (= CTH 51)¹²⁴

Öy.

1 Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı, kahraman, Büyük Kral, Majeste Şu[pp]i[lu]liuma ve Hurri ülkesinin kralı Art[atam]a,

2 onlar birbirleri arasında bir antlaşma imzaladılar, Mitanni ülkesinin kralı, Tuşratta, [Büyük] Kral'a,

3 Hatti ülkesinin kralına, kahraman Büyük Kral'a karşı kötü davrandığı vakit.¹²⁵ (Ben), Hatti ülkesinin kralı, kahraman, Büyük Kral, Mitanni ülkesinin kralı Tuşratta'ya karşı

4 kötülük yaptım. Ve ben (Fırat) nehrin bu tarafındaki ülkeleri yağma [et]tim ve Niblani dağına ise kendi topraklarıma kattım.

5 Kral Tuşratta beni ikinci kez arkamdan vurdu ve şöyle dedi: "Sen niçin Fırat'ın bu tarafındaki toprakları

6 yağmalıyorsun?" Daha sonra kral, Tuşratta şunu da (söyledi): "Fırat'ın bu tarafındaki ülkeleri

7 sen yağmalarsan, ben de Fırat'ın diğer tarafındaki ülkeleri yağmalayacağım."

8 Kral Tuşratta bu bölgeyi kontrolü altına almak istiyordu. "Sen yağmaladığın vakit, ben ne yapacağım?"

9 Ülkemin bir keçi veya kuzusuna zarar bile gelse, o vakit ben Fıra[t]'ın diğer tarafına geçeceğim".¹²⁶

10 Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral (bunun üzerine) ona karşı güç kullandım. Hatti ülkesinin kralının babası döneminde Işuwa ülkesi ayaklandı.

¹²⁴ Alp, 2002: 94

¹²⁵ Karauğuz, 2002: 207

¹²⁶ Karauğuz, 2002:208

11 Hatti ülkesinin askerleri Işuwa ülkesine yürüdü. Gurtalişşa şehri askerleri, Arawanna şehri askerleri, Zazişşa ülkesi,

12 Kalaşma ülkesi, Timmina ülkesi, Haliwa dağlık bölgesi, Karna dağlık bölgesi, Turmitta şehri askerleri, Alha ülkesi, Hurma ülkesi, Harana d[aşlık bölgesi]

13 Tegarama ülkesinin yarısı, epurziya şehri askerleri, Hazga şehri askerleri ve Armatana şehri askerleri babamın zamanında ayaklandı

14 Fakat Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı, kahraman, Büyük Kral Majeste Şuppiluliuma onları yendi.

15 Şimdi benim elimden kaçan askerler, Işuwa ülkesine girmişti. Ve bütün bu askerler

16 ve babamın zamanında ayaklanan bu ülkeler, onlar Işuwa ülkesinde geçici olarak düşmanın yanında yaşadılar.¹²⁷

17 Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı, ka[hra]man Büyük Kral ben Majeste Şuppiluliuma yola çıktım.

18 Tuşratta'[n]ın büyüklük taslaması yüzünden Fırat'ı aştım ve Işuwa ülkesine yürüdüm. Ve ikinci kez,

19 ben, Işuwa ülkesini yendim. Ve onları ikinci kez hizmetkârlığıma getirdim. (yönetimim altına aldım) Babamın zamanında

20 Işuwa ülkesine geçen Gurtalişşa askerlerini, Arawanna askerlerini, Zazişşa ülkesini, Tegarama ülkesini,

21 Timmina ülkesini, Haliwa dağlık bölgesini, Karna'nın dağlık bölgesini, Turmitta askerlerini, Alha ülkesini, Hurma ülkesini, Harana dağlık bölgesini,

---

¹²⁷ Karauğuz, 2002: 207

22 Tegarama ülkesinin yarsını, Tepurziya askerlerini, Hazga askerlerini, Armatana askerlerini, bu askerleri ve bu ülkeleri

23 yendim. Ben onları Hatti ülkesine geri kattım.¹²⁸ Ben onları, ele geçirdiğim ülkeleri, serbest bıraktım.

24 Onlar yerlerinde yaşamaya devam ettiler. Serbest bıraktığım bütün insanlar halklarının yanlarına taşındılar ve (şimdi) Hatti ülkesi onların yerlerini aldı.¹²⁹

25 Ve Fırtına Tanrısının sevgilisi, Hatti ülkesinin kralı, kahraman Büyük Kral, ben Majeste Şuppiluliuma, Alşe ülkesine ulaştım ve bölgenin merkezi

26 Kutmar şehrini, zaptettim Ben Alşe ülkesinden Antaratali'ye (burayı) hediye olarak verdim.

27 Ben bölge merkezi Şuta'ya gittim ve Şuta'yı yağmaladım. Daha sonra yağma etmek amacıyla Waşşukanni'ye vardım. Bölge merkezi Şuta'dan

28 sığır, koyun (ve) a[t]ların yanı sıra, bölge sakinleri ve mallarıyla birlikte alıp onları Hatti ülkesine getirdim.

29 Fakat Kr[al] Tuşratta kaçtı. O benimle savaşmak için karşıma gelmedi.

30 Ben geri döndüm ve (tekrar) Fıra[t'ı geçtim]. Ben onları, Halap ülkesi ile Mukiş ülkesini, yendim. Niya kralı Takuwa barış için

31 Mukiş ülkesinde [benim] huzuruma [çık] tı. Takuwa'nın yokluğunda.¹³⁰ kardeşi Aki- Teşup Niya ülkesi ve Niya kenti halkını

32 isyan etmeleri için kandırdı. Ve [Aki-Teşup], Mariyannu'lar ile birlikte olarak Hişmiya, Aşiri,

---

¹²⁸ Alp, 2002: 93

¹²⁹ Karauğuz, 2002: 208

¹³⁰ Alp, 2002: 93

33 Zulkiya, Habahi, Birriya ve Niruwabi araba savaşçıları ve piyade askerleri ile birlikte, Arahti kralı Akiya ile

34 işbirliği yaptı.¹³¹ (onlar) Arahtiyi işgal ettiler (ve bana karşı) ayaklandılar. Ve şöyle (söylediler): “Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral ile,

35 savaşalım.” (Ben) Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, onları, Arahti’de yendim. Arahti kralı Akiya’yı, Takuwa’nın erkek kardesi Aki-Teşup’u

36 ve onların mariy[a]nnuları, [ma]lları ile birlik[te] hepsini ele geçirdim.

37 Ve onları Hatti ülkesine getirdim. Ayrıca ben, Qatna kentini, mal vevarlıkl[ar]ı ile birlikte, Hatti ülkesine getirdim

38 Nuhaşşe ülkesine yürüdüğüm vakit, ben onların bütün topraklarını ele geçirdim. Şarrupşi’öldü.¹³² Annesini, erkek kardeşini,

39 (ve)oğullarını ben tutsak aldım ve (onları) Hatti ülkesine getirdim. Şarrupşi’nin hizmetkârı, Takip-Şarri’yi

40 ben onu Ukulzat şehrine kral yaptım. Ve ben Apina’ya gittim. Fakat ben K[i]nza ülkesi ile savaşmayı düşünmedim. (Fakat) Şutatarra, oğlu

41 Aitakama, arabalı savaşçıları ile birlikte, benimle savaşmaya geldi. Ben onu yendim ve

42 onlar Abzuya kentine saldırdılar.(geri çekildiler.)¹³³ Ben onu, Abzuya kentini, kuşattım. ve Şutatarra oğlu,

43 mariyannuları, kardeşleri ve [malları ile birlikte tutsak al]dım, onları Hatti ülkesine götürdüm. (daha sonra) ben Apina ülkesine gittim ve

---

¹³¹ Karauğuz, 2002: 208

¹³² Karauğuz, 2002: 209 ; Alp, 2002:94

¹³³ Alp, 2002: 95

44 Apina ülkesi kralı Ariwana (ve bu ülkenin) ileri gelenleri Wambadura, [A]kparu ve Artaya benimle savaşmak için geldiler.

45 Ben bunların [ta]mamını ülkele[r]i ve sahip oldukları herşey ile birlikte (tutsak aldım) ve onları Hatti ülkesine götürdüm.

46 Kral Tuşratta'nın büyüklük taslaması yüzünden, bu ülkelerin tamamını bir yıl içinde yağma ettim. Ve onları Hatti ülkesine

47 götürdüm. Ben Nib[l]ani [da]ğı ile Fırat (nehrinin) öte tarafından itibaren onları topraklarıma kattım.

48 O zaman oğ[lu], hizmetkârları ile birlikte komplo hazırladı ve babasını, Kral Tuşratta'yı öldürdü. Ve Kral Tuşratta (simdi) ölü olduğuna göre,

49 Fırtına Tanrısı Artatama'nın meselesini karara bağladı. Ve o onu, ölü oğlu Artatama'yı, hayata döndürdü. Fakat Mitanni ülkesinin

50 tamamı yağmalandı. Asur ülkesi ve Alşe ülkesi onu aralarında paylaştılar. Ben Hatti ülkesinin kralı, kahraman, Büyük Kral

51 şimdiye kadar nehrin karşı kıyısına (doğu kıyısına) geçmedim. O Mitanni ülkesinin kamış ve hurma dallarını alıp getirmemişti

52 Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral Mitanni ülkesinin son bulduğunu duyar duymaz, Hatti ülkesinin kralı saray halkını,

53 onların sığırlarını, koyunlarını (ve) atlarını getirdi. Şuttatarna,

54 mariyannular ile bir olup kralın oğlu Mattiwaza'yı öldürmeye çalıştı. (Fakat) o kaçtı ve Majeste Şuppiluliuma'ya

55 Fırtına Tanrısının sevgilisi, kahraman, Hatti ülkesinin kralına geldi (sığındı). Büyük Kral da söyle dedi: "Fırtına Tanrısı senin meseleni karara bağladı."

56 Bu yüzden ben kral Tušratta'nın oğlu Mattiwaza'yı elimde tuttuğumdan, onu babasının tahtına oturttum.

57 Ancak Mitanni ülkesi, büyük ülke, yok olmadı. Hatti ülkesini kralı, Büyük Kral kızının isteği üzerine Mitanni ülkesini

58 yaşama döndürdü. Ben Tušratta'nın oğlu, Mattiwaza'yı elimde tuttum ve ben kızımı ona zevceliğe verdim.

59 Ve Mattiwaza, kralın oğlu, o Mitanni ülkesinde gerçekten kral(dır) ve Hatti ülkesinin kralının kızı Mitanni ülkesinin üzerinde

60 gerçekten kraliçe(dir)! Ey Mattiwaza, sen saray kadınlarını kabul etme mecburiyetinde olsan da, [benim] kız[ımın] üzerine başka bir kadını

61 getiremezsin.¹³⁴ (yükseltemezsin). Sen başka bir kadını zevce olarak kabul edemezsin ve onun yanına hiç kimse otu[ra]maz.

62 Ve sen benim kızımı ikinci dereceye indirme. O Mitanni ülkesinde kraliçelik yap[acak].

63 Mattiwaza'nın oğulları ve (benim) kızımın oğulları, onların oğulları ve erkek torunları gelecekte Mi[ta]nn[i] ülkesinde [denk olacaklar].

64 Mitanni ülkesinin halkı gelecekte prens Mattiwaza'ya karşı, benim kızım krali[çe]ye karşı, [onun oğullarına karşı]

65 ve erkek torunlarına karşı ayaklanmayı düşünmeyecek. Ve prens Mattiwaza gelec[ekte] benim oğullarıma

66 eşit ve kardeş olsun ve gelecekte prens Mattiwaza'nın oğulları onun çocukları ve torunları [ ]

67 benim erkek torunlarımla gerçekten eşit ve kardeş olsun

---

¹³⁴ Karauğuz, 2002: 210

68 Hatti ülkesinin halkı ve Mitanni ülkesinin halkı gelecekte [birbirlerine] köt[ü] gözle [bakmayacaklar]

69 Hatti ülkesinin halkı, Mitanni ülkesinin halkına asla [k]ötülük yapm[ayacak ve [Mitanni ülkesini halkı,]

70 Hatti ülkesinin halkına karşı asla kötülük ya[pm]ayacak.

71 Hatti ülkesinin kralı savaşmak üzere yola çıktığı vakit, Mitanni [ülkesinin] kra[lı] (da) [savaşmak için yola çıkacak .....]

72 Her (kim) Mitanni ülkesinin düşmanıysa, o vakit (o) [Hatti ülkesinin] de düşmanı [olsun]

73 Hatti ülkesinin kralı[nı]n [dostu] M[itanni] ülkesinin kralının (da) dostu [olsun].

74 [S]en, prens Mattiwaza, ... Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı, değil [...]

75 Benim, Büyük Kralın, imzaladığı [antlaş]ma ve .... [ ]

76 [ ] ..... Mit[a]nni ülkesi .... [ ]

77 [ ] ..... içi[nde] .... [ ]

78 [ ] ..... [ ]

A.y

9 Eğer bir kaçak Hatti ülkesinden kaç[arak, Mittani ülkesine geldiği vakit, Mitanni ülkesinin halkı onu yakalasın ve] onu

10 [teslim etsin]. Mitanni Ülkesinin bir kaçağı [kaçarak, Hatti ülkesine geldiği] vakit,

11 Hatti ülkesinin kralı onu tutuklamaz, onu teslim etmez, Bu uygun değildir. Ari[nna] şehrinin Güneş Tanrıçası'nın hiçbir emri [.....]

12 O Hatti ülkesinde, Prens Mattiwaza'nın evini hazırlar, kaçağı[ ]

13 Prens, Mattiwaza onu (bas)kente oturtsun. [O] (artık) Hatti ülkesine (aittir).¹³⁵

14 Ben, Hatti ülkesinin kralı, Büyük Kral, Mitanni ülkelerini, fethettim. Prens Mattiwaza zamanında,

15 ben onları fethetmemiştim, ben onları Tuşrat[t]a zamanında fethettim. Ve Fırat benim sınıırımdır?].

16 Geride sınıırım olarak, Niblani dağını tesis ettim. Ve [Kargamış ülkesinin tüm şehirleri olan] bütün kentleri,

17 Murmurikka, Şipri, Mazuwati, ve Şurun (gibi) bu müstahkem şehirleri [ ] merkezlerini ben [Piyaşili]'ye

18 oğluma verdim. Mitanni ülkesinin sahil kesiminde kurulan Aştata ülkesinde bulunan Ekate, [...]

19 Ahuna ve Tirga (gibi) bütün kentler Aştata ülkesine aittir. [Prens] Ma[t]tiwaza ile prens Piyaşşili

20 onlar Fırat'ı astılar ve Irrite'yi istila ettiler, [oğlum] Piya[şili]'nin nehrin kenarında [kurduğu] bütün kentler

21 muhafaza edildi. Onlar Piyaşşili'ye (aittirler).

22 Ve ben, Büyük Kral, Hatti ülkesinin kralı, ölü Mitanni ülkesini yasama döndürdüm, ben (onu) tekrar vücuda getirdim.

23 Bundan böyle (o) artık (ne) küçülsün, (ne de) parçalansın! Ne sizin antlaşmanız çiğnensin, ne de sizin topraklarınıza kastedilsin!

---

¹³⁵ Karauğuz, 2002: 211

24 Piyaşşili bir prens(dir) ve Mattiwaza da bir prens(dir). Topraklarınızı birbiriniz için [olsun]. Eğer prens Piyaşşili'nin bir şehri

25 Mattiwaza'ya gizlice (bir mesaj) yazdığı [va]kit, Mattiwaza onun sırrına ortak olursa, o zaman o onların e[lçilerini] tutsak alsın ve

26 erkek kardeşi, Piyaşşili'ye teslim etsin. Ve Mattiw[a]za da tepki olarak Piyaşşili'nin kentine hiçbir (mesaj) göndermesin.

27 Piyaşşili ve Mattiwaza birbirlerine kardeşlikle bağlı olsunlar!

28 ve Eğer Mattiwaza Piyaşşili'yi Irrite [ya da] Taite şehrine konuşmak için davet ederse, o vakit Mattiwaza erkek kardeşi Piyaşşili'ye karşı

29 kötü bir plan kurmasın. Ve (de) bir komployla [b]aska bir a[damı] Piyaşşili'ye karşı kışkırtmasın.

30 Ve Mattiwaza'nın Piyaşşili'ye devrettiği kentler hiçbir kötülük (komplo) planlamasınlar. Ve hiç kimse

31 [Piy]aşşili'ye karşı herhangi bir komplo ve kötü söz tertiplemesin. Erkek kardeşi Piyaşşili Mattiwaza'yı

32 Kargamış'a konuşmak için davet ederse, o vakit P[iy]a[şşili] Mattiwaza'ya karşı kötü bir plan kurmasın ve kötü söz

33 tertiplemesin. Ve Fırat nehri kıyısı üzerinde bulunan Mattiwaza('ya ait) bütün kentler muhafaza edilsin,

34 fakat o [F]ırat'ın kenarındaki başka bir kenti işgal etmesin.¹³⁶

35 Bu tabletin bir nüshası Arinna'nın Güneş Tanrıçası krallığı ve kraliçeliğini yönettiği için, Ari[nn]a'lı Güneş Tanrıçası'nın önüne kondu.

---

¹³⁶Karauğuz, 2002: 212

36 Diğer bir nüşhası Mitanni ülkesinde Kahat kentinin kur[i]nnu'nun (tapınağı ?).¹³⁷ Efendisi, Fırtına Tanrısının önüne kondu. Mitanni ülkesinin kralı ile Hurri ülkesi halkının önünde (o) tekrar tekrar

37 okunsun. Ve [her k]im Kahat kentinin kurinnu'nun efendisi, Fırtına Tanrısının önünde bu tableti değiştirir ve

38 gizli bir yere koyarsa veya (onu) kırarsa, v[ey]a tabletin içindeki sözleri değiştirirse, bu antlaşma yüzünden biz

39 sır tanrılarını ve yeminin efendisi (olan) tanrıları buraya çağırdık. Onlar buraya çıksınlar, onlar işitsinler ve onlar şahit (olsunlar).

40 Hatti ülkesinde Krallık ve Kraliçeliği yöneten Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Göğün efendisi, Güneş Tanrısı, Hatti ülkesinin efendisi Fırtına Tanrısı, (Fırtına Tanrısının kutsal boğaları) Şeri ve

41 Hurri.¹³⁸ Nanni ve Hazzi dağları, Panayırın efendisi Fırtına Tanrısı, yönlerin efendisi Fırtına Tanrısı, [Orduga]h'ın efendisi Fırtına Tanrısı, yardımın efendisi Fırtına Tanrısı, Pattiyarik kentinin Fırtına Tanrısı,

42 Nerik kentinin Fırtına Tanrısı, Harabenin? Efendisi Fırtına Tanrısı, Halap kentinin Fırtına Tanrısı, Lihzina kentinin Fırtına Tanrısı, Şamuha kentinin Fırtına Tanrısı, Hurma kentinin Fırtına Tanrısı, Şareşşa kentinin Fırtına Tanrısı, Şapinuwa kentinin Fırtına Tanrısı

43 Hişashapa kentinin Fırtına Tanrısı, Tahaya kentinin Fırtına Tanrısı, Kizzuwatna ülkesinin Fırtına Tanrısı, Uda kentinin Fırtına Tanrısı, Hatti'nin Koruyucu Tanrısı, Kara[hna] kentinin Koruyucu Tanrısı,

44 Tanrı Zithariya, Tanrı Karzi, Tanrı Hapant[aliy]a, [K]ırların Koruyucu Tanrısı, Tanrıça Lelwani, Tanrı Ea, Tanrıça Damkina,

---

¹³⁷ Alp, 2002: 94

¹³⁸ Alp, 2002: 95

45 Tawiniya kentinin Tanrı Telipinu'su, Turmitta[kentinin Tanrı Telipinu'su], Hanhana kentinin Tanrı Telipinu'su, Güçlü Iştar,

46 Tanrı Aşkaşipa, Halki, yeminin efendisi Ay Tanrısı, yeminin [kra]liçesi Tanrıça Işh[ara], göğün kraliçesi Hepat, Halpa kentinin Hepat'ı, Uda kentinin Hepat'ı,

47 Kizzuwatna ülkesinin Tanrıça Hepat'ı, Savaş Tanrısı Zababa, Hatti'[nin] Savaş Tanrısı Zab[aba], Illaya kentinin Savaş Tanrısı Zababa, Arziya kentinin Savaş Tanrısı Zababa,

48 Tanrı Yarış, Zappanaş, Haşa[mili]ř, Hurma kentinin Tanrı Hantedaşşu'u, şamuha kentinin Tanrı Aparas'ı,

49 A[nkuwa] kentinin Tanrıça Katahha'sı, Kata[pa] kentinin Kraliçesi, Tahurpa kentinin Tanrıça [M]amma'sı, Dunna kentinin Tanrı Hallara'sı, Hupişna kentinin Tanrı Huwaşşana'sı,

50 Land[a] kentinin Hanımı, Landa kentinin [Kun]iyawanniş'i, Lulahhi (ve) Hapiri tanrıları,

51 [Hatt]i ülkesinin bütün erkek tanrıları ve dişi tanrıları, Kizzuwatna ülkesinin erkek tanrıları ve dişi tanrıları, yeraltı dünyasının tanrıları,

52 Tanrı Nara, Tanrı Namşara, Tanrı Minku, Tanrı Am[minku], Tanrı Tuşşi, Tanrı Ammizzadu, Tanrı Alalu, Tanrı Anu, Tanrıça Antu, Tanrı Enlil,

53 Tanrıça Ninlil, Belat-ekalli, dağlar, ırmaklar, [Dicle ve] Fırat, gök ve yer, rüzgârlar (ve) bulutlar.

54 Göğün ve yerin efendisi Fırtına Tanrısı, Ay Tanrısı ve Güneş Tanrısı, [Harran'ın Ay Tanrısı, yer] ve gök, Kahat kentinin Kurinnu'sunun efendisi Fırtına Tanrısı, Gurta kentinin sürülerinin Tanrısı,

55 Uhuşuman kentinin efendisi Fırtına Tanrısı, Bilge[lig]in efendisi Ea-şarru Tanrı Anu, Tanrıça Antu, Tanrı Enlil ve Tanrıça Ninlil, ikiz tanrılar Mitra ve

56 Uruwana (Varuna) Indar, Nasa[tiya]na tanrıları, Yeraltı suları, Tanrı Şama[n]minuhi, Waşuakkani kentinin efendisi Fırtına Tanrısı,

57 Irrite kentinin (tapınağın?) kamarri'nin efendisi Fırtına Tanrısı, [Şu]ta kentinin Tanrısı Part[ahi], Tanrı Nabarbi, Tanrı Şuruhi, Yıldız Tanrı Aşşur, Tanrı Šala, Tanrıça Belat-Ekalli,

58 Tanrıça Damkina, Tanrıça Işhara, dağlar ve ırmaklar, [Göğün] tan[rıları] ve Yerin [tanrıları], onlar antlaşmadaki bu sözler yüzünden buraya çıksınlar,

59 onlar işitsinler ve onlar tanık (olsunlar). Eğer [se]n, prens Mattiwaza, ve siz Hurrililer bu antlaşmanın sözlerini

60 çiğnerseniz, o vakit sen, Mattiwaza ve Hurri halkını, ülkeniz, karılarınız ve mallarınız ile birlikte

61 yeminin efendisi tanrılar sizi yok etsinler, onlar sizi tohumlu m[al]t nasıl (çekiliyorsa öyle) çeksinler.¹³⁹ Nasıl pupuwahi'den (kısır bir kişiden?)

62 bitki (tohum) çıkmazsa, (kızımın yerine) aldığın diğer [es]lerin ile birlikte sen, Mattiwaza, ve Hurri halkı esleriniz, oğullarınız

63 ve ülkeniz ile birlikte sizin tohumunuz olmasın ve yeminin efendisi (olan) bu tanrılar

64 size sefalet ve fakirlik versinler! (Senin) Mattiwaza'nın tahtını devirsinler! Ve bu tanrılar sen, Mattiwazayı,

65 ülken ile birlikte kamış gibi kırsın, senin ismini ve aldığın diğer kadınlardan olma neslini

66 yeryüzünden kazısınlar!¹⁴⁰ Ve Sen Mattiwaza'nın, ülken için herhangi bir Hurri halkı arasında arayacağın merhamet ve sürekli barış yolları

---

¹³⁹ Alp, 2002: 96

67 tıkanırsın. Yeryüzünde soğuk bir ürperti (olsun) ve sen (soğuktan) uyuya kalırsın. Sizin kökünü kazırsın. Ülkenizin toprağı bir çamur deryası bataklığı olsun.

68 Siz yukarı çıkmadan (bunun içinde) kaybolun. Sen, Mattiwaza'ya, ve Hurri ülkesine, bin tanrılar,

69 düşman olsunlar. Onlar sizi takip etsinler. (sizleri kovalasınlar).

70 Sen, prens Mattiwaza, ve siz [Hurrililer] bu [ant]laşmayı ve yemini muhafaza ederseniz,

71 o vakit seni, Mattiwaza'yı, Hatti [ülkesinin kralının kızı] olan esini, onun oğulları, erkek torunları ile birlikte ve siz Hurrilileri

72 esleri, oğulları ve [toprakları ile birlikte] tanrılar sizi korusunlar. Ve Mitanni ülkesi

73 eski durumuna geri dönsün, büyüsün, genişlesin. Sen, Mattiwaza,

74 Hatti ülkesinin [Büyük] Kra[lı'nın kızının oğulları ve erkek torunları Hurriler'e ebediyen krallık (yapsın).¹⁴¹

75 [Babanın] tahtı [sürsün], Mittani ülkesinin ömrü uzun olsun.

I. Şuppiluliuma ile Mitanni kralı Mattiwaza arasındaki antlaşmanın başında, diğer antlaşmalarda olduğu gibi tarihi bir giriş kısmı bulunmaktadır. Bu bölümde, I. Şuppiluliuma ile Tuşratta arasındaki mücadeleler anlatılmaktadır. I. Şuppiluliuma'nın Mitanni kralı Tuşratta'nın oğlu Mattiwaza ile yaptığı antlaşma, Hitit kralının Suriye seferleri hakkında bize oldukça önemli bilgiler sunmaktadır.

Görüldüğü gibi I. Şuppiluliuma, Suriye'ye gerçekleştirdiği sefere bahane olarak Mitanni kralı Tuşratta'nın kendisine büyüklük taslamasını ve kendisine kötü davranmasını göstermiştir. Bunun üzerine harekete geçen kral Fırat nehrini asar ve Mitanni yönetiminde bulunan Kuzey Suriye'deki birçok yerel krallığı Hitit

¹⁴⁰ Karauğuz, 2002: 214; Alp, 2002: 96

¹⁴¹ Alp, 2002: 96

hâkimiyetine alır ve sınırlarını Lübnan dağlarına kadar genişletir. Antlaşmanın tarihsel girişinde Mitanni Devletinin nasıl ele geçirildiği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Antlaşmanın şartlar bölümünde ise diğer devlet antlaşmalarındaki benzer maddeler sıralanmış ve her iki devletin birbirine herhangi bir savaş ya da isyan durumunda yardımcı kuvvet göndermeleri ve sadık kalmaları belirtilmiştir. Ayrıca antlaşma metninde Mitanni Devleti'nin, Hitit Devleti'nin dostu ile dost, düşmanı ile de düşman olması gerektiği vurgulanmıştır. Kaçaklarla ilgili olarak da, Hitit Devleti'nden kaçarak Mitanni'ye sığınan herhangi bir kişinin tutuklanarak Hitit Devleti'ne teslim edilmesi gerektiği fakat Mitanni ülkesinden kaçan herhangi bir kaçağın Hitit kralı tarafından iade edilemeyeceği, bunun uygun olmadığı dile getirilmiştir. Kaçaklarla ilgili olan bu madde, diğer vassal krallıklarla yapılan antlaşmalarda da aynı şekilde vurgulanmış olmasından dolayı, Hitit Devleti'nin, Mitanni Devleti'ni vassal bir krallık olarak gördüğü ve kendine eşit tutmadığı oldukça net olarak anlaşılmaktadır.

Şartlar kısmında dikkati çeken ve üzerinde durulması gereken önemli bir nokta ise, I. Şuppiluliuma'nın, Mattiwaza'ya, Kargamış kralı olan oğlu Piyaşili (Şarri-Kuşuh) ile iyi ilişkiler içinde bulunmasını öğütlemiş olmasıdır. Antlaşmadan bilindiği üzere, Hitit kralı I. Şuppiluliuma, Mitanni Devleti'ni ele geçirmesi ve Mitanni tahtına Mattiwaza'yı oturtması görevini oğlu Piyaşili'ye vermiştir. Buradan yola çıkarak Mattiwaza'nın Mitanni tahtına oturmasında büyük emeği olan Kargamış kralı Piyaşili'ye minnet duyması ve her konuda birbirlerine destek olmaları gerektiği vurgulanmak istenmiştir. Anlaşılan I. Şuppiluliuma'ya göre, Kargamış kralı ile Mattiwaza'nın birbirlerine dostane ilişkilerle bağlanması, bölgedeki Hitit üstünlüğünün kalıcı ve sağlam olmasının önemli şartlarından biridir. Antlaşmanın devam eden satırlarında yemin tanrılarının listesi verilmiş ve antlaşma maddeleri tanrıların huzurunda yemin altına alınmıştır. Son olarak da antlaşma şartlarına uyulmaması durumunda lanetler kısmı yer almış, uyulması halinde ise iyi dilekler sıralanmıştır.¹⁴²

I. Şuppiluliuma'nın ve ardından Hitit tahtına geçen oğlu I. Arnuwanda'nın vebadan ölümleriyle Hititlerin Suriye'deki konumu sarsılrsa da I. Arnuwanda'nın kardeşi II. Mursili ağabeyi Kargamış kralı Piyaşili/Şarri-Kuşuh'un da yardımıyla Anadolu'nun

¹⁴² K1mal, 1941: 1030

batısındaki sorunları halletmiştir. II. Murşili Suriye'de çıkan isyanları bastırması, hükümdarlığının 9. yılında ölen Kargamış kralı ağabeyinin oğlu Şahuruwa'yı Kargamış tahtına, Telipinu'nun oğlu Talmi-Şarruma'yı ise Halep krallığının başına geçirmiştir. Hitit İmparatorluğunun XII. yüzyılın başında yıkılmasının ardından, Kargamış krallığı, Hitit politik ve kültürel varlığını devam ettirmiştir.¹⁴³

3.1.1 Hitit - Kizzuwatna Siyasi İlişkileri

Kültürel ilişkilerin yanında bağımsız Hurri krallığı ile Hititler arasında yoğun siyasi ilişkiler de söz konusu olmuştur. Bunun Hititler açısından en büyük nedeni de Kizzuwatna'nın, Hititler açısından oldukça önem taşıyan Kuzey Suriye bölgesine giden yollar üzerinde yer almasıdır.¹⁴⁴

Hitit Devleti'nin antlaşmaları daha çok, siyasi olayların yoğun olduğu, Büyük İmparatorluk döneminden kalmadır. Ancak, Orta ve Eski Hitit dönemine ait antlaşma metinlerine ait parçalar da bulunmaktadır. Bunların hemen hepsi de o devirde tam anlamı ile hâkim olunamadığı anlaşılan Kizzuwatna ile yapılmıştır.¹⁴⁵

Kizzuwatna ile ilgili bilgilerimiz, Hitit krallarının verdikleri bilgilerden ve onların Kizzuwatna kralları ile yapmış oldukları devlet antlaşmalarından kaynaklanmaktadır. Bildiğimiz ilk Hitit kralı I. Hattuşili (M.Ö. 1650- 1620) çoğunlukla askeri seferlerini Kuzey Suriye'ye yöneltmiş ancak bu seferler esnasında yaklaşık olarak günümüz Çukurova'sına denk düşecek olan Kizzuwatna'ya hiç uğramamıştır. I. Hantili ve I. Zidanta (M.Ö. 1590- 1550) ile yapılmış olması olası Kizzuwatna antlaşmaları bu çok erken tarih nedeniyle belki de II. Hantili ve II. Zidanta'ya aittir.¹⁴⁶

Kral Telipinu (M.Ö. 1510- 1485) devlet reformuyla ilgili ünlü fermanında, kral Ammuna zamanında Kalmiya, Arzawa, Sallapa, Parduwata ve Ahhula yanında Adaniya denen bir kentin de Hititler'e karşı düşmanca tavır takındığını ve isyan ettiğini yazmaktadır. Birçok araştırmacı bu ifadedeki isyan etme olayından

¹⁴³ Peker, 2009: 130

¹⁴⁴ Peker, 2009: 131

¹⁴⁵ A. Kammenhuber, 1968: 97-98

¹⁴⁶ Ünal, 2002: 124

hareketle Adaniya, yani Kizzuwatna bölgesinin daha Eski Hitit çağında Hitit boyunduruğu altına girmiş olduğunu ve burada Adaniya ile kastedilen coğrafi bölgenin Kizzuwatna'nın bizzat kendisi ile eşit olduğunu öne sürmüştür. A. Ünal; Gözlükule'de ele geçmiş olan ve bir Eski Hitit kralının mühür baskısını taşıyan arazi bağış belgesinin bu bölgede bir Hitit hâkimiyetinin kanıtı olarak görülemeyeceğini savunmakta, söz konusu bağış belgesinde bahsedilen tarlaların da Tarsus'ta bulunmadığını, dolayısıyla bu belgenin Tarsus'a sonradan getirilmiş olduğunu söylemektedir.¹⁴⁷

Hitit tarihinde kral Ammuna'nın devri talihsiz bir zaman olarak bilinir. Bu devirde Hititler, Kuzey Suriye'de hızla işgal ettikleri toprakları yine aynı hızla kaybetmişlerdir. İdrimi isimli bir Sami beyi, Mitanni kralı tarafından Alalah= Açana çevresine kral yapılmış ve Kizzuwatna kralı Palliya/Pilliya ile anlaşmıştı. Antlaşma metninin bir nüshası Alalah'ın IV. tabakasında bulunmuştur (AT3). Alalah'ta bulunan tabletler, burada İdrimi'den sonra onun oğlu Niqmepa ve torunu İlimilimma'dan oluşan üç nesillik bir Alalah krallığının varlığını kanıtlar. Ama metinde Pilliya'nın 'kral' unvanıyla anılmaması dikkat çekicidir. Buna rağmen, onun Kizzuwatna kralı Pilliya ile aynı kişi olduğuna kuşku yoktur. Yani Ammuna zamanında ayaklanan Kizzuwatna kralı, bazı bilim adamlarınca İşputahşu'nun babası Pariyawatri olduğu öne sürülse de, aslında Palliya'dır. Anlaşmanın karşılıklı eşitlik esasına dayanması önemli bir noktadır. Bu antlaşma ile mutlak surette Hitit yayılmacılığına karşı ortak bir savunma amaçlanıyor olmalıydı. İdrimi'nin en az yedi tane Hitit kentini işgal etmiş olması da böyle bir stratejinin sonucu olabilir. Bu kentlerden bazıları İskenderun Körfezi'nde bazıları da Kizzuwatna içlerindedir.¹⁴⁸

Bundan sonraki dönemde Kuzey Suriye, Kizzuwatna ve Amik Ovası II. Tuthaliya (M.Ö.1420) veya I. Şuppiluliuma (M.Ö. 1370) devrine kadar Hititlerin giremedikleri bölgeler olarak kalacaktır. Olasılıkla Kizzuwatna kralı Hititler'in zayıflığından faydalanarak Kizzuwatna'nın doğusu ve güneydoğusu, yani Amik Ovası yönünde genişlemişti ve kendine yeni müttefikler aramaktaydı. Alalah kralı İdrimi'nin bazı kıyı kentlerine Hititli (Hatte) demesinin nedeniyse henüz tespit edilmiş değildir. Hititler belki de Kuzey Suriye seferleriyle ilgili olarak İskenderun Körfezi çevresinde

---

¹⁴⁷ Ünal, 2002: 124-125

¹⁴⁸ Ünal, 2002: 126

Kizzuwatna krallığına ait bazı sahil kentlerini ele geçirmiş veya Göksu Vadisi'nden inerek Kizzuwatna'yı batıdan kuşatmışlardı. Bölgenin batısında, Mersin ve Tarsus civarında bazı Kizzuwatna kentlerini ele geçirmişlerdi ve bu durum II. Tuthaliya saltanatının sonlarına doğru Kizzuwatna'nın Hitit toprakları içine alınmasının bir öncüsüydü. Belki de Mersin bu sıralarda Hititlerce işgal edilmiş ve Garstang'ın 'Hitit suru' dediği kent surları bu işgalden sonra yapılmıştı. Bundan sonraki devirden, Orta Hitit devletinin sonlarına veya I. Şuppiluliuma'ya kadar (M.Ö. 1400 veya 1370) Kizzuwatna hala bağımsız bir devlet olarak kalacak ve birçok Hitit kralı bu özgün Kizzuwatna devletinin krallarıyla eşitlik esasına dayanan antlaşmalar imzalayacaklardır. Eski Hitit devlet antlaşmalarının hemen hepsinin Kizzuwatna ile yapılmış olması oldukça dikkat çekicidir.¹⁴⁹

Kizzuwatna antlaşmaları üzerinde yapılacak biçimsel bir araştırmanın iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden anlaşılması ve yapılandırılması açısından çok önemli olduğu açıktır.

Hitit Devleti ile Kizzuwatna kralığının yaptığı antlaşmaların kronolojik sıralaması.¹⁵⁰

HİTİT	KİZZUWATNA
I.Hantili (M.Ö. 1590-1560)	Pariyawatri
Ammuna (M.Ö. 1540-1520 veya Huzziya (M.Ö. 152-1510)	(I.) Şunaşşura
Telipinu (M.Ö. 1510-1485)	İşputahşu
Tahurwaili (takr. M.Ö. 1480)	Eheya
II. Zidanta (M.Ö. 1450 (?))	Pilliya/Palliya
??	Paddatissu
II./III(?) Tuthaliya (takr. M.Ö. 1445)	(II.) Sunassura

Hitit Devleti ile Kizzuwatna Memleketi arasında yapılan antlaşmalarda farklılıklar görülmektedir. Bu durumun sebebi antlaşmaların imzalandığı dönemdeki yaşanan farklı siyasi olaylarla ilgilidir.

¹⁴⁹ Ünal, Girginer, 2007: 125

¹⁵⁰ Bkz Ünal, 2002: 127; G. Meyer, MIO I: 1953

Kizzuwatnalı pariyawatri Hitit kralı Hantili ile yapmış olduğu antlaşmanın metni elimize geçmemiştir. Böyle bir antlaşmanın varlığını bir kütüphane fişinden öğreniyoruz.¹⁵¹

Kizzuwatnalı İşputahşu İle Hitit Kralı Telipinu Arasında Yapılan Antlaşma

KUB XXXI (CTH 21)¹⁵²

1 kral ? [

2

3]

4

5] Hatti Memleketi'nden

6]

7 [Büyük krala ait bir yerleşim yeri] İşputahşu'nun (eline geçmişse) onu Büyük kralın denetimine bıraksın.

8 [ ] ve Hatti Memleketinin kralı için aynı şekilde

9 [Eğer İşputahşu Büyük kraldan destek birlikleri (isterse)] o seve seve verecek

10 [eğer seve seve vermezse; bu olmadan tanrı yemini bozu]lur. Eğer askerler

11[verilirse her nereye (giderlerse gitsinler) İşputahşu'nun atlı arabaları ve piyade erle]ri (ganimetten)

12 [Büyük kralın birlikleri, atlı arabaları ve piyade erleri kadar pay] alacaklar. Ve büyük kral içinde [aynı şekilde]

---

¹⁵¹ Ünal, Girginer, 2007: 126

¹⁵² G. F. del Monte, 1981: 203

13 [ ]lacaklar ve büyük kral için aynı şekilde

14 [ ]verilir. Büyük kral böyle söylemeyecek (söylemiyor.)

15 [ ]aynı şekilde

16 [ ]verilir. Hatti Ülkesi iyidir.

17 [ ]büyük kral yakalayacak ve İşputahşu'ya iade edecek)

18 [ ]aynı şekilde

19 [ ]verilirse nereye giderse x [

20 [ ]] ve büyük kral için aynı şekilde

21[Eğer İşputahşu 'nun kölesi (tebaası) beyi'nin şahsına yönelik [suikast girişiminde bulunursa] (daha sonra) Hatti ülkesine [ayak basarsa]

22[Büyük kral kaçağı yakalayacak ve İşputahşu'ya] verecek. Ve büyük kral için aynı şekilde (yapılması söz konusudur.)

CTH 21 başlığı altında toplanan antlaşma Kizzuwatnalı İşputahşu ile Hitit kralı Telipinu arasında yapılmıştır. 10 paragraf ve 22 satırdan oluşmaktadır. Akadca nüshada Hitit kralından büyük kral diye bahsedildiği Kizzuwatna kralından sadece ismi ile bahsedilmektedir. 7. ve 9. satırlarda geçen kralın adı İşputahşudur. Büyük reformcu Telipinu devrinin en önemli tarihi olgularından birisi de, onun Kizzuwatna kralı İşputahşu ile bir antlaşma imzalamış olmasıdır (CTH 21).¹⁵³ Bu da bize Hitit Devleti'nin bir Hurri Devleti olan Kizzuwatna ile iyi geçinmek istediği ve güney sınırlarını güvence altında tutmak istediğinin bir göstergesidir.

İşputahşu ile yapılan antlaşma metninin 9. ve 10. satırlardan da anlaşıldığı üzere Hitit kralından Büyük Kral olarak bahsedilmekte ve bu antlaşma vasal bir antlaşma niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda kral herhangi bir saldırıya karşı da destek

¹⁵³ Girginer, 2008:12-13

birliklerini garantiye almaktadır. Nitekim Kizzuwatna ile yapılan bu antlaşma ile Hitit Devleti, hem sınırlarını güvence altına almış oluyor, hem de Mitanni ile Hitit arasında bulunan bu devleti tampon devlet konumunda tutarak, I. Şuppiluliuma döneminde de önemli bir dış politika olarak karşımıza çıkacak olan tampon devlet uygulamasının temellerini atmış oluyordu. Hititler ilk kralları I. Hattuşili'den itibaren, Kuzey Suriye ve Levant Bölgesi üzerinde hâkimiyet kurmak istemişler ve bu nedenle geçiş yolları üzerinde bulunan Kizzuwatna ülkesine özel ilgi göstermişlerdir.¹⁵⁴

Bu antlaşmadan anlaşıldığına göre;

- Kaçaklar her iki tarafa da iade edilecektir.
- Kizzuwatna kralı Hitit Kralı'ndan asker isterse Hititler yardım edecek fakat sefer sonrasında elde edilecek olan ganimetler her iki ülke askerleri arasında eşit olarak paylaşılacaktır.
- Her iki devlet de sınırlarına yakın olup diğer devletin kontrolündeki toprakları geri iade edecek.
- Kırık olan ve okunamayan kısımlarda ise sınırlarla ve sınır ihlalleri ile ilgili bölümler yer almış olmalıdır.

Bu antlaşma maddelerinden anlaşıldığına göre antlaşma eşitlik ilkeleri dikkate alınarak imzalanmıştır. Hitit ülkesinin içerisinde bulunduğu isyanlar bu antlaşmanın imzalanmasında şüphesiz etkili olmuştur. Kral da bu dönemde iç karışıklıkları düzeltmekle ve isyanları bastırmakla uğraşmaktaydı.

Antlaşma metninin kendisi Akadca ve Hititçe çevirisiyle kırık dökük de olsa ele geçmiştir, ayrıca bir kütüphane fişinde de aynı antlaşmadan söz edilir. Antlaşma tamamen eşitlik esasına göre yapılmıştır. İşputahşu antlaşması neredeyse bundan sonra gelen Kizzuwatna antlaşmaları için bir model olacaktır. Onlarda da aşağı yukarı benzer hükümler yer almaktadır. Bir başka önemli nokta da Gözlüküle'de 1936 yılında ele geçen hiyeroglifli ve çivi yazılı lejantlı bir mühür üzerinde adının yer almasıdır. Mühür üzerinde 'Büyük kral İşputahşu, Pariyawatri'nin oğlu' ifadesi

---

¹⁵⁴ Kale, 1999: 84

bulunmaktadır. Bu mühürün bir başka özelliği de, Kültepe I b tabakasında ve Soloi-Pompeiopolis depo buluntusunda ele geçen iki adet mühürden sonra, en eski hiyeroglifli mühür olmasıdır.¹⁵⁵

Kizzuwatnalı Eheya İle Bir Hitit Kralı(tahurwaili?)ArasındaYapılan Antlaşma

KBo XXVIII 108 (CTH 29)¹⁵⁶

1 x

2 x

3 kaça[k

4

5 [Büyük kral]a ait bir yerleşim yeri [Eheya'nın] (eline geçmişse)

6 (onu) [Büyük Kralın] denetimine bıraksın... ve eğer Eheya'ya ait bir yerleşim yeri (ikametgah)

7 Büyük kralın [eline geçmişse], o onu Eheya'nın denetimine bıraksın.

8 Eğer Büyük kral [Eheya'dan] destek birlikleri [(isterse) o seve seve verecek.]

9 Eğer o seve seve ver[mezse; tanrı yemini bozulur.

10 Ve eğer [birlikler] verilirse, her nereye [(giderlerse gitsinler) Büyük kralın birlikleri, atlı arabaları ve piyade erleri (ganimetten)]

11 Eheya'nın birlikleri, atlı arabaları ve [piyade erleri kadar pay alacaklar.]

12 Eğer Eh[ei]a Büyük kraldan destek birlikleri [isterse] o seve seve verecek. Eğer seve seve vermezse

¹⁵⁵ Ünal, 2002: 129

¹⁵⁶ G. F. del Monte, 1981: 210-212

13 tanrı yemini bozular. Ve [eğer birlikler verilirse her nereye giderlerse gitsinler.]

14 E[heia'nın] birlikleri, atlı arabaları ve (ganimetten) [Büyük kralın birlikleri, atlı arabaları ve piyade erleri kadar pay alacaklar.]

15 Eğer Büyük kralın bir tebası (kölesi) bey[inin başına kastederse (öldürmeye teşebbüs ederse, daha sonra) Kizzuwatna topraklarına ayak basarsa ve Büyük Kral [kaçığın arkasından birini]

16 [gö]nderir ve sö[ylerse: "o bana karşı isyan etti. Ben kaçığı iade edeceğim".] Eğer söz doğru ise kaçığı iade edecekler]

17 Eğer kaçık sözü reddeder (ve şöyle) iddia ederse; "ben bizzat kendim ona karşı isyan etmedim" söz(ü) doğru değildir.]

18 Hangi güvenilir Hatti'li olursa olsun Eheya tanrının yeminini isteyecek (ve) bu konu hakkında o tanrıların huzurunda (da) yemin etmiş olduğundan kaçığı iade edecekler.]

19 Eğer Eheya'nın bir kölesi (tebası) [beyinin başına kastederse ve sonra Hatti ülkesine giderse ve Eheya kaçığın arkasından birini]

20 gönderir ve şöyle sö[ylerse : "o bana karşı isyan etti. Ben kaçığı iade edeceğim." Eğer söz doğru ise kaçığı iade edecekler.]

21 Fakat kaçık sözü reddeder (ve şöyle) iddia ederse "ben bizzat kendim ona karşı isyan etmedim" söz(ü) doğru değildir]

22 Hangi güvenilir Kizzuwa[tnalı olursa olsun Büyük kral tanrının yeminini isteyecek (ve) bu konu hakkında o tanrıların huzurunda (da) yemin etmiş olduğundan kaçığı iade edecekler.]

23 Eğer büyük kral ya oğlunu ya da erkek köle[sini (tebaasını)] Eheya'nın huzuruna gönderecek olursa Eheya ona kötülük yapmayacak.

24 Ve eğer Eheya ya oğlun[u ya da erkek kölesini (tebaasını) Büyük kralın huzuruna gönderecek olursa Büyük Kral ona kötülük yapmayacak.]

25 Eğer Büyük kralın bir kölesi Hatti ülkesinde beyinin başı[na kasteder (beyine komplo kurarsa) ve Eheya bunu işitirse O, Büyük Kral'a bu olayı haber etsin.]

26 [Eheya'nın bir kölesi Kizzuwatna ülkesinde, beyinin başına kasteder (beyine komplo kurarsa) ve Büyük Kral bunu işitirse, O, Eheya'ya bu olayı haber etsin.]

CTH 29 başlığı altında toplanan bu antlaşma metni Kizzuwatna kralı Eheya ile ismi bilinmeyen bir Hitit Kralı arasında imzalanmıştır. Antlaşma 10 paragraf ve 26 satırdan oluşmaktadır. Eheya antlaşması 1. paragraf İşputahşu 4 paragraf ve Pilliya antlaşması 1. paragraftan Hitit ve Kizzuwatna devletleri arasında bir dostluk ve eşitlik oluşturulduğunu söylemek mümkündür.

Telipinu'dan sonra tahta Tahurwaili geçer. Bu kralın Kizzuwatnalı Eheya ile bir eşitlik antlaşması yapmak suretiyle Telipinu'nun yürüttüğü politikayı devam ettirdiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar metinde adı geçmese de, Ünal'a göre, antlaşma yapılan bu kral Tahurwaili (M.Ö.1480'ler)dir. Eheya ile Hitit Kralı arasında yapılan antlaşmada CTH 29 okunabilen kısımlarının nispeten kısa tutulduğu görülmektedir. Tüm olumsuzluklara karşın antlaşma maddelerinin büyük bölümü anlaşılabilir durumdadır.

Bu antlaşmadan anlaşıldığına göre;

- İşputahşu Antlaşması'na benzer olarak bu antlaşmada da iki taraf da birbirlerine ait olan yerleşim yerlerine müdahalede bulunmayacaklardır.
- Yine önceki antlaşmada olduğu gibi her iki taraf da birbirinden askeri yardım isterse buna karşılık verilecek ve sefer sonrasında ganimetler iki taraf arasında eşit olarak paylaşılacaktır.
- Her iki taraf da kendisine sığınan kaçakları, suçlarını inkar edip tanrı huzurunda yemin etseler dahi iade edeceklerdir. Keza bu kaçakların bazen kralı öldürmeye teşebbüs edecek kadar ciddi suçlar işlemiş oldukları iddia edilmektedir.

- Her iki kral da birbirleri hakkında almış oldukları suikast, cinayet gibi istihbaratları birbirlerine haber vereceklerdir.
- Her iki taraf da birbirlerine gönderilen elçilere hiçbir kötülük yapmayacaklardır.

Bu anlaşma eşitlik ilkesine göre hazırlanmış olup neredeyse İşputahşu anlaşması ile aynıdır. Bundan da daha önce yapılmış olan bir anlaşmanın sonraki krallar döneminde de hemen hemen aynı şartlarla sürdürüldüğü açıkça anlaşılmaktadır.

Kendisiyle ilgili az belgeye sahip olunan ve kurban listelerinde eksik olduğu için son zamanlarda keşfedilen kral Tahurwaili (M.Ö.1480'ler) de Kizzuwatna kralı Eheya ile yapılan bu antlaşmanın kırık dökük Akadca bir nüshası günümüze ulaşmıştır. Antlaşma tabletinin üstünde Tahurwaili'nin mühür baskısı vardır. Böyle bir baskı bir antlaşma metni üzerinde ilk defa görülmektedir.¹⁵⁷

Kizzuwatnalı Pilliya İle Hitit Kralı Zidanza Arasında Yapılan Antlaşma

KUB XXXVI 108 (CTH 25)¹⁵⁸

Öy.

1 Hatti memleketi kralı majeste büyük kral Zidanza ile]

2 Kizzuwatna memleketi kralı (dostluk) antlaşması imzala[dılar]

3 Ve onlar şöyle kararlaştırdılar: [Pilliya'nın aldığı] şehirler

4 tekrar majestenin olsun. Pilliya [ ]

5 tuttum. (Benim aldığım şehirler ise tekrar) Pilliya'nın o[lsunlar]

6 Majeste inşa edilen şehirler (den) [ ]

7 terkedilenleri Majeste (tekrar) [inşa et]mesin.

¹⁵⁷ Ünal, 2002: 128

¹⁵⁸ Otten, 1951: 129

8 Benim ele geçirdiğim inşa edilen şehirleri

9 tekrar Pilliya inşa etmesin [(o zaman)

10 sonra yemini bozarsın.

11 Büyük kral bir şehri veya [

12 yapar [ ]

13 masın [ ]

14 x [ ]

15 x [ ]

II. Hantili'nin yerine tahta oturan II. Zidanta (M.Ö. 1440) da Kizzuwatna ile diplomatik ilişkileri devam ettirmiş ve kral Pilliya/Palliya ile bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşmadan, bir zamanlar Hatti ve Kizzuwatna arasında bir savaş yapıldığı ve bu sırada her iki tarafın sınır bölgesinde yer alan bazı kentlerin işgal ve tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Bunun dışında Palliya/Pilliya adı sık sık kültle ilgili olarak geçmektedir. O özellikle Kummanni'de Fırtına Tanrısı ve onun eşi Hepat'ın ayinleriyle çok ilgilenmiş dindar bir kraldır.

Bu antlaşma içerik olarak iki devlet arasında daha önce yapılmış olan diğer antlaşmalarından farklıdır.

Bu antlaşmadan anlaşıldığına göre;

- Hitit kralına“majeste” adıyla hitap edilmektedir. Bu da Hitit kralının bu zamana kadar kullanmamış olduğu bir ünvana kavuştuğunun bir göstergesidir.
- Her iki ülkenin de ele geçirmiş oldukları toprakları iade etmeleri aralarında bir mücadelenin olduğunu gösterse de bu mücadeleye dair herhangi bir delil olmayıp bu anlaşmanın da mücadele esnasında mı yoksa mücadeleden sonra mı yapılmış olduğu kesin olarak belli değildir.

CTH 25 başlığı altında toplanan antlaşma Kizzuwatna Kralı Pilliya ile Hitit Kralı Zidanza arasında imzalanmıştır. Hatti ve Kizzuwatna arasındaki en eski devlet antlaşmasının Zidanza I. (yak. MÖ.1490) döneminde imzalandığı ileri sürülmüştür. Metin 4 paragraf ve 15 satırdan oluşmaktadır. Tabletın sağ tarafı kırıktır ve ele geçen bölümün son iki satırı da korunamamıştır.

Kizzuwatnalı Paddatiššu İle Hitit Kralı(??) Arasında Yapılan Antlaşma

KUB XXXIV 1 +KBo XXVIII 105a + KBo XXVIII 105b (akk.) (CTH 26)¹⁵⁹

1 [Eğer Büyük Kral'ın bir kölesi (tebaası)- beyine karşı komplo kurarsa ve sonra Kizzuwatna ülkesine giderse]

2 ve Büyük Kral] kaçağın arkasından birini [gönderir ve şöyle söylerse: " o bana karşı isyan etti. Ben onu geri döndüreceğim!"]

3 Eğer söz [doğru ise kaçağı geri döndürecekler. Fakat kaçak (sözü) reddeder (ve şöyle) iddia ederse]

4 "Ben [bizzat kendim] ona karşı isyan etmedim."söz(ü) [doğru değildir. Hangi güvenilir Hattili olursa olsun]

5 [Pad]datiššu tanrının yeminini isteyecek. (ve) bu konu ha[kkında o tanrıların huzurunda da yemin etmiş olduğundan] kaç[ağı geri döndürecekler.]

6 Eğer Paddatiššu'nun bir kölesi (tebaası) beyine karşı komplo kurar ve sonra Hatti ülkesine gi[derse]

7 [ve Pa]ddatiššu kaçağın arkasından birini gönderir (ve) şöyle söylerse: "O bana karşı isyan etti. Ben onu geri döndüreceğim!"

8 [Eğer] söz doğru ise, kaçağı geri döndürecekler. Fakat kaçak (sözü) reddeder (ve şöyle) iddia ederse.

---

¹⁵⁹ G.Meyer, 1953: 112 vd

9 "[Ben bizzat kendim] ona karşı isyan etmedim."Söz(ü) doğru değildir. Hangi güvenilir Kizzuwatnalı olursa olsun]

10 [Büyük Kral] (tanrının) yemin isteyecek. (Ve) bu konu hakkında o tanrıların huzurunda da yemin etmiş olduğundan kaçağı geri döndürecekler.

11 [Eğer Büyük Kral] ya oğlunu ya da erkek kölesini (tebaasını) Paddatiššu'nun huzuruna gönderecek olursa

12 Paddatiššu ona kötülük yapmayacak. Ve Eğer Paddatiššu ya oğlunu ya da erkek kölesini (tebaasını)

13 Büyük Kral'ın [huzur]una gönderecek olursa Büyük Kral ona kötülük yapmayacak.

14 [Eğer] Büyük Kral'ın bir kölesi, Hatti ülkesinde beyine karşı komplo kurar ve

15 [Paddatiššu bunu işitirse, O, Büyük Kral'a bu (olayı) haber etsin. Paddatiššu'nun bir kölesi

16 Kizzuwatna ülkesinde, beyine [karşı] komplo kurar ve Büyük Kral bunu işitirse, o, Paddatiššu'ya bu (olayı) haber etsin.

17 [Eğer] Büyük Kral'ın (Himayesi altında bulunan) bir yerde çoban karısıyla, servetiyle, büyük ve küçükbaş hayvanlarıyla yola çıkarsa ve Kizzuwatna ülkesine giderse

18 [Paddatiššu onları yakalayacak ve onları Büyük Kral'a geri verecek. Ve eğer Paddatiššu'nun (Himayesi altında bulunan bir bölgede) çoban

19 [karısıyla], servetiyle, büyük ve küçükbaş hayvanlarıyla yola çıkarsa ve Hatti ülkesine girerse

20 [Büyük Kral onları yaka]layacak ve onları Paddatiššu'ya geri verecek.

21 [Eğer bir] Hattili yalan yere şöyle haber verirse: "bir çoban karısıyla, servetiyle

22 yola çıktı ve Kizzuwatna ülkesine girdi." Fakat çoban karısıyla

23 [hiçbir surette] yola çıkmamışsa (şehirler arasında ki çobanlar) ve eğer şehirde gerçekten çobanlar varsa

24 [sonra] hangi güvenilir Hittitli olursa olsun, Paddatiššu yemin isteyecek

25 (ve) bu konu hakkında o tanrıların huzurunda da yemin etmiş olduğundan kadınlar geri verilecek. Ve Eğer Kizzuwatna ülkesinden biri

26 [yalan yere] şöyle haber verirse: "bir çoban karısıyla servetiyle yola çıktı.

27 ve [Hatti ülkesine] girdi." Fakat çoban karısıyla hiçbir surette yola çıkmamışsa (şehirler arasında ki çobanlar)

28 ve eğer gerçekten çobanlar varsa, sonra hangi güvenilir Kizzuwatnalı olursa olsun

29 [Büyük Kral] yemin isteyecek (ve) bu konu hakkında o tanrıların huzurunda da yemin etmiş olduğundan kadınlar geri verilecek.

30 [Eğer.....] sığ[ır çobanı], Hatti ülkesinden; Kizzuwatna bölgesi sınırı içine inerse (geçerse)

31 [.....(bu sürü) arasından (?)] bazılarını çalan bir [hır]sız mağdur için tam iki katını tanzim edecek ve otuz şeşel gümüş verecek.

32 [Eğer.....] vermezse sonra, o, bir hırsızdır. Ve o, *görevinden alınsın?*

33 [Eğer .....], sığır çobanı hırsıza gitsin ve o, ölsün.

34 [Eğer..... sığır çobanı], Kizzuwatna ülkesinden, Hatti ülkesi bölgesi sınırına inerse

35 [.....(bu sürü)] arasından (?) bazılarını çalan bir [hırsız], sürünün sahibine tam iki katını tanzim edecek ve otuz şekel gümüş verecek.

36 [.....] vermezse, sonra o, bir hırsızdır. Ve o, *görevinden alınsın?*

37 [Eğer.....], sığır sürüsü hırsıza gitsin ve o, ölsün.

38 [Eğer bir Hattili], Kizzuwatna [ülkesinin bir adamına], bronz bir mızrak bronz bir hançer ya da bronz bir balta

39 [...] ile vurursa, ...ve onu hançerle tehdit ederse o] onu öldürürse. Eğer o satarsa

40 [.....ona güçlü elleriyle] vurursa ve o öldürülürse o insan için bir adam verir.

41 [Eğer Kizzuwatna'lı bir adam Hat]tili bir adamı bronz mızrakla, bronz hançerle ya da

42 bronz balta ile vurursa ..... ve onu hançerle tehdit ederse o onu öldürürse eğer o satarsa

43 [.....] ona güçlü elleriyle vurursa ve o ölürse o insan için bir adam verir.

44 [.....] x

CTH 26 başlığı altında toplanan antlaşma Kizzuwatna Kralı Paddatiššu ile bir Hitit kralı arasında yapılmıştır. Antlaşma 11 paragraf ve 44 satırdan oluşmaktadır. Yapılan antlaşma uzunlamasına kırık bir tablet parçası görünümündeki 41 satırlık

KUB XXXIV 1 no'lu metni G.Meyer, politik açıdan oldukça hareketli günlerin yaşandığı Šuppiluliuma ile Telipinu arasında bir döneme tarihlendirmektedir.¹⁶⁰ yine Meyer'e göre metinleri arasında bulunan akadca iki tablet parçası bu metne aittir.

Bu antlaşmadan anlaşıldığına göre;

- İki ülke arasında daha önce de yapılmış olan anlaşmalara benzer olarak bu anlaşmada da askeri yardımlar ve ganimetlerin paylaşımı konularındaki geçerli maddeler devam ettirilmiştir.
- Herhangi bir kişi Hitit ülkesinde komplo kurup ülkede isyan edip, Kizzuwatna ülkesine kaçarsa, Kizzuwatna ülkesinin kralı Paddatiššu Hitit kralına teslim edeceğine dair yemin etmiştir ki bu da daha önceki anlaşmalara benzer niteliktedir. Ülkeler arası yapılan antlaşmalar yemin niteliği taşımaktadır. Bu antlaşma esnasında tanrılar adına yemin edilmiştir, eğer iki ülkeden biri yemini bozarsa tanrı onları cezalandırır.
- Bu anlaşma diğer antlaşmalardan farklı olarak bir çobanın bilinmeyen bir sebeple tüm malı mülkü ve ailesini de yanında alarak ülkeden gitmesi konusunu kapsamaktadır. Böyle bir durumda bu kişi gittiği ülkede yakalanacak, tutuklanacak ve ülkesine iade edilecektir. Bu maddeden kaçak bir çobanın ya da kişinin bu eylemi neden gerçekleştirmiş olduğu bilinmese de bilinen tek şey bu kişinin her iki ülke için de bir tehdit unsuru olduğudur.
- Bu anlaşmada yer Alan bir diğer dikkat çekici maddeye göre ise Hatti ya da Kizzuwatna ülkesinden bir kişi yalan bir haber yaymıştır. Bu yalan haberin konusu her ne ise bahsi geçen çobanın ve ailesinin ülkesinden kaçıp diğer ülkeye geçmesiyle ilgilidir.
- Çobanın ülkelerine girmesindeki tedirginliğin sebebi diğer bir maddede açıkça ortaya çıkmaktadır. Ülkeye bir sığır çobanının girmesinden sonar yaşanan hırsızlık olayında çoban sorumlu tutulmuştur. Cezası ise sürünün sahibine kaybını aynen iki katı olarak ödeyecek ve 30 şekel gümüş verecektir.

---

¹⁶⁰ G.Meyer, 1953: 113 vd.

- Bir Kizzuvatnalı Hattili adama ya da Hattili birisi Kizzuvatnalı bir adama şiddit uygular ya da onun ölümüne sebep olursa onun yerine aynen karşılık olacak şekilde bir Adam verilecektir.

Kizzuvatnalı Şunaşşura İle Hitit Kralı Ammuna Arasında Yapılan Antlaşma

KUB XXXVI 127 (CTH 131)¹⁶¹

Öy.

1[Eğer, Mitanni ülkesi kralı], [Hatti ülkesi kralına düşman olursa ona

2 [Majeste,] Şunaşşura'ya (şöyle) yazar:

3 [ ] onu [tanı]." Şunaşşura ona ..... kötü -nın [

4 Eğer O, Majestenin (yanında) olmazsa, ben majeste ülkemi düşmana

5 [kar]şı koruyacağım (der). ve Majesteye yazar. Yaya ve arabalı askerler

6 [ ] gelmez. Eğer yaya ve arabalı askerler için .....?-

7 [Eğer Mitan[ni Ülkesi'nin kralı] ile Hatti Ülkesi kralı düşman olursa Şunaşşura ona

8 [ ] vermez. O, ülkesine girmesine izin vermez. Ve ülkesini savunacaktır.

9 O, yaya ve arabalı savaşçılarıyla birlikte, gelmez. Eğer Şunaşşura için durum elverişliyse Majesteye

10 Yardıma gelir. Fakat eğer onun için durum elverişli değilse, o, gelmez

---

¹⁶¹ G.Meyer, 1953: 121

11 [Eğer]Mitanni [ülkesi kralı], Kizzuwatna ülkesi kralına karşı düşman olursa, eğer Majeste

12 için (durum elverişli ise), o, [Şun]aşşu[ra'ya ya]rdıma gelir. Fakat eğer durum onun için elverişli değil[se, o], gelmez.

13 [Eğer herhangi biri], Hatti Ülkesine kötülük planlarsa ya bu Mitanni ülkesi(dir.)

14 [ya da başka bir ülke (dir.) Şun]aşşura bunu işitirse, onu

15 [ ]ona bildirsin.

16] x

17 işi]tir.

Ay.

1 [ ] x [ ] x [

2 [ ]

3 [sa] ya da o kaçarsa ve o [

4 [ ] arayacak ve ona eğer [

5 Majesteye [geri] verir.

6 [Eğer başka ülkeden] Kizzuwatna Memleketi'ne bizzat o giderse.

7 [Şunaşşura onu] yakalar. Ve Onu Majesteye geri verir ve Şunaşşura için de (bu konu) aynı [şekildedir.)

8 [Eğer bir kaçak] Hatti Memleketi'nden Kizzuwatna Memleketi'ne gelir

9 [Şunaşşura] onu yakalacak ve onu majesteye geri verecek

10 [Eğer herhangi biri bir kaç[ğ]ı saklarsa ve onu, onun evinde bulurlarsa

11 [ve XII baş verecek.] Eğer XII baş bulamazsa onu öldürüller.

12 [h]er kim gizlediyse karısını, çocuklarını kefarete verirler.

13 [Eğer bir köle kaç[ğ]ı (evinde)] saklarsa ve onu gizlerse ve

14 [isterse beyi onun için taz]minat öder ve 12 baş verir isterse tazmin etmez.

15 [ve adı geçen köleyi kov]arsa ona verdiklerini alır. Eğer onun (verecek bir şeyi) yoksa

16 [ve beyi şu şek]ilde yemin eder. Eğer bu benim köleme ait bir şey ise

17 [ ]Şunaşşura için aynı şekilde.

18 [Eğer Hatti Memleketi'nin bir kaç[ğ]ı b]aşka bir memlekete giderse arkadan o [başka]

19 [bir ülkeden gelip Kizzuwatna Memleketine giderse Şu]naşşu[ra onu yakalar v]e majesteye g[eri verir.]

Bu antlaşmadan anlaşıldığına göre;

- Daha önceki antlaşma maddelerinde olduğu gibi bu antlaşma maddelerinde de kaçaklar konusu üzerine maddeler aynı şekilde yer almıştır. Buna göre eğer kaçaklar iki ülkeden birine sığınırsa iade edilecek, kaçakları taraflardan birisi saklarsa bu suç sayılacak ve bunun karşılığında kefarete ödeyecektir.
- Bu antlaşmaya göre Mitanni her iki devletin ortak düşmanıdır.
- Eğer Mitanni, Hatti ya da Kizzuwatna'ya düşmanlık ederse, her iki ülke de eğer durum elverişli ise birbirlerine yardım edecektir. Daha önceki antlaşmalarda bu yardımlaşma konusu "seve seve" şeklinde bir kaideye bağlanmışken şimdi ise "durum elverişli ise" şekline dönüşmüştür. Bu da bize herhangi bir tarafa ortak

düşmen tehdidi olursa; artık iki devletin önce kendi meselelerini halledip sonra eğer müsait ise müttefiki olan devletin yardımına gideceğini gösterir.

CTH 131 metni Kizzuwatna Memleketi kralı Şunaşşura ile bir Hitit kralı arasında yapılmış bir antlaşmayı içermektedir. Hititçe ve Akad'ca nüshaları vardır. Eskiden I. Şuppiluliuma saltanatına tarihlenen, Şunaşşura ile yapılan ve içeriği oldukça iyi korunmuş olan devlet antlaşması, son yıllarda ondan en az bir iki nesil önce hüküm sürmüş olan Orta Hitit kralı II./III. Tuthaliya (M.Ö. 1440) devrine tarihlenmekte olup, bu görüş araştırmacılar arasında giderek kabul görmektedir. Ancak Hitit kralının hangi Tuthaliya olduğu konusu tartışmalıdır.

Çoğu araştırmacı bu kralın II. Tuthaliya olduğunu kabul etmesine karşın, kimileri de haklı nedenler göstererek, bu kralın I. Şuppiluliuma'nın selefi ve babası III. Tuthaliya olduğunu ileri sürmektedir. Şunaşşura antlaşması, Kizzuwatna ile yapılan ve eşitlik esasına dayanan son antlaşmadır. Bundan kısa bir süre sonra Kizzuwatna artık Hitit askeri hâkimiyeti altına girecektir.¹⁶² Tarsus'ta bulunan ve üzerinde 'Kral Tabarna'nın mührü; onu kim tahrip ederse öldürülecektir' yazılı arazi bağış belgesi.¹⁶³ Hititlerin buraları da kolonize ettiklerinin kanıtı olarak anlaşılabilir; ancak Tarsus'ta bulunan bu bağış belgesinde, Idahakap, Mantiya ve Kahza[...] isimli yüksek dereceli memurlara veya büyük kralın taraftarlarına hediye olarak verilen topraklar Tarsus bölgesinde yer almamakta, aksine Orta ya da Kuzey Anadolu'da aranması gereken Saktunuwa Dağı eteklerinde yer almaktadır. Yani bu arazi bağış belgesi Tarsus'a sonradan getirilmiştir. Buna rağmen Gözlükule'deki Hitit buluntuları o kadar belirgindir ki, buradaki Hitit varlığını kabul etmemek imkânsızdır. Bunlar arasında çok sayıda Hititli memurlara ait hiyeroglifli mühür baskıları başta gelir.¹⁶⁴

II. Tuthaliya'nın oğlu I. Arnuwanda'nın (M.Ö. 1400- 1370) yıllıklarından, bu kralın kendisi daha prens iken babası ile birlikte Zunnahara, Adaniya, Sinuwanda, Ullita, Arzawa, Masa ve Arduqqa'ya karşı savaştığını öğrenmekteyiz. Hitit ordularını toplayarak oğlu prens Arnuwanda ile birlikte Kizzuwatna'ya karşı büyük bir askeri sefer düzenlemiştir. Bu da gösteriyor ki II. Tuthaliya artık saltanatının sonlarına

¹⁶² Ünal, 2002: 131

¹⁶³ Girginer, 2008: 14

¹⁶⁴ Girginer, 2008: 14

doğru, Sunasurra ile yapmış olduğu eşit haklara sahip devlet anlaşması hükümlerini tek taraflı olarak ihlal etmiştir. Arnuwanda'nın, oğlu olması muhtemel prens Kanzuzzili'yi Kizzuwatna'ya rahip (kral) olarak atamış olması Kizzuwatna ile olan ilişkileri açısından dikkat çekicidir. Metin Kantuzzili adını yazmamakta, ona 'rahip' demekle yetinmektedir, ama bu rahibin Kantuzzili ile eşitlenmesi gerektiği öne sürülmüştür.¹⁶⁵

I. Şuppiluliuma'nın babası olduğu düşünölen II/III. Tuthaliya'nın Kizzuwatna ile olan ilişkileri konusunda henüz bilgi mevcut değildir. Ancak Ortaköy-Şapinuva metinleri yayınlandığında bilgilerin değişerek yenilenmesi mümkün olabilecektir. Ve belki de Sunasurra antlaşması ve yukarıda II. Tuthaliya ile ilgili olarak anlatılan olayların onun devrine aktarılması gerekecektir.¹⁶⁶

Hitit İmparatorluk devrindeki (M.Ö. 1355-1200) ilişkilere bakılacak olduğunda, I. Şuppiluliuma'nın Kizzuwatna ile ilgili bilgi vermediği görölmektedir. Ancak onun uzun süren Kuzey Suriye seferleri sırasında ve sonucunda Kizzuwatna'yı da Hitit topraklarına kattığı kesindir. Şuppiluliuma ve eşi kraliçe Henti, bir prens ve muhafiz kıtası subayı ile birlikte oğulları Telipinu'yu yerel Kizzuwatna tanrılar üçlüsü Teşub, Hepat ve Sarruma için rahip-kral olarak atamışlar ve ona Hattuşa'daki hanedana sadakat yemini ettirmişlerdi.

Kizzuwatna'daki Hitit siyasi hâkimiyetinin arkeolojik ve maddi izlerini Gözlükule kazılarında ortaya çıkarılan ve bir Hitit tapınağı ile benzerlik gösteren bir GTÇ II yapısında görmek mümkündür ve "Doğu Binasında" ele geöen çok sayıda mühür baskıları yüzünden bu yapı belki de idari bir bina ya da Hitit valisinin ikametgâhı olarak değerlendirilebilir.¹⁶⁷

Şuppiluliuma'nın oğlu ve sonraki kral II. Muşşili'den (M.Ö. 1339- 1310) itibaren Kizzuwatna artık Hititler'in sanki bir "arka bahöesi" gibidir. Politik ve askeri Hitit hâkimiyetine rağmen Kizzuwatna kültürel özerkliğini sürdürmüştür. Kizzuwatna'nın sıra dıőı dini önemi dolayısıyla Mursili, bayram ve ayin kutlamak, büyü ve tıpla tedavi görmek üzere birçok kez Kizzuwatna'ya gitmiştir. O dönemde Kizzuwatna

¹⁶⁵ Ünal, 2002: 137

¹⁶⁶ Ünal, 2002: 138-139

¹⁶⁷ Ünal, 2002: 142

Hititler için büyük bir mistik merkezdi ve kültürel açıdan Hititler'den çok yüksek değerlere sahipti. Bu nedenle de en eski devirlerden beri Hatti ülkesine hep rahip, büyücü, doktor ve diğer bilge insanları göndermekteydi.

II. Muwattali'nin (M.Ö. 1310- 1285) Kizzuwatna ile olan ilişkileri karanlıktır. Bu kral ayrı bir devlet olan Tarhundassa ülkesinde ikamet ettiğinden, kendisine ait yazılı belgeler henüz ele geçmemiştir. Onun zamanında Hitit devleti adeta ikiye bölünmüş, kuzeyde kalan kısmında küçük kardeşi III. Hattuşili hüküm sürerken, o güneye Tarhundassa'ya taşınmıştır. Bu sırada Hattuşa'da ne kadar tanrı varsa, hepsini kendi bölgesine taşımış, bazılarını da Kummanni'ye getirmiştir. Muwattali'yi Kizzuwatna ile bağlayan tek buluntu, Sirkeli Höyük'ün Ceyhan Irmağı'na bakan tarafındaki kaya kabartmasıdır. Kabartmanın, bu kralın Mısır firavun II. Ramses'e karşı yaptığı Kadeş Savaşı ile yakından ilgili olduğu düşünülmektedir.

III. Hattuşili döneminde Kizzuwatna'da siyasi gelişmelerle ilgili kayıt yoktur, keza burası artık bir Hitit eyaleti gibidir ve her iki ülke de siyasi ve kültürel açıdan neredeyse iç içedir. Develi ile Hanyeri arasında yer alan Fraktin, Taşçı, İmam kulu ve Hanyeri (Gezbeli) kaya kabartmalarının hemen hepsi onun ve eşi Puduhepa'nın zamanında yapılmış, eskiden de bilinen bu dağ yolu üzerinden Hatti ile Kizzuwatna arasında hızlı ulaşımı sağlamak için kestirme bir köprü kurulmuştur. Kizzuwatna artık III. Hattuşili ve onun Hurrili karısı Puduhepa ile Hattuşili'nin oğlu IV. Tuthaliya dönemlerinde Hitit ülkesinin çok önemli bir kültür kaynağıdır.¹⁶⁸

3.2. Kültürel İlişkiler

M.Ö. 2. binde hem politik alanda hem de kültürel alanda Hititler'le Hurriler arasında çok sıkı ilişkilerin olduğunu söylemek mümkündür. Hitit Devleti'nin kuruluş aşamasında gerçekleşen çatışma ortamı beraberinde kültürel etkileşimi de getirmiştir. Orta Anadolu'nun hemen güneyinde Hititler tarafından Kizzuwatna olarak adlandırılan topraklarda ve onun doğusunda Hurriler'le girişilen savaşlar bu kültürel etkileşime kesinlikle engel koymamıştır. Hitit devletinin siyasi, kültürel ve sosyal yaşantısında kendi öz unsurları olduğu gibi başta Hurriler olmak üzere

¹⁶⁸ Girginer, 2008: 16

çeşitli uluslardan etkilenmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Hitit devlet sisteminin etkin rol oynadığı bilinmekteydi.

Hitit devlet sisteminde, yönetimin en önemli unsuru hiç şüphesiz "hoşgörüyü" Bu hoşgörülü davranış, Hitit halkının yerli topluluklar üzerindeki egemenliklerini sağlıyorlardı. Özellikle din politikasında sadece hoşgörüyü ve krallık çıkarlarına dayalı bir yol izleniyordu. Ancak bu çıkarıcı yaklaşım, sonunda Hitit dininin III. Hattuşili (M.Ö.1275-1250) dönemlerinde Hurrileşmesine neden oldu. Gerçekten Yazılıkaya Açık hava Tapınağı'ndaki tanrılar Hurri adları taşımaktadırlar.¹⁶⁹

Görüldüğü üzere Hitit-Hurri etkileşiminde yönetimin Hitit devlet sisteminin önemli rol oynadığı bilinmektedir. Bu anlamda Hitit-Hurri etkileşiminde Hitit devlet yönetimindeki kraliçelerin de önemli rol oynadığı bilinmektedir. III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa Hurri kökenli olduğu gibi, prenseslerden daha bir kaçının da Hurri sarayından alınan gelinlerden olmaları akla yatkındır. Hurri adlarının gözde olması Hurri uygarlığının yüksek bir düzeyde bulunmasından kaynaklanıyordu. Ancak Hurrilerle duyulan sevgi ve saygı büyük ölçüde politik çıkarlara bağlı idi. Bu nedenlerle Hattilere uyguladıkları hoşgörü politikasını Hurriler konusunda da kullanıyordu.¹⁷⁰

Dolayısıyla Hitit siyasi faaliyetleri doğrultusunda Hitit hâkimiyet alanının Mitanni ve Kizzuwatna'ya doğru yayılması sonucu Hurrilerin Hitit kültüründe özellikle de din, edebiyat ve büyü unsurlarına büyük oranda etki ettiği bilinmektedir.¹⁷¹

Hititler kültürel açıdan Hurrilerden çok etkilenmişlerdir. En başta dil, din, edebiyat, mitoloji, büyü, tıp, giysiler, teknik aletler ve silahlar gelir ki, bunların her biri ayrı ayrı araştırma konuları oluşturur. Başka kavimlere kendi verdikleri kültür öğelerinin neler olduğu, maalesef açık seçik anlaşılammaktadır. Bu ancak kapsamlı bir Hurri kültür merkezinin keşfinden ve Hurri kültürünün tüm yönleriyle tanınması ve tanımlanmasından sonra mümkün olacaktır. Ne var ki, bizzat kendilerinden kalan kültür verileri yanında bir de Mezopotamya kültürünü Hititlere aktarma işlevleri

¹⁶⁹ Ünal, 2002: 96-107

¹⁷⁰ Çoşkun, 2008: 72

¹⁷¹ Çoşkun,2008: 73

vardır. Bu işlevlerinin başında, Eski Babil çivi yazısının Hurriler üzerinde Hititçe'ye adapte edilmiş olması gelir.¹⁷²

Belirtildiği gibi özellikle din, edebiyat ve büyü alanında bu etkileşimi yaratan Hurri ve Mezopotamya etkilerinin belirlenmesine rağmen görsel sanatları ve mimari unsurları birbirinden ayırma imkânı olmadı. Çünkü Hititlerin bir devlet olarak ortaya çıkmadan önceki dönemde sanatta ve mimarida neleri yarattıkları, neleri yerli Anadolu sanat mimarisinden aldıklarını kesin hatlarla bilmiyoruz. Bundan dolayı dinde, edebiyatta ve büyüde büyük etkileri olan Hurrilerin sanat ve mimarideki etkinliği henüz çözüme kavuşmamıştır. En belirgin olan ve hakkında belge ve kaynaklardan kesin bilgilere ulaşılabilen Hitit-Hurri etkileşimi özellikle şu alanlarda olmuştur:

3.2.1. Askeri Etkileşim

Hitit devletindeki Hurri etkisinin askeri hayatta, ordu sistemine ne denli etki ettiğini tam olarak bilmiyoruz. Hurrilerin bu anlamda Hititlere etki ettiği unsur olarak belki de savaş araç gereçlerindeki Hurri izleri söylenebilir. Çünkü I. Hattuşili'nin yıllıklarından öğrendiğimize göre güneydoğu Anadolu'da bulunduğu anlaşılan Urşu şehri kuşatması esnasında, koçbaşlarının kullanıldığı ve bu başlarının kralın isteği üzerine Hurri tarzında yapıldığını ele geçen belgeler sayesinde bilmekteyiz. Şehrin, belki de başarısızlıkla sonuçlanan kuşatmasını konu alan metinde Hurri adı geçmektedir. Hurrilerin kuşatmada Hititlerin karşısında ve Urşu şehri yanında aldıkları bellidir.

Urşu kuşatması metninin önyüzünde, "*Hurri usulüne göre bir koçbaşı yapın ve kullanın.*" ifadesi yer almaktadır.

Kuşatma sırasında koçbaşı kırılmış, bunun üzerine öfkelenen kral yeni bir koçbaşı yapılmasını emretmiştir. Hurri tarzında bir koçbaşından bahsedilmesi, Hititlerin Hurrilerle daha önceden de mücadele ettikleri, onların savaş araç gereçleri hakkında bilgi sahibi olduklarını göstermektedir. Hurri tarzında bir koçbaşı tarifi, Hurrilerin bu uygarlık çevresinde bir tarz ortaya koyup bu tarz ile tanındıklarının

---

¹⁷² Bozca, 2008: 102

küçük bir göstergesidir.¹⁷³ Bu durum bizim tezimizin bir parçası olan Hitit Hurri kültürü açısından önemlilik göstermektedir. Hitit Krallığı'nın tüm tarih boyunca Hurrilerle olan ilişkisi göz önünde tutulduğunda giderek artan bir Hurri kültürü ve Hurriler aracılığıyla Hititlere aktarılan bir Mezopotamya kültürünün etkisi dikkat çekmektedir.

Görüldüğü üzere Hitit-Hurri etkileşiminin askeri yönünün özellikle araç gereçlerde kendini gösterdiğini bilmekle birlikte bu etkinin ne kadar büyük olduğu konusunda detaylı bilgiye sahip değiliz. Savaş öncesinde ve esnasında uygulanan askeri taktikler noktasında ise Hititlerin Hurrilerden ne kadar etkilendiği belgeyle yansımamıştır.¹⁷⁴

Hurrilerin Hititleri askeri alanda ne derecede etkilediklerini başta Puhanu kroniği (Hurrilerle savaşların anlatıldığı efsanevi hikâyeler CTH 16) ve Hurrilerle mücadelelere ilişkin fragmanlar (CTH 17) olmak üzere çeşitli belgelerin yorumlanması sonucu fikir sahibi olabiliriz.¹⁷⁵ Bu belgede metindeki ilgili satırlar şu şekildedir:¹⁷⁶

“Hurrili henüz gelmez, dört sene geçer. Size (şunu) sorarım: Nasıl bir kötü alamet [ ] [ ] yiniz var? Şöyle (cevapladılar): [Hur]ri ordusu ülkeye gelmek (üzere)”

Bu metinde yer alan ve Hurriler gelmeden dört yıl geçtiğini anlatan ifade söz konusudur. Puhanu Kroniğinde Arinna kentindeki muhalifleri ile yaptığı mücaleden söz edildiğini söylemiştik. Anadolu'nun güneybatısında olduğu öne sürülen bu Arinna kentine yapıldığı anlatılan seferle yıllıklardaki Arzawa seferinin aynı olabileceği düşünülmektedir. Kronikte Arinna seferinden sonra artık Hurri bölgesi olduğu bilinen Suriye'deki Halap'a karşı sefer hazırlıklarının yaklaşan Hurri tehlikesi sonucu yarım kaldığı bilinmektedir. Yine kronikte Anadolu'ya olan Hurri istilasına dair bazı izler yakalamak ve Hititlerle Hurriler arasındaki mücadeleye dair izlenimler edinmek mümkün olmuştur.¹⁷⁷

¹⁷³ Yiğit, 2005: 65

¹⁷⁴ Yiğit, 2005: 65

¹⁷⁵ Schuler, 1987: 70

¹⁷⁶ Yiğit, 2005: 63

¹⁷⁷ Yiğit, 2005: 63,64

3.2.2. Dinsel Etkileşim

Bin tanrılı halk olarak ifade edilen Hititlerin dini hayatındaki bu çok tanrılığın en önemli dayanak noktası hiç şüphesiz Hitit yönetimindeki hoşgörü anlayışının egemenliği idi. Sonuç olarak birçok tanrıyı panteonunda barındıran Hititlerin tanrıları arasında Hurri kökenli ve Hurri etkileşimi altında ortaya çıkan tanrıların olduğu bilinmekteydi. Hurrilerin başta büyü, askeri ve edebiyat alanında olduğu gibi din alanında da Hititlere büyük etkisinin olduğunu söylemek gerekir.

Özellikle yazılı belgelerden Hititlerin başta Hurriler olmak üzere diğer kültürlerden ne kadar etkilendiklerini anlamaktayız. Bu anlamda Hurri etkisinin en fazla dinsel anlamda olduğunu bilmekteyiz. Din alanında ve buna bağlı olarak mitolojik yazın türünde özellikle Anadolu'nun güney doğusu ile kuzey Suriye bölgesinde yaşayan Hurri toplumunun aracılığı sayesinde Mezopotamya'dan pek çok unsur Hititlere aktarılmıştır.¹⁷⁸

Hurriler vasıtasıyla Mezopotamya'dan birçok unsurun Hititlere aktarıldığı açıkça görülmektedir. Bunlardan en dikkat çekici olanı "günah keçisi motifi"dir. "Günah keçisi motifi" Eski Hitit metinlerinde de bulunmaktadır. Ebla, Ugarit, Suriye, İsrail - Filistin ve Kizzuwatna çevresinde görülen ve çoğunlukla Sami dillerle ve Boğazköy'de Hititçe olarak da aktarılan ancak Hurrice terminolojiyi içeren günah keçisi ritüelleri Kuzeybatı Suriye geleneği ile karşı karşıya olduğumuzu doğrulamaktadır.¹⁷⁹

Hurri tanrılarının Hitit panteonuna etkisi III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya zamanında doruk noktasına ulaşmıştır. III. Hattuşili'nin kişisel tanrısı Şamuhalı Şa(w)uşka iken Tuthaliya, Yazılıkaya B odasında, Teşup ve Hepat'ın oğlu Şarrumma'nın koruması altında tasvir edilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Oettinger, 2002: 409; Savaş, 2002: 97

¹⁷⁹ Wilhem, 1986: 76-78

¹⁸⁰ Kıymet, 2013: 206

Bununla birlikte Hattuşa'da Hurri tanrıları, Hitit devletinin antlaşmalarında ve özellikle külle ilgili metinlerde kaydedilmiştir. Örneğin I. Şuppiluliuma döneminde devlet antlaşmalarından Hurri tanrılarının listesini görmek mümkündür.¹⁸¹

Hitit dinindeki Hurri etkisinin oluşmasında ve dolayısıyla Hurri kült ve metinlerinin Hitit başkentine girişinde etkileşimin önemli rol oynadığı bilinmektedir.¹⁸² Bunun yanında M.Ö.13. yüzyılda III. Hattuşili'nin Hurrili rahip Bentipşarri'nin kızı Puduhepa ile evlenmesi olayının da Hurri dinin akımının devamı sağlandığı gibi doruğa ulaştırdığını da bilmekteyiz. Özellikle III. Hattuşili ve Puduhepa döneminde Hurri etkisinin artmasıyla panteonla yapılan yeni düzenlemeler sonucunda sunulacak kurbanlar için Hurrice'de kaluti adı verilen ve tanrı ve tanrıçalardan oluşan iki ayrı seri oluşturulmuştur. Hurri etkisi ile panteona hem yeni tanrılar katılmış hem de farklı tanrıların birleştirilmesi sonucu bazılarının isimleri değişmiştir.¹⁸³

Hitit panteonuna etki eden Hurri tanrıları incelendiğinde şu husus ortaya çıkar. Hattuşa'da ele geçen metinler Hurrice ve Hurri dilinde kısımlar içerir. Bu metinlere Suriye belgeleri ile birlikte incelendiğinde üç temel unsura ayırabileceğimiz Hurri tanrıları ortaya çıkar Bunlar Mezopotamya tanrıları, Hurri tanrıları ve alt kültür (Batı Sami-Suriye) tanrılarıdır.¹⁸⁴

Hititler'in Fırat'ın batısından Akdeniz'e doğrudan coğrafyaya ilgi göstermesiyle birlikte M.Ö. ikinci binin başından itibaren Hurri kültürü ile harmanlaşmış olan Batı Sami kültürü ile karşılaşmışlardır. Alalah metni ile ondan daha sonra ortaya çıkan Hurri-Suriye kaynaklı Boğazköy ritüelleri arasında ritüel terimleri ve uygulamaları açısından büyük örtüşmeler gözlenmektedir.¹⁸⁵

Hurri etkisinin olduğu unsurlardan birisi de "arınma" ritüellerinde görünen "kurban sunma" geleneği ve "kurban çukurlarıdır." Bu görüşü destekleyen bulgulardan en önemlilerinden birisi Şapinuwa kentidir. Burası çok sayıda kurban çukuruna rastlanan Hurrice metinlerin bulunduğu bilinmektedir. Kuşların arınma ritüellerinde

¹⁸¹ Gurney, 1977:15-17

¹⁸² Güterbock, 1954: 385

¹⁸³ Kıymet, 2013: 72

¹⁸⁴ Wilhem,1989:49; V.Haas, 1978: 60-62

¹⁸⁵ Miller, 2004: 466-467

kurban olarak kullanılma geleneği, Hurriler aracılığıyla Hitit kültür hayatına girmiştir. Hititlerin Anadolu'da varolan çukurlarda kurban sunma geleneği Hurrilerden edindikleri bu uygulamaları kullandıkları anlaşılmaktadır. Hurri kökenli bu ritüellerin yapılma amaçları, arınma, kirliliği bir daha geri dönemeyeceği şekilde uzaklaştırma, kötü bir durumdan kurtulma, istenmeyen durumu eski haline dönüştürme gibi çeşitlilik göstermektedir. Ritüel uygulamaları kuşların sunulması şeklinde olmaktadır. Örneğin, cinayet işlendiği ya da yalandan yemin edildiği için kirlendiği kabul edilen bir evin arındırılması amacıyla, yeraltı tanrılarına kuşlar kurban edilerek onlardan bu suçu yeraltına göndermelerinin ve orada hapsedilmelerinin istendiği bir ritüel metni, bu tanrılara kuş kurban etmenin ne derece önemli olduğunu göstermektedir.¹⁸⁶

Metinlerde kuşların kurban olarak sunulmasından önce, şarkıcı ilk sıradaki şarkıyı söylemekte ve merhemler sürülmektedir. Bütün bunlar ritüelin amacına ulaşması için gösterilen çabalardır. Bu işlemlerin arkasından tanrılar yatıştırma, çağırma, sağlık, kült ve tapınak malzemeleri ile ilgili olarak kullanılan kurban terimleri sıralanmış ve bunlara bir ya da iki kuş kurban olarak sunulmuştur.¹⁸⁷

Hitit Devleti'nin başkentlerinden Şapinuwa Çorum il merkezinin 53 km. güneydoğusundaki Ortaköy İlçesi'nin 3 km. güneybatısındadır. Hattuşadan sonra bu uygarlık için bilgi sağlayan son derece önemli bir Hitit merkezidir.¹⁸⁸ Yukarıda da vurguladığımız gibi Şapinuva'nın Hurri etkisinin yoğun olduğu önemli bir dini merkez olduğu anlaşılmaktadır.

Hititlerin tanrılara tapınma yöntemi olarak ise bayram merasimlerini gerçekleştirdiklerini biliyoruz. Bayramların içeriği içerdikleri tanrılar incelendiğinde, bunların Hitit, Hatti, Hurri, Luwi, ve Suriye kült tabakalarına ait oldukları görülür. Bunlardan Hurri kült tabakasına Hepat özellikle Hurrilerin yoğun olarak oturdukları güneydoğu Anadolu kentleri Şamuha, Kummanni, Hurma, Uda, Waşudawanda, Apzişna, Şulupasa ve Katapa'da tapınılır. Hurri tanrılar arasında "tanrıların babası" Kumarbi, Naparpi, güneş tanrısı Şimegi, savaş tanrısı Nupatik, Adamma, ay tanrısı Kuşuh, Nikkal, Pentikalli, Şaluş, Kubaba (Kybele), Ninatta ve Kulitta

¹⁸⁶ Reyhan, 2008: 625

¹⁸⁷ Reyhan, 2008: 629

¹⁸⁸ Süel, 2004: 60

vardır. Sami kökenli şu tanrılar da Hurriler vasıtasıyla Hatti'ye getirilmişlerdir: Şarrimati, Ea, Damkina, Şamaş, Aya, Sin, Ishara, Allanı, Anu, Antu, Ellil, Nillil, Napsara, Minik, Ammunki, Tuşşi ve Ammizadu.¹⁸⁹

Ayrıca Hitit panteonuna giren Hurri tanrılarında bir tanesi de Hurri savaş tanrısı Aştabi'dir. Hurriler, Suriye'ye geldiklerinde bu tanrıyı benimsemişler ve Hititler'e aktarmışlardır. Aştabi, Ninurta dağlarından, Akdeniz'e ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar Hurriler'in olduğu her alanda tapınım görmüştür.¹⁹⁰

Bu durumun yanı sıra Hitit dinine göre bazı Hurri tanrıları ile Hitit tanrılarının birçok yönden birbirleriyle eşitlendiği ya da ayrı düştüğü durumlar da vardır, örneğin Hurri panteonunda yer alan tanrı Teşub ile Hititlerin fırtına tanrısı eşitlendiği halde Hurri ve Hitit ana tanrıçaları için aynı şeyi söylemek pek olası değildir. Hatti'de Arinna kentinin güneş tanrıçası ve Hurri memleketinde Hebat olarak bilinen tanrıça farklı karakterler göstermektedir. Hebat'ın güneş ile ilgili herhangi bir kanıtı görülmemektedir. Fakat III. Hattuşili döneminde bu iki tanrıça eşitlenmiştir.¹⁹¹

Hitit-Hurri dini etkileşimine örnek olarak ise başta mitos guruplarını verebiliriz. Boğazköy'de ele geçirilmiş Hurri kaynaklı olduğu düşünülen ve Hititçe yazılmış önemli ölçüde ise Hurricesi korunmuş en önemli mitos gurupları arasında "kumarbi şarkıları" gelmektedir. Kumarbi Şarkısı tanrıların egemenlik sırasını anlatırken ondan sonra gelenler Fırtına tanrısının krallığına karşı Tanrı Kumarbi'nin tehditlerini gökyüzündeki iktidarı tekrar ele geçirme çabasını yani evrensel düzene getirdiği tehdidi anlatmaktadır.

Mitos guruplarıyla birlikte birçok ayin ritüellerinde Hurri etkisini görmek mümkündür. Bu durumu gösteren Hitit ritüelleri arasında Hurrice bir isim taşıyan Papanekri'nin ritüelleri (CTH 476. A), Gece'nin tanrıçası kültünün yayılması (CTH 481), II. Murşili'nin Şamuha'nın Gece'nin tanrıçası hakkındaki reformu çekme

¹⁸⁹ Ünal, 2003: 89 vd

¹⁹⁰ Taracha, 2009:119

¹⁹¹ Karasu, 1997: 179

ritüeli (CTH 483) gibi birçok ritüelde Hurri etkisinin gerek kullanılan kelimelerde gerekse Hurri kültürünü yansıtan öğelerden anlamaktayız.¹⁹²

Bu ritüellerle birlikte özellikle İtkahi ve İtkalzi ritüellerinde Hurri etkisi son derece belirgindir. Öncelikler ayinlerin isimleri Hurrice olup son derece uzun Hurrice satırlar içerirler.

Hitit-Hurri etkisinin görüldüğü bu ritüellerin belirgin özelliklerinden biri de gümüşün (Hurr. uşhuni) ve arınma suyunun (Hurr. şıye=na şehelli=ve=na) (Hitit şehelliyaş watar) kirliliği giderme amaçlı kullanılmasıdır.¹⁹³

Gümüşün ritüellerdeki bu önemi Hititçe-Hurrice kaleme alınmış İtkahi-İtkalzi (ağız yıkama) ayinlerinde ve Kizzuwatna ritüellerinde son derece açıktır. Ayrıca İtkalzi ve İtgahi serisinde değerli taş, metal ve bitkisel içerikli materyallerden oluşan bir karışımın suyun arındırıcı gücünü arttırması özelliği kullanılıp bundan istifade edildiği bilinmektedir.¹⁹⁴

Bunun yanı sıra Hurri etkisi Hitit dinindeki kurban listelerinde yani kalutiler'de de görebiliriz. Kalutiler (kurban listeleri) kısmen Hititçe-Hurrice karma bir dilde kaleme alınmıştır. Kurban alıcısı Hurrice ifadelerle verilirken bayram anlatımının kendisi Hititçe'dir.¹⁹⁵

Bu etkileşimdeki bir başka öge ise Kartal kanadının kullanılmasıdır. Bir Hurri-Hitit bayramı olan (H) işuwa festivalinde sık görülür Kraliçe Puduhepa'nın Kizzuwatna tabletlerinin tekrar derlenmesi talimatı ile Hattuşa'da yazılan ve Hurrice satırlar içeren (H) işuwa bayramı ile ilgili metinlerde Hurri tanrılarına kurbanlar sunulur Bayram metinlerinde görülen içki, ekmek kurbanları ile müzik çalınmasının yanı sıra Hurri ritüellerinde gördüğümüz Ambaşši ve Keldi için kuş ve koyun kurbanı, keçinin kanının sunulması yine keçi kanının bir kadehe doldurulup başka

---

¹⁹² Wilhem, 1986: 49 vd

¹⁹³ Wilhem, 1986: 72-75

¹⁹⁴ Strab, 2006: 38-39

¹⁹⁵ Wegner, 1995: 1-4

malzemeler ile karıştırılması Hitit-Hurri geleneklerinin iç içe geçmiş olduğunun bir kanıtıdır.¹⁹⁶

Dini ritüellere yönelik bir başka ortak unsur ise kurban terimleridir ki; Alalah metinlerinin de Hurrice kurban terimlerini içeriyor olması Hurri dilindeki kült gereçleri yeraltı tanrıları için kurban sunulması çok sayıda kuşun kurban edilmesi keçilerin yakılması yakma kurbanın Suriye'den Hurriler aracılığı ile Hititler'e aktarılmış olduğunu göstermektedir.¹⁹⁷

3.2.3. Dil ve Edebiyat Etkileşimi

Hitit-Hurri kültürel etkileşimi altında belki de değinilmesi gereken konulardan en önemlilerinden birisi Hitit edebiyatındaki Hurri etkisidir. Hitit edebi metinlerini oluşturan yıllıklar, kronikler, masalar, methiyeler ve destanlar gibi bazı unsurlar detaylıca incelendiğinde ve bu unsurlar üzerinde yapılan çok yönlü araştırmaların sayısı arttığında Hitit-Hurri kültürel etkileşiminde Hitit edebiyatının ne ölçüde Hurri kimliğinden etkilendiği ortaya çıkacaktır.

Öncelikle Hitit edebiyatının kendi içinde konularına göre bir sınıflandırmaya ayrılmadığı bilinmektedir. Bununla birlikte Hitit edebi metinlerinin bazılarının Anadolu kökenli olması bilinmekle birlikte bazılarının da doğrudan Hititlerin kendi özgün eserleri olduğu bilinmektedir. Ayrıca başta büyü ve din olmak üzere dua, methiye, ritüel ve mitolojik içerikli bazı edebi metinlerde ise Mezopotamya etkisi ve etkileşimi açıkça görülmektedir. Bu edebi metinler ya Hurriler aracılığıyla alınmış ya da doğrudan Hitit beğenisi doğrultusunda uyarlanmıştır.¹⁹⁸

Hitit edebiyatına gerek Mezopotamya kökenli gerekse Hurri kökenli birçok edebi metnin girmesine etki eden Hurri dilinin ve Hitit dilinin özelliklerine ve yapısına dilsel açıdan bakıldığında birbirlerinden oldukça farklı olduğu ortaya çıkacaktır. Bu durumun yanı sıra M.Ö. 2.binde her iki halk arasında çok sıkı siyasi, sosyal ve kültürel ilişkiler olmuştur. Hitit devletinin kuruluşundan itibaren yönünü kuzey Suriye'ye çevirmesi nedeniyle bu çevrede Hurriler'le askeri çatışmalar yaşanmıştır.

¹⁹⁶ Sevinç, 2007: 75

¹⁹⁷ Haas-Wilhelm, 1974: 137-139

¹⁹⁸ Singer, 1995: 123

Bu savaşlar kesin sonuçlar getirmese de her iki topluluk arasında ciddi bir kültürel etkileşimin doğmasına sebep olmuştur. Başkent Hattuša'da ve Şapinuwa gibi önemli kentlerde bulunan çok sayıda Hurrice belge bu durumu kanıtlamaktadır. Hititler hiç şüphesiz Kizzwatna'da ve onun hemen doğusunda yer alan Kuzey Suriye topraklarında mevcut olan Hurri nüfusunun kültürüne kayıtsız kalamazlardı. Dolayısıyla Hitit imparatorluğu çok uluslu bir kültüre sahipti ve farklı gelenek öğelerini özümsemişti. Bu durum diğer birçok yönden olduğu gibi edebiyat alanında da doğrudan ya da dolaylı surette başta Hurri etkisi olmak üzere birçok etkileşimi doğurmuştu. Örneğin Hitit tören uygulamaları Hititçe yazılmıştır, ancak ilahiler ve yakarışlar türünde tüm ya da parçalar halinde ele geçen başka dilde yazılmış metinler de bulunmaktadır. Kullanılan diller Hititce, Palaca, Luvice, Hurrice ve Babilce'dir. Bu durumun yanı sıra örneğin ritüel edebiyatında ya da yönetsel içerikli metinlerde özellikle bir Hurri etkisinin olduğu açıkça ortadaydı.¹⁹⁹

Hurri-Kizzuwatna ritüel edebiyatının Hattuša'da ortaya çıkışı Orta Hitit Çağı'nın ortalarında gerçekleşmiştir. Ancak bu belgeler söz konusu dönemde de Kizzuwatna'da bir gelişim yaşamış olmalıdır. Bu kanıya örnek olarak (CTH 479) numaralı metin verilebilir.²⁰⁰

Bununla birlikte Hurri kökenli kraliçe Puduhepa'nın (H) İšuwa festival ritüelinin muhafaza edilmesiyle ilgili çabası Hurri-Kizzuwatna ritüel edebiyatının Hattuša'ya aktığının bir başka kanıtıdır.²⁰¹

Hitit devletinde dini ve edebi metinlerde olduğu gibi yönetimle ilgili bazı kavramlarda da Hurri dilinin etkisi görülür. Nitekim Hititlerde memuriyet sadece mülki idare değil, din ve askeri işlerde de söz konusuydu. Memuriyetlerin pek çoğu Hititlerin icadı değildir. Memuriyet isimlerinin pek çoğunda başta Hurriler olmak üzere çeşitli toplulukların etkisi vardır.²⁰²

Özellikle orta Hitit çağında kraliçelerin adları Hurri kökenlidir Hitit kral mühürlerinin incelenmesi sonucu bazı Hitit krallarının Hititçe adları yanında ikinci adlarının

---

¹⁹⁹ Kıymet, 2013: 319 vd

²⁰⁰ Kıymet, 2013: 249

²⁰¹ Ünal-Girginer, 2007: 338

²⁰² Çolpan,2008: 125

Hurricce olduğu anlaşılmıştır. Aynı zamanda da bütün kraliçelerin Hurri adları taşımış olmalarıdır. Olası bu durum bu dönemde Hattuşa krallarının Hurriler'le iç içe olmasından kaynaklanmıştır. II. Tuthaliya'nın eşi Nikalmati ve I. Arnuwanda'nın eşi Aşmunikkal ve III. Tuthaliya'nın eşleri Tadhuhhepa ile Sata(n)tuhepa birer Hurricce ad taşıyorlardı.²⁰³

Ve bunlar Mitanni ve Kizzuwatna ile çok iyi ilişkiler içindedirler. Mesela Tuthaliya kendi ağzından metin dikte ettirebilecek kadar Hurricce bilmektedir, yani Hurricce onun ana dilidir. Onun için bu devirde Hattuşa ve Ortaköy arşivleri Hurricce metinlerle dolup taşmıştır.²⁰⁴

Hitit edebiyatında Hurri etkisini gösteren dini ve yönetsel metinlerin dışında farklı konularda ele geçen tabletlerde de bu etkiyi rahatlıkla anlayabiliriz. Bunların başında ise 20.yy'n başlarında Hattuşa'da ele geçirilen Kikkuli'nin at terbiye metinleri söylenebilir. Kikkuli metinlerinin pek çok nüshaları ve kopyalarının ele geçmesi onların sık kullanım sonucu çabuk kırılıp aşınıp eskidiğini yeni kopyalarının yapıldığını ve yeniden düzenlenmiş olduğunun kanıtıdır. Kikkuli'nin bazı nüshalarda at yetiştirme ve terbiye yöntemlerini birinci tekil şahısla kendi ağzından anlatması bazılarında 3. tekil veya çoğu şahıs kullanılması da versiyonların fazlalığını gösterir. Birçok metinde ise şahıslar değişmekte anlatımda bir karışıklık karşımıza çıkmaktadır. Bu karmaşıklıkların hepsi de onun ana dilinin Hurricce olması yüzünden bin bir güçlkle bizzat yazdığı veya dikte ettirdiği orijinalinden uzak olmasındandır.²⁰⁵

Hitit edebiyatını ve bu edebiyatın niteliğini anlamamıza bize en çok yardımcı olan Boğazköy arşivinden sonra ikinci önemli arşiv hiç şüphesiz Şapinuva arşividir. Hitit devleti için önemli bir yer tutan Şapinuva'da ele geçen arşiv Anadolu'nun Hitit dönemine ait keşfedilen ikinci büyük arşividir. Bulunan 4 bine yakın Hititçe, Hurricce, Hattice, Akad'ca gibi çeşitli dillerde ve idari, dini, siyasi, fal gibi çeşitli konularda yazılmış tablet ve tablet parçası, bir kraliyet arşivi ile karşı karşıya olduğumuzu gösterir. Şapinuva arşivinde ele geçen tabletlerden Hurricce tabletlerle

²⁰³ Alp, 2002: 20-21; Ünal, 2002: 90-95

²⁰⁴ Süel, 2008: 455

²⁰⁵ Ünal, 2013: 46; A. Kammenhuber, 1978: 86-88

de rastlanması Hititlerdeki Hurrice dilinin kullanılmasının önemli bir göstergesidir.²⁰⁶

Hitit edebiyatında Hurri etkisini gösteren metinler içerisinde yıllıklar ve kronikler belirlenmiştir. Hitit edebiyatındaki Hurri etkisinin olduğu bu yıllıklar ve kronikler arasında Puhanu kroniği (Hurrilerle savaşların anlatıldığı efsanevi hikâyeler CTH 16) Hurilerle mücadelelere ilişkin fragmanlar (CHT 17) gibi metinler bulunmaktadır. Bu metinler zaman zaman efsanevi metinler arasında da değerlendirilmektedir.²⁰⁷

Bu metinlerinin içeriğinin detaylıca incelenmesi ve araştırılması sonucunda da Hitit–Hurri etkileşimine dair önemli bilgiler bulunacağı bilinmektedir. Hitti–Hurri etkileşimini gösteren edebi metinler arasında masal niteliğindeki eserleri de sayabiliriz. Masal niteliğindeki bu eserler arasında öncelikle avcı Keşşi metni sayılabilir. Boğazköy’de Hititçe (CTH 361.I) ve Hurice (CTH 361-II) nüshaları tıpkı Şartamhari metinleri gibi Mısır’ın başkenti El-Amarna’da masalının bir kısmı bulunmuştur. Oldukça uzun olan bu masalın sadece onda birlik kısmı kırık bir biçimde olmak üzere korunmuştur.²⁰⁸

Appu ve iki oğlu (CTH 360) ile güneş tanrısı inek ve balıkçı (CTH 363) adlı iki masal da Hitit–Hurri masal ve efsaneleri arasında gösterilebilir. Hitit-Hurri edebi metinleri içerisinde masal gurubuna giren bu eserlerin yapısına yönelik bazı tartışmaların olduğu bilinmelidir.²⁰⁹ Appu ve iki oğlu adlı masal ile ”güneş tanrısı, inek ve balıkçı” olarak bilinen masallar konusunda Hitit biliminde uzun yıllar geçerli olan kabul gören düşünce iki masalın birbirinin devamı olduğu ve Hurri kökeni oldukları şekillendiyse de son zamanlarda bu eserler üzerinde yapılan ayrıntılı çalışmalar sonucunda bu görüşün değiştiği bilinmektedir.²¹⁰

Avcı Keşşi (CTH 361-I-CTH361-II) Appu ve iki oğlu (CHT 360) ve güneş tanrısı, inek ve balıkçı (CTH 363) dışında özellikle Boğazköy arşivinde Hurri kaynaklı Hedammu efsanesi Urşu muhasarası ve Gurpanzah destanı gibi hem Hititçe hem de Hurrice yazılmış birçok masal ve efsanelerin olduğu bilinmelidir.

---

²⁰⁶ Süel, 2008: 457 vd

²⁰⁷ Schuler, 1987-1990: 70

²⁰⁸ Gilan, 2010: 58

²⁰⁹ Friedrich, 1950: 67-69

²¹⁰ Hoffner, 1998: 82-83

Yıllıklar ve kronikler masallar ve efsaneler dışında Hitit-Hurri edebi metinlerine kehanet içerikli metinleri de ekleyebiliriz. Mezopotamya kökenli bu metinlerin değer birçok metinde olduğu gibi Hurriler aracılığıyla edildiği için hemen hemen tamamı bütün halde ele geçirilememiş olmakla birlikte sayıları oldukça çoktur. Bunların çoğu hayvanların iç organlarına bakışla ilgilidir. Kehanet ve fala ilişkin metinlerde Hurri etkisi Hurrice terim kâtip isimleri ve tanrıları ile ayırt edilmektedir.²¹¹

Hitit edebi metinlerin arasında bu saydıklarımız dışında başta Hattuşa'da olmak üzere çeşitli yerlerde Hurri dilinde dua ve methiyeler bulunmuştur. Hurrice dualara bir örnek olarak (CHT 777. 8) numaralı metin verilebilir.²¹²

Bu methiyelere örnek olarak ise İştâr'a methiye (CTH 717) numaralı metin verilebilir. Bu metnin Hurri zeminli olduğu ifade edilen bu metnin gerçekten Hurri etkisi taşıyıp taşımadığı tartışma konusudur. Hitit literatüründe Hurri dilinde hava tanrısına (CHT 791) ve suya (CTH 777. 4) bir methiye de bulunmaktadır. Bunlardan suya methiye (CTH 777. 4)'nin ağız yıkama ritüellerinin (İtkalzi) bir parçası olduğu da ifade edilmektedir.²¹³

Hitit edebi metinleri arasında Boğazköy'de Gilgameş destanının üç farklı versiyonu ele geçmişti. Burada ele geçmiş ve Hurricesi korunmuş edebi metinler arasında denizin şarkısı, serbest bırakma şarkısı, gümüş ve Ullikummi gibi bazı metinler de Hitit literatüründe yerini almıştır.²¹⁴

Bu metinlerden serbest bırakma şarkısına Boğazköy'de yapılan kazı çalışmaları ulaşılmıştır. Boğazköy'de 1993-1985 yılları kazılarında Hurice–Hititçe çift dille kaleme alınmış çok sayıda duplikat ve paraleli içeren bir sıra tablet bulunmuştur. Bu metinler kolofondan hareketle serbest bırakma şarkısı olarak adlandırılmıştır. Hitit edebi metinleri arasında yer alan ve Boğazköy'de bulunmuş olan serbest bırakma şarkısının Hititçe ve Hurricesi arasında edebi üslup açısından önemli farklar olduğu bilinmektedir. Hurice versiyon yüksek bir edebi üslupta ve çok daha

---

²¹¹ Wilhem, 1986: 49 vd

²¹² Haas, 2006: 253

²¹³ Singer, 1995: 127-128 vd

²¹⁴ Wilhem, 1986: 79-81

mecazi bir dille yazılmıştır. Hititçesi ise yazılması ve doğru bir şekilde tercüme edilmesine rağmen Hurri biçimi kadar yüksek bir seviyede değildir.²¹⁵

Serbest bırakma şarkısının Hurricesi'nin büyük ihtimal eski Hitit çağında Hititlerin kuzey Suriye fethini yürüttükleri dönemde ve Ebla ile İkinkaliş kentini ele geçirdiklerinde ithal edildiği düşünülmektedir. Aynı zamanda yazı ve dil özellikleri bu edebi metnin orta Hitit çağında Hurrice'den Hititçeye çevrildiğine ve yazıldığına işaret etmektedir.²¹⁶

Boğazköy'de üç farklı versiyonu ele geçirilen ölümsüzlük arayışı içindeki Gılgamesh'in hikâyesi ise eski yakın doğuda son derece sevilen ve ilgi gören bir edebi eser olmuştur. Boğazköy'de Akad'ca, Hititçe ve hurice olmak üzere üç farklı dilde ele geçirilmiştir. Bu metne dair buluntular üç farklı zamanda ele geçirilmiştir. İlki geç imparatorluk dönemine tarihlenirken ikincisi çok küçük bir parçadır. Üçüncüsü ise orta Hitit çağına tarihlenen bir gurup olup 1983 yılında bir yazı 16. b tapınakta Hurrice-Hititçe çift dili belgeler (serbest bırakma şarkısı) birlikte bulunmuştur.²¹⁷

Sonuç olarak bütün bunlar göz önünde bulundurularak Hitit edebiyatı için derleme bir edebiyat olduğu ve birçok kültürün özelliklerini yansıttığı ifade edilebilir. Özellikle mitolojik ve dini metinlere ve şarkı olarak isimlendirilen belgelere baktığımızda bu karma kültürde Hurrilerin payının da son derece fazla olduğu görülür özellikle imparatorluk döneminde hem Mezopotamya ve hem de Suriye çevresinden alınmış birçok metnin Anadolu'ya geçmesinde aktarılmasında Hurrilerin aracılık ettikleri bilinmektedir.

3.2.4. Büyü Etkileşimi

Hitit sosyal hayatında büyük yeri olan ve Hitit hukukunda oldukça geniş yer kaplayan toplumunun çoğunluğunun yaşantısına etki ettikleri eden büyü dolayısıyla büyü ritüellerinde de Hurri etkisini görmek mümkündür. Hititlerin Hurrilerden en yoğun şekilde etkilendiği alan büyü ritüellerinin uygulanış

²¹⁵ Francia,2010: 65-68

²¹⁶ Neu, 1996: 3-5

²¹⁷ Kıymet, 2013: 367

şekilleridir. Hurri kökenli pek çok büyü ritüeli Hitit arşivlerinde yer almaktadır. Kizzuwatna kökenli bu ritüeller çok farklı konuları içermektedir. Ayrıca bu ritüellerde başta edebiyat, din ve büyü olmak üzere çeşitli alanlarda Hurri etkisini gördüğümüz Hitit ritüelleri ile İsrail halkının ritüelleri arasındaki benzerlikler ise her iki coğrafya üzerindeki ortak Hurri etkisinden kaynaklandığını bilmek gerekir.²¹⁸

Büyü ritüellerindeki Hurri etkisi bunların Hurrice cümleler taşımasıyla da anlaşılır. Büyü malzemeleri ile ritüelin nasıl uygulanacağına dair talimatlar Hititçe aktarıldıktan sonra bu eylemler esnasında büyücü kadının ve diğer görevlilerin ağzından dökülen sözler belki de büyü ayininin daha tesirli olacağı düşünmesiyle ile Hurrice söylenmiştir. Bununla birlikte başta Hattuşa Şapinuva arşivleri olmak üzere Hititlere dair bilgileri edindiğimiz birçok merkezde Hitit sosyal yaşantısındaki büyü ile ilgili dolayısıyla büyüdeki Hurri etkisi ile ilgili bilgiler edinmekteyiz. Özellikle Hattuşa ve Şapinuva arşivleri Hitit Anadolu'sunun çeşitli bölgelerinden derlenen bu arada kökleri Kizzuwatna, Suriye ve Mezopotamya'ya dayanan çok sayıda büyü ritüelini içermektedir.

Hitit sosyal yaşantısına dair birçok tabletin bulunduğu Hattuşa arşivi Hurri kültür dünyasından çok sayıda büyü ayininde barındırmaktadır. Bu büyü metnlerinin çoğu Hititçe olarak kaleme alınsa da bazıları Hurrice alıntılar içermekte ve bunun yanı sıra Hurrice bir takım terimler büyü maddeleri ve Hurri tanrılarını barındırmaktadır. Bu büyü edebiyatın genelinin kaynaklandığı coğrafya elbette Kizzuwatna'dır ancak onların köklerinin Kuzey Suriye ve Mezopotamya'ya zaman olarak da M.Ö geç 3. bin ve erken 2. bine kadar uzandığı bu geleneğin de Hurriler aracılığıyla Anadolu'ya aktarıldığı anlaşılmaktadır.²¹⁹ Kimi farklar göstermekle birlikte büyü ritüellerinin belli bir biçimi vardır. Giriş kısmı ritüeli gerçekleştirilen kişinin adını, mesleğini bazen şehrini veya ülkesini ve ritüelin sebep ve amacını verir. Büyü uygulamasında kullanılacak malzemeler sıralandıktan sonra en önemli kısım diyebileceğimiz büyü yöntemleri gelir ki aslında bir büyü ritüeli tesiri artırmak için uygulanan çeşitli tekniklerin bir karışımıdır²²⁰.

---

²¹⁸ Ünal,2003: 84-87

²¹⁹ Kıymet, 2013: 205 vd

²²⁰ Taracha 2009: 152.

Arşivlerde ele geçen tabletlerden anlaşılacağı üzere Hitit Anadolu'suna büyü'nün genellikle Hurrice ve Luvice konuşulan güney ve Günedoğu Anadolu'dan geldiği dikkati çekmektedir. Hurilerin Hattuşada ve imparatorluğun değer şehirlerinde sivil yaşamda, siyasi ve kültürler alanda büyük bir değişikliğe yol açtığını uzun bir zamandır bilmemize rağmen günümüzde ne yazık ki hala onun doğru sınırlarını ne derece kullanıldığını ve çeşitliliğini belirlemekte zorlanıyoruz. Boğazköy'de son zamanlara da keşfedilen Hurice-Hititçe çift dili metinler en azından orta Hitit döneminden ve belki eski Hitit döneminden beri Hurri etkisinin yoğunluğu hakkında yaklaşık bir fikir vermektedir. Ortaköy'de yeni bulunan metin gurupları da çok sayıda Hurrice metni içermekte ve Hurri etkisinin sınırının Kuzey Kapadokya'nın kuzeyindeki bölgelere Hitit anayurduna kadar nüfuz ettiğini ortaya koymaktadır.²²¹

Hitit büyü ritüellerindeki Hurri etkisi gösteren en önemli üyelerden birisi de hiç şüphesiz Hitit panteonundaki yer altı Tanrılarıydı. Çünkü hurilerin kökenleri Sümerleri ile Sümerlilere kadar giden bir Mezopotamya anlayışına sahip oldukları bilinmekteydi. Hurilerin bu yer altı tanrılarına kendi figürlerini de ekledikleri bilinmekteydi. İşte Hurrilere ait bu yeraltı tanrıları Hitit metinlerinde devlet anlaşmalarında ve dolayısıyla büyü ritüellerinde de ortaya çıkmaktadır.²²²

Yeraltı tanrılarında olduğu gibi pek çok alanda Hattuşa'da M.Ö.16.yy'dan itibaren ortaya çıkan Kuzey Suriye-Hurri etkisindeki büyü edebiyatı başta Mukışili kadın Allaiturahhi olmak üzere bir dizi görevlinin günümüze ulaşan büyüleri sayesinde tespit edilebilmektedir. Bu görevlilere dair bilgiler ve hem de Hurrice okunan büyüler Suriyeli Hurri kökenli büyücülerin eserlerine olan ilgiyi ortaya koyar. Özellikle Mukışili Allaiturahhi'nin büyüleri ön plana çıkar. Orta Hitit dönemine tarihlenen ona ait eski örneklerin zaman içinde II. Şuppluliuma için de kullandığı görülmektedir.²²³

Dolayısıyla Mukışili büyücü kadın Allaiturahhi'nin Hurrice-Hititçe büyüleri Hurilerin Hitit büyü ritüellerine etkisini göstermek için önemli bir örnektir. Ayrıca Hitit arasında gösterilen Kizzuwatna ritüelleri arasında Kizzuwatnalı büyücü Şalaşu'nun eserinde ezbere okunan büyü parçaları hem Hurrice hem Hititçe'dir. Ayrıca benzer

²²¹ Ünal, 2005: 9 vd

²²² Gurney, 1977:15

²²³ Kıymet,2013: 317

tipte büyüler yan yana verilmiştir buna göre sol sütunda Hurrice sağ sütunda aynı metnin Hititçesi görülür.²²⁴

Hitit büyü ritüelleri ile ilgili olarak belgelerde nakkušši ifadesi geçmektedir. Nakkušši, Hurrice, nakk- “göndermek, salıvermek, gitmesine izin vermek” fiilinden türetilmiş bu kelime “her türlü kötülüğü bir yerden başka bir yere taşıyarak uzaklaştırması için salıverilen canlılar” olarak tanımlanmaktadır. Ritüellerdeki sembolik işlevi kendilerine yüklenen kötülükleri çok uzaklara taşımaktadır. Nakkušši'nin işlevi şu şekilde açıklanmaktadır:

KBo 43.319²²⁵

6 kurban sahibinin suçunu, kırgınlığını

7 gözyaşını nakkušši başka bir yere

8 götürsün

Bu metinde nakkušši'nin işlevinin yukarıda da açıkladığım gibi, her türlü kötülüğü başka yere götürmek olduğunu anlamaktayız.

KBo 5.2 III²²⁶

30-31 sonra erkek tanrılara ve de kadın tanrılara bir keçiyi nakkušši olarak bırakır.

Burada nakkušši olarak görevlendirilen canlıların öldürülmemeleri, kötülükleri kurban sahibinden uzaklaştırmak için özellikle serbest bırakılmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

KUB 29.7 Ay.²²⁷

59 ..... Şöyle söyler. “Tanrının huzurunda, kötü söz yemin, lanet,

²²⁴ Haas-Wegner, 1988: 14

²²⁵ Reyhan, 2003: 132

²²⁶ Reyhan, 2003: 132

²²⁷ Reyhan, 2003: 132

60 kirlilik, her ne yapılmışsa bu nakkušši'ler onu tanrı için uzağa

61 götürsünler. Tanrı ve de kurban sahibi o meseleden temizlenmiş olsunlar.

Burada nakkušši'nin bir tanrı için söz konusu kötü şeyleri uzaklaştırmada kullanıldığı görülmektedir. Bu işlem sonucunda da tanrı ve kurban sahibinin kötülüklerden arınmış olduğu vurgulanmaktadır.

KUB 7.21 Öy. ?²²⁸

8 kral için bir adam nakkušši olarak bırakılır.

Bu metinde nakkušši olarak insanında kullanıldığı görülmektedir.

Felakete uğramış bir ev, kent, ülke, kişiler, kral ve kraliçe gibi çeşitli hedeflere yönelik olan büyü ritüellerinin uygulayıcıları da çeşitlidir: Erkek ya da kadın oldukları anlaşılan ritüelciler arasında “Yaşlı Kadın” (Sumerce ^{MUNUS}ŠU.GI, Hititçe haššawa) olarak adlandırılanlar en önemli rolü oynar. Onuç tanesinin ismiyle bilindiği²²⁹ bu kadınlar, genellikle Hurri-Luvi çevresinde görünmektedirler. Eylemlerini, hem yalnız hem de doktor, kâhin ve kuş gözlemcisi gibi görevlilerle yürüttüğü anlaşılan Yaşlı Kadınlar'a ait kimi ritüellerin sıklıkla kopya edildiği bilinmektedir. Ebeler, tapınak görevlisi kadınlar, diğer kadın ritüelcilerdir. Erkekler arasında daha çok kâhinler (^{LÚ} AZU ya da ^{LÚ} HAL), kuş gözlemcileri (^{L Ú} MUŠEN.DÙ), doktorlar (^{LÚA}.ZU) ritüelciler olarak görünürler. Hurri-Luvi çevresinde büyü rahipleri de (LUpurapšiš, LUpatiliš) bulunmaktadır²³⁰. “Yaşlı Kadın” olarak adlandırılan büyü rahibelerinin sayısının biraz daha fazla olduğu bilinmektedir. Kadınların erkeklere oranla, bu konuda daha etkin olmaları dikkat çekici bir durumdur. Onların büyü konusunda uzman haline gelmeleri, doğurganlık gibi bir özelliğe sahip olmaları ile ilgili olabilir. Nitekim ^{MUNUS}ŠU.GI ifadesinin Hititçe karşılığı olan haššawa, haš- : “doğurmak” fiilinden gelmektedir. Ritüeli uygulayan görevliler arasında en sık rastladığımız ^{MUNUS}ŠU.GI ile ^{LÚ} AZU rahibine ait ritüellerin kullanılan kelimeler, bazı büyü uygulamaları ve mitolojik imalar bakımından

²²⁸ Reyhan, 2003: 133

²²⁹ Gurney 1977: 45.

²³⁰ Reyhan 2002: 1; Reyhan 2003: 115-117; Reyhan 2005: 267-268.

birbirinden ayrıldığı söylenmektedir. Her şeyden önce ^{MUNUS}ŠU.GI büyücüsüne ait ritüellerin büyük bir bölümünün 1. tekil geniş zamanda, ^{LÚ} AZU büyücüsünün ritüel direktiflerinin ise 3. tekil geçmiş zamanda aktarılmış olduğu görülmektedir²³¹. Büyücünün isminin verilmesi ve ritüelin hemen başında Akkadca UMMA: “şöyle” ifadesinin telaffuz edilmiş olması sebebiyle ^{MUNUS}ŠU.GI büyücüsünün, ritüel metinlerini Hititli katiplere dikte ettirmiş olması ihtimal dahilindedir.

Hitit büyü yaşantısındaki Hurri etkisinin doğrudan Hurri kaynaklı olduğunu bildiğimiz gibi başta Akkad unsuru olmak üzere çeşitli Sümer topluluklarının da Hurri vasıtasıyla Hitit büyü ritüellerine etki ettiğini bilmekteyiz. Örneğin Hitit büyü literatüründe pek çok kez yer alan Akkad geleneklerinin Hurriler vasıtasıyla geçmiş olduğunu gösteren çeşitli belirtiler vardır. Bunlardan bir tanesi Maqlu'nun büyü serisinde görülen tükürük alma, saç, kıl alma, elbise kesme gibi motiflerin Hattuşa'nın bir Akad'ca ritüelinde ve neredeyse hemen hemen aynı biçimde Allaiturahhi'nin ritüelinde görülmesidir.²³²

3.2.5. Giyim-Kuşamda Hurri Etkisi

Hitit-Hurri etkileşimi sosyal, askeri ve ekonomik hayatta birçok alanda etkileşime yol açmıştır. Bu etkileşim sadece siyasi ya da ekonomik alanla sınırlanmamıştır. Her iki ülke gündelik hayatta da birbirlerini etkilemişlerdir. Gündelik hayatın vazgeçilmez birer parçası ve en önemli unsuru hiç şüphesiz dar anlamıyla giyim kuşam, geniş anlamıyla ise modadır. Giyim kuşam alanında da etkileşim kaçınılmaz olarak gerçekleşmiştir. Hititler özellikle giysiler açısından Hurrilerden etkilenmişlerdir. Örneğin Tunnavi ritüelinde (KUB 42, 49) Hurri tarzında elbiselerinden bahsetmekle birlikte Hurri tarzında bir gömlekte de bahsetmektedir.²³³ Belgelere göre bu etkileşim, TÙG. GÙ. (ÈA) HUR-Rİ “bir Hurri gömleği” şeklinde geçmektedir.²³⁴ Bu da bize göstermektedir ki her iki toplum her zaman her konuda etkileşim içerisindedir.

²³² Haas-Thiel, 1978: 37-38

²³³ Darga, 1984: 86-88

²³⁴ Rüster, 1989: 212

4. SONUÇ

"Hitit ile Hurriler arasındaki siyasi ve kültürel ilişkiler" adlı bu çalışmada Anadolu'nun en önemli uygarlıklarından olan Hititler ile Hurriler arasındaki siyasi, sosyal ve kültürel ilişkilere ve etkileşimlere elde bulunan arkeoloji buluntular ve çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler sayesinde değindik.

Hitit Anadolu'sunda Boğazköy (Hattuşuş) metinlerinden anlaşıldığına göre Anadolu'da önemli ölçüde bir Hurri nüfusu vardır. Ancak Hititler'in Hurrilerle ilk münasebetlerinin dostane olmadığı anlaşılmaktadır. Hititler bütün tarihleri boyunca devletin siyasi ve iktisadi çıkarlarını Kuzey Suriye'de görmüşlerdir. Bu nedenle Hitit kralı I. Hattuşili yapmış olduğu Halep seferi esnasında Hurrilerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Hititleri Hurrilerin uğraştırması I. Şuppiluliuma döneminde son bulmuştur.

I. Şuppiluliuma hem Anadolu hem de Suriye alanında yaptığı antlaşmalarla Hatti ülkesine bağlı krallıklar oluşturmayı başardı. Selefleri I. Hattuşili, I. Murşili ve I./II. Tuthaliya örneğinde olduğu gibi onun Suriye ve Hurriler üzerine yaptığı seferlerin sonuçları gelip geçici değildi. Bunun en önemli sebeplerinden biri de kralın, oğullarını Kargamış ve Halep gibi iki önemli kente yönetici olarak göndermesi ve adı geçen iki oğuldan gelen neslin Hitit Devleti'ne bağlı olarak buradaki etkinliklerini yürütmesidir. Hititler I. Hattuşili'den I. Şuppiluliuma'ya kadar geçen sürede Hurriler'le mücadele halinde olmuşlardır. Bu süreçte Hurri kültürü Hititler üzerindeki ağırlığını giderek artırmış hatta Mitanni Devleti sona erdikten sonra bile bu etki kesintisiz devam etmiştir.

Yaklaşık dört yüzyıllık bir zaman dilimine ait Hitit belgeleri üzerinden Hurri etkisinin ortaya çıkışı ve gelişim süreci, kronolojik olarak bütün kesinliği ile ortaya konulamamıştır. I. Hattuşili ve I. Murşili, Kuzey Suriye'de pek çok kenti ele geçirmişler ve Hurriler'le savaşmışlardır. Tezimizin siyasi tarih bölümünde gördüğümüz üzere I. Hattuşili arşivinde Hurrice tabletler de bulunan Tikunani kralı Tunip-Teşup ile ilişki halindedir. Bu gelişmeler, söz konusu dönemde Hurrice tabletlerin Hattuşa'ya getirilmiş olabileceğine dair dolaylı kanıtlardır. Bununla birlikte Hattuşa'da, Eski Hitit Çağı'na tarihli Hurrice bir belge söz konusu değildir.

Orta Hitit Çağı'na geldiğimizde ise bambaşka bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde özellikle I.(I./II.) Tuthaliya ve I. Arnuwanda'dan itibaren Hurri kültürünün izlerini açıkça görmek mümkündür. İlk Hurrice metinler ortaya çıkmış ve yine adı geçen krallardan itibaren, Hitit kraliyet sarayında Hurrice isim taşıyan şahıslar görülmeye başlamıştır. Hattuša'da bu şekilde Hurri varlığının aniden belirmesi, Hitit kraliyet ailesinde Hurri kökenli bir sülalenin iş başına gelmiş olabileceği şeklinde yorumlanmıştır. Eğer böyle bir durum söz konusu değilse Hurri etkisinin bu şekilde ortaya çıkışında akla yatkın bir açıklama Kizzuwatna topraklarının Hatti ülkesine dâhil edilmesiyle yapılabilir. Yine siyasi tarih kısmında gördüğümüz üzere II. Tuthaliya döneminde Kizzuwatna kralı Šunaššura ile bir antlaşma yapılmış ve Kizzuwatna krallığı Hitit egemenliğine alınmıştır. Bu tam da Hurri etkisinin Hattuša'da ortaya çıktığı döneme karşılık gelmektedir. Sonraki dönemlerde bu etkiyi daha iyi bir biçimde takip etme imkânı vardır. I. Arnuwanda'nın ardından III. Tuthaliya döneminde itkalzi ritüelleri, adı geçen kral ve eşi Taduhepa için yapılmıştır. I. Şuppiluliuma dönemi ise Kuzey Suriye topraklarının kalıcı olarak Hitit egemenliğine dâhil edildiği dönemdir. Kizzuwatna krallığı üzerindeki egemenlik ve Suriye yönünde genişleme, İmparatorluk döneminde Hattuša'da Hurri kültürlerini sağlamlaştırmıştır.

Devlet antlaşmalarından anlaşıldığı üzere, siyasi-askeri ilişkilerin Orta Hitit döneminde yoğunlaştığı Kizzuwatna, Hitit-Hurri kültüründe son derece önemli bir rol oynamaktadır. Anadolu-Kuzey Suriye toprakları arasında bulunan ve Adaniya, Tarša, Lawazantiya, Kummanni gibi önemli şehirleri içinde barındıran bu coğrafyadan kaynaklanan metinler, Hitit dünyasının panteon, ritüel, fal, büyü, tıp ve edebiyat anlayışını şekillendirmiştir. Kizzuwatna'nın Hurriler'den koparılarak, Hatti ülkesine bağlanması için sürdürülen mücadeleler sırasında Hitit kralları, kült geleneğinin de başkent Hattuša'ya taşınması için çaba göstermişlerdir. Ancak karşılıklı etkileşimi kanıtlayacak olan metinler sadece Boğazköy'den gelmektedir ve muhtemel Kizzuwatna arşivleri ise henüz ortaya çıkarılamamıştır. Antlaşmaya imza koyan Hitit kralının isminin kaybolması sebebiyle kimilerini tam olarak tarihlendirmek mümkün olmasa da Kizzuwatna devlet antlaşmaları, bu krallığın Hitit Devleti ile olan sıkı ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Bu ilişkiler Eski Hitit Çağı'ndan itibaren başlamıştır. Hitit Devleti'nin ilk kralları I. Hattuşili ve I. Murşili Suriye seferleri sırasında Kizzuwatna coğrafyasında herhangi bir engelle karşılaşmamışlardır. I. Murşili'nin ardından Hurriler'in Orta Anadolu'ya kadar gerçekleştirdikleri seferler sırasında Kizzuwatna, bağımsız bir krallık olarak ortaya çıkmıştır ki Eski Hitit döneminin son kralı Telipinu'nun İşputahşu ile yaptığı antlaşma, bunun yanı sıra Haşşuwa ve Lawazantiya kentlerine akınları bunu düşündürmektedir. Sonraki yıllarda Hitit kralları Kizzuwatna kralları ile eşitlik esasına dayanan antlaşmalar imzalamışlardır. Bunlar incelendiğinde Kizzuwatna'nın aşama aşama Hatti krallığının yörüngesine girdiği görülmektedir. Çukurova topraklarının Mitanni Devleti ile sınırı oluşturması bu süreçte Kizzuwatna krallığının ayrıcalıklı bir konum kazanmasını sağlamış olmalıdır. Ne var ki I. Şuppiluliuma'nın Mitanni kralı Tuşratta karşısında kazandığı zafer Kizzuwatna'nın da Hitit Devleti nazarındaki politik önemini ortadan kaldırmıştır. Bu tarihten itibaren Kizzuwatna'nın bağımsızlığını sürdürdüğünü kanıtlayacak bir devlet antlaşması bulunmamıştır. Bununla beraber Hurri-Kizzuwatna kültürünün, Hatti krallığındaki etkisi artarak devam etmiştir. II. Murşili, bayramları kutlamak ve ayinleri yerine getirmek için Kizzuwatna'ya giderken II. Muwatalli'nin bir dua metninde sayılan Kumanni'nin tanrıları Hurri-Kizzuwatna kökenlidir. III. Hattuşili'nin eşi Puduhepa'nın da Lawazantiyalı olması, Kizzuwatna kültürünün Hattuşa'daki ağırlığının bir başka sebebidir. IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen Yazılıkaya Açık hava tapınağında tasvir edilen tanrıların da Hurrice isimler taşıdığı hatırlanmalıdır.

Her ne kadar I. Hattuşili ve I. Murşili'nin Kuzey Suriye seferlerinin önemli bazı sonuçları olduysa da Eski Hitit Çağı metinlerinde ikna edici bir Hurri-Kizzuwatna etkisi görülmemektedir. Hurri-Kizzuwatna ritüel edebiyatının Hattuşa'da ortaya çıkışı Orta Hitit Çağı'nın ortalarında gerçekleşmiştir.

Hititler ve Hurriler arasındaki yaşanan siyasi gelişmeler kültürel gelişmeleri de etkilemiştir. Yani siyasi gelişmelere göre kültürel gelişmelerde bu etkileşime göre şekil almıştır.

Hitit Devleti gibi birbirinden çok farklı kültürel unsurların bir arada bulunduğu bir toplumda da Hurriler'e ait olduğunu düşündüğümüz kimi inanç ve uygulamaları

tam bir kesinlikle ayırt etmek mümkün değildir. Her şeyden önce Hititler üzerinde çok belirleyici bir rol oynayan Kizzuwatna-Hurri kültürünün de Hurriler'in yayılmış olduğu tüm coğrafyada geçerli olduğunu düşünmek çok doğru olmayacaktır. Ancak bu durum Hurriler arasında geçerli olan ayinleri, tanrıları, dua, methiye ve kehanet sanatlarının özelliklerini ve bunların Anadolu-Hitit kültürünü ne ölçüde etkilediğini tespit etme girişimlerini engellememiştir.

Hurri dininin Kuzey Suriye üzerinden Anadolu'ya girdiğine dair açık kanıtlar vardır ve anlaşıldığına göre Suriye'nin önemli kültür merkezi Halep bu etkide son derece belirleyici olmuştur. Daha en erken safhalarda I. Hattuşili ve I. Murşili'nin seferleri, Kuzey Suriye kentlerinin tapınaklarındaki tanrı heykelleri ve tapınak personelinin Hatti ülkesine taşınmasını sağlamıştır. Bununla birlikte bu kadar erken bir aşamada Hurri kültürünün Hattuşa'da kurulduğuna dair bir kanıt yoktur. Hurri tanrılarının bayramlarında onlara adanan kurbanları içeren metinler (kalutiler) Orta Hitit Çağı'nda ortaya çıkmışlardır. Yine bu dönemin sonunda, Eski Hitit Çağı metinlerinde görülen ve Fırtına tanrısı için kullanılan ^DIŠKUR ideogramının yanı sıra, ^DU yazılışı ortaya çıkmıştır. Hitit panteonunda Hurri tanrılarının çok önemli bir yer tuttuğu, Hitit-Hurri kurban listeleri olan kalutiler ve Yazılıkaya tapınağında Hurrice isimleri ile ayırt edilen tanrı tasvirlerinden anlaşılmaktadır. Yazılıkaya'da tasviri yapılan ve isimleri hiyerogliflerle yazılmış tanrılar, Hurri tanrılarının Hitit panteonundaki geç bir görünümünü yansıtmalarına rağmen onların, kökleri Orta Hitit Çağı'na uzanan kalutilerde ve Kizzuwatna-Hurri ritüellerinde sıralanan tanrılarla olan benzerliği dikkat çekicidir.

Hurriler Hititlerin temasları esnasında kültürel bakımdan Anadolu'yu önemli açıdan etkilemişlerdir ki bu etkilerin başında da din konusu gelmektedir. Hitit panteon'unun baş tanrıları olan Hava tanrısı ve eşi Güneş tanrıçası tamamen Hurri kimliği kazanmış ve Hurrice Teşub ve Hepat adlarını almışlardır. Yazılıkaya'da Hitit panteonunun başında yer alan Fırtına tanrısı; Teşub zevcesi Hepat dağ üzerinde duran tanrılar, tanrıları başları üzerinde taşıyan "boğa adamlar" Hurriş ve Şeriş isimli kutsal boğa tasvirleri Hurri panteonuna olan etkileri bakımından Hurri formlarını yansıtır.

Hititler kendilerinden önce Anadolu'da yaşayan kavimlerin tanrılarına taptıkları gibi kendi tanrılarının yanında hâkimiyetleri altına aldıkları kavimlerin tanrılarına da tapıyorlardı. Bu yabancı tanrılara onların mensup oldukları kavmin dili ile dua ettiklerinden, rahipler Hurri tanrılarına da Hurri dilinde dua ediyorlardı. Hitit tanrılarının başında Teşub ile Hepat'ın yer olması Hurri dininin Hitit panteonuna olan etkisini açıkça göstermektedir.

Hitit dini çok tanrılıydı ve özellikle imparatorluk döneminde Olympos'a benzer kalabalık bir panteona dönüşmüştür. "Hatti ülkesinin bin tanrısı" ifadesiyle sözü edilen Hitit panteonunda egemenlik alanı içindeki tüm halkların tanrılarına yer verilmiş, böylece farklı kültürlere mensup halk tek bir devlet dininin çatısı altında birleştirilmiştir. Hatti, Hitit, Pala, Luwi, kökenli tanrılar yanı sıra özellikle III. Hattşili'nin Puduhepa ile evliliğın ardından Hurri kökenli tanrılar Anadolu'ya Mitanniler'in getirdiği İndo-Ari kökenli tanrılar ve yukarı Mezopotamya ile Kuzey Suriye'de tapınılan bir çok tanrı Hitit dinine dahil edilmiştir.

Hitit krallarının Kizzuwatna'da ortaya çıkmış ve şekillenmiş pek çok dinsel geleneği Hatti ülkesine sokmaya çalıştıkları, Kizzuwatna'yı ziyaret ettikleri ve hatta tabletlerin doğrudan Kizzuwatna'da yazılıp başkente getirildiği yani Hattuşalı kâtiplerin elinde Çukurova'dan getirilmiş nüshaların bulunduğu ve dolayısıyla bunların üzerinden yeni nüshaların oluşturulduğuna dair kanıtlar vardır.

Hititler'in Mezopotamya kültürünün cazibesine ne derece kapıldıklarının kanıtlarından biri kehanete ilişkin metinlerdir. Bu metinlerin yine Hurri araçlar sayesinde elde edildiği hiçbir bütün halde ele geçirilemeyen pek çok kehanet fragmanından anlaşılmaktadır. Bunların çoğu hayvan iç organlarına bakışla ilgilidir. Kehanet ve fala ilişkin metinlerde Hurri etkisi, anlaşılması güç çok sayıda Hurrice terim, kâtip isimleri ve Hurri tanrıları ile ayırt edilmektedir.

Hitit kültüründe Hurri etkisi dediğimizde, doğal olarak en başta din, edebiyat ve büyü etkileşimi akla gelmektedir. Hititlerin Hurrilerden en yoğun şekilde etkilendiği alan büyü ritüellerinin uygulanış şekilleridir. Hurri kökenli pekçok büyü ritüeli Hititlerin arşivlerinde yer almaktadır. Hattuşa'da ve Şapinuva'da ele geçirilmiş olan Hurrice veya Hurri etkisindeki metinler bu konuya örnektir.

Hattuşa arşivi Hurri kültür dünyasından çok sayıda büyü ayinini barındırmaktadır. Bu büyü metinlerinin çoğu Hititçe olarak kaleme alınsa da kimileri Hurrice alıntılar içermekte ve bunun yanı sıra Hurrice birtakım terimler, büyü maddeleri ve Hurri tanrılarını barındırmaktadır. Bu büyü edebiyatının çoğunun kaynaklandığı coğrafya elbette Kizzuwatna'dır. Hitit büyü literatüründe pek çok kez yer alan Akkad geleneklerinin Hurriler üzerinden geçmiş olabileceğini gösteren bir delil de Maqlu'nun büyü serisinde görülen, tükürük alma, saç/kıl alma, elbise kesme gibi motiflerin, Hattuşa'nın bir Akkadca ritüelinde ve neredeyse aynı biçimde Allaiturahhi'nin ritüelinde görülmesidir.

Hitit Anadolu'suna büyü'nün çoğunlukla Hurrice ve Luvice konuşulan Güney ve Güneydoğu Anadolu'dan geldiği dikkati çekmektedir. Hurriler'in Hattuşa'da ve imparatorluğun diğer şehirlerinde sivil yaşamda, siyasi ve kültürel alanda büyük bir değişikliğe yol açtığını uzun bir zamandır bilmemize rağmen, günümüzde, ne yazık ki hâlâ onun doğru sınırlarını, yoğunluğunu ve çeşitliliğini tahmin etmekten uzağız.

Hurriler'in Mezopotamya ve Suriye ile Anadolu arasında adeta bir köprü oldukları Hitit edebiyatına ait eserler incelendiğinde daha iyi anlaşılmaktadır. Ritüel bölümünde gördüğümüz Akkad, Elam ve bazı Hurri krallarına atıf yapan bir Hurrice-Hititçe bir büyü metni ve bunun yanı sıra Gurparanzah destanına göre, Hurri edebiyatında Sumer-Akkad etkileri M.Ö. 3. binin sonunda başlamış olmalıdır. Adı geçen destan belki de Kuzey Mezopotamya'da yer alan Hurri krallıklarının Mezopotamya kültürü ile olan bağlantısını anlatmaktadır. Hurriler aynı zamanda Mezopotamya edebiyatının eserleri olan Gılgameş ve Atrahasis destanlarını Anadolu'ya taşımışlar ve Kumarbi destanlar dizisini oluştururken de Babil edebiyatını örnek almışlardır. Hurri kültürü M.Ö. 2. binin başlarında Mezopotamya kültürü ile dolu olan Suriye'den de fazlasıyla etkilenmiştir. Hedammu ve Ullikummi gibi denizi içeren mitler Suriye'de oluşturulmuş olmalıdır. Aynı şekilde Serbest Bırakma Şarkısı da Suriye'den kaynaklanır. Hattuşa'da çoğunluğu Hititçe olmak üzere Hurrice de korunmuş olan Hurri kökenli mitler, Hititler'in adlandırdığı biçimiyle şarkılar bulunmaktadır. Bunlar ritüellerde olduğu gibi Orta Hitit Çağı'nda ortaya çıkmışlardır. Diğerlerinin aksine Serbest Bırakma Şarkısı, sonraki dönemlerde çoğaltılmamıştır. Şarkıların Hititler tarafından böylesine benimsenmesinin sebebi sadece kâtip eğitimi gibi pratik amaçlar değildir. Bu edebi

eserlerin şarkıcılar tarafından ezbere okunmaktaydı, yani Hititler'e aktarılışı bir sözlü gelenek ürünüydü. Hitit ozanları tarafından Hititçe'ye çevrildikleri ve daha sık olarak eldeki metinlerden yeniden yazıldıkları düşünülmektedir. Ullikummi destanı ve Avcı Kešši gibi hikâyelerin Hititçe nüshaları Hurricelele ile karşılaştırıldığında bunların, doğrudan çeviri olmadığı ve kâtipler tarafından yeniden işlendikleri de anlaşılmaktadır.

Ayrıca Hurriler Hititleri giyim ve moda konularında da etkilemişlerdir. Metinlerde geçen Hurri tarzında bir gömlelden bahsedilmesi bu etkileşimin bir kanıtıdır.

Hurri tarzında koçbaşının bir savaş gereci olarak kullanılması Hititlerin bu konuda da Hurrilerden etkilendiğini göstermektedir. Bu durum askeri etkileşimin örneğidir.

M.Ö. 2. binde Hititler ve Hurriler arasında çok sıkı ilişkiler olduğu açıktır. Hitit Devleti'nin, kuruluşundan itibaren yönünü Kuzey Suriye'ye çevirmesi nedeniyle bu çevrede Hurrilerle askeri çatışmalar yaşanmıştır. Bu mücadeleler her iki halk arasında kesin sınırlar çizmemiş, aksine beraberinde kültürel bir etkileşimi getirmiştir. Başkent Hattuşa'da bulunan çok sayıda Hurrice belge bunu kanıtlamaktadır. Hititler, Kizzuwatna'da ve onun hemen doğusunda yer alan Kuzey Suriye topraklarında mevcut olan Hurri nüfusunun kültürüne kayıtsız kalmamışlardır. Bu ilgi, Hititler'in Mezopotamya kültürü ile de tanışmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Alpman, A. (1998). "Anadolu'da Hurriler". *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri*, (Çorum 16–22 Eylül 1996), 27-33, Ankara.
- Alpman, A. (1983). "Hurriler". *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt XIV, Sayı 25, 283-313, Ankara.
- Akurgal, E. (1999). *Anadolu Kültür Tarihi*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Akurgal, E. (1995). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. İzmir: Yaşar Holding Yayını.
- Akurgal, E. (2003). *Anadolu Uygarlıkları*. (8.Baskı). İstanbul: Net Yayınları.
- Alp, S. (2002). *Hitit Çağında Anadolu*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Alp, S. (2003). *Hitit Güneşi*. Ankara: Tübitak Yayınları.
- Aydın, N. (1991). "Güzelhisar Urartu Kitabesi". *Bellekten*, cilt LV, sayı 212, T.T.K. Yayınları, 323-340, Ankara.
- Baykal, S. A. (2006). *Boğazköy'den Karatepe'ye Hitit Bilim ve Hitit Dünyası'nın Keşfi*. 4.Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Brandau, B. ve Schickert, H. (2003). *Hititler Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu*, çev. Nazife Mertoğlu. Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Beckman, G. (1995). "The Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography". *JCS* 47, 23-34.
- Balkan, K. (1957). *Mama Kralı Anum-Hirbi'nin Kaniş Kralı Warşama'ya Gönderdiği Mektup*. Ankara: TTKB
- Balkaya, T. (2009). *Hurri-Mitanni Devleti*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜ, Ankara.
- Bryce, T. (2005). *The Kingdom of the Hittites*. Oxford.
- Bozca, M. (2008). *Eski Doğu ve Batı Kavimlerinde Felsefi Düşünce (Sümer, Babil, Asur, Hurri, Hitit, Grek)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Cahen, C. (1994). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. çev. Yıldız Moran. 3. Baskı. İstanbul: E yayınları.
- Carruba, O. (2008). *Annali Etei Del Medio Regno*. Pavia.
- Çolpan, N. (2008). *Hititlerin Anadolu'ya Göçü ve Çevre Kültürlerle Etkileşimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜ, Ankara.
- Dinçol, A. M. (1982). "*Hititler*". Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, cilt 1, 18-120, İstanbul.

- Del Monte, G.F. (1981). *Note Sui Trattati fra Hattuša e Kizuwatna*, OA XX, Roma.
- Darga, M. (1976). *Eski Anadolu'da Kadın*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Erzen, A. (1992). *Doğu Anadolu ve Urartular*. Ankara: TTK Yayınları.
- Friedrich, J.(1950). "Churritische Märchen und Sagen in hethitischer Sprache", **ZA 49 NF 15**, 213-255.
- Francia, R. (2012). "The Poetic Style of the Direct Speeches in the Hittite Parables of the Epos der Freilassung". *Investigationes Anatolicae*. Gedenkschrift für Erich Neu. Herausgegeben von Jörg Klinger, Elisabeth Reiken und Christel Rüster, Wiesbaden, 65-71.
- Gurney, O. R. (1977). *Some Aspects of Hittite Religion*. Oxford.
- Gurney, O. R. (2001). *Hititler*. Çev. Pınar Arpaçay. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Goezte, A. (1940). *Kizzuwatna And The Problem Of Hittite Geography*. New Haven.
- Gavaz, Ö. S. (2007). *I. Şuppiluliuma Döneminde Suriye ve Mezopotamya ile İlişkiler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ, Ankara.
- Güterbock, H. G. (1954). "The Hurrian Element in the Hittite Empire" *Journal of World History*, II(2), 383-394.
- Gılan, A. (2010). "Epic and Hisrory in Hittite Anatolia: In Search of a Local Hero". *Epic and History*, Edited by David Konstan and Kurt A. Rauflaub, Singapore, 51-65.
- Girginer, Ö. (2008). *Seramik Buluntuların Işığında M.Ö. II. Binde Çukurova Orta Anadolu İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi.
- Haas, V. (1978). "Substra Tgottheiten Des Westhurrischen Pantheons", *Revue Hittite Asianique*, Tome XXXVI, 59-69, Paris.
- Haas, V. (2006). *Die hethitische Literatur. Texte, Stilistik*, Motive, Berlin New York.
- Haas, V. and Wilhelm, G. (1974). *Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna. (Hurritologische Studien I, AOAT 3)*, Kevelaer/Neukirchen-Vluyn.
- Haas, V. and Wegner, I. (1988). *Die Rituale der Beschwörerinnen SALŠU.GI, Teil I: DieTexte*, Roma.

- Haas, V. and Thiel, H. J. (1978). *Die Beschwörungsrituale der Allaitura(h)hi und verwandte Texte*, (Hurritologische Studien II, AOAT 31), Kevelaer/Neukirchen-Vluyn.
- Hoffner, H. A. (1998). *Hittite Myths*. 2nd edition. Atlanta.
- Hoffmann, I. (1984). *Der Erlab Telipinus*, Heidelberg.
- Kinal, F. (1941). "Amarna Çağında Hurriler". Sumeroloji Araştırmaları, **AÜDTCF Çalışmalarından Ayrı Basım**, 1040-1060, İstanbul.
- Kinal, F. (1987). *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara: TTK Yayınları
- Kinal, F. (1983), *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara: AÜDTCF Yayınları.
- Kinal, F. (1974). "Eski Anadolu Tarihinde Bazı Değişmeler". Anma Kitabı, **AÜDTCF Yayını**, 401-424, Ankara.
- Kinal, F. (1947). "Şuppiluliuma'nın Suriye Seferleri". **Bellekten**, TTKB, cilt XI, sayı 41, 1-13, Ankara.
- Kinal, F. (1943). "Amarna Çağında Mısır'ın Ön Asya Münasebetleri", **AÜDTCF Dergisi**, II/ 1, 99-106, Ankara.
- Kinal, F.(1967). "Yamhad Krallığı". **AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt VI, Sayı 8-9, 195-211, Ankara.
- Karauğuz, G. (2002). *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya: Çizgi kitabevi
- Karasu, C. (1997). "Hititlerde Neden Bin Tanrı Vardı?", **1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları**, 175-190, Ankara.
- Kıymet, K. (2013), *Hitit Kültüründe Hurri Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ, Ankara.
- Köroğlu, K. (2006). *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karul, N. (2011). *Tarih Öncesinden Demir Çağına Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*. İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama Yayını.
- Koç, İ. (2007). *Telipinu ve Dönemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜ, Ankara.
- Klengel, H. (1978). "Mitanni: Probleme Seiner Expansion Und Politischen Struktur". **Revue Hittite et Asiatique**, Tome XXXVI, 91-115, Paris.
- Klengel, H. (2002). "Hitit Tarihi", **Hititler ve Hitit İmparatorluğu**, 1000 Tanrılı Halk, Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland.
- Klengel, H. (1999). *Geschichte des Hethitischen Reiches*, Leiden.

- Kammenhuber, A. (1968). **Arier = Zur Politischen und Kulturellen Bedeutung der Hurriter**, Arier, Heidelberg.
- Kammenhuber, A. (1978). "Die Hurriter und Das Problem Der Indo-Arier", **Revue Hittite et Asiatique**, Tome XXXVI, 85-89, Paris.
- Kale, H. (1999). "Anadolu'nun Kayıp Medeniyetleri / Wiluša-2", **Bilim ve Ütopya Dergisi**, 61, 70-73.
- Mansel, A. M. (1995). **Ege ve Yunan Tarihi**, Ankara: TTK Yayınları.
- Macqueen, J. G. (2002). **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu**. çev. Esra Ankara: Davutoğlu Arkadaş Yayınları.
- Meyer, G.R. (1953). **Zwei Neue Kizzuwatna-Verträge**, MIO I, Berlin.
- Miller, J. L. (2004). **Studies in the Origins, Development and Interpretation of the Kizzuwatna Rituals**, Wiesbaden.
- Murat, L. (1998). "Hitit Dünyasında Gaşgaların Yeri", **III.Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri** (Çorum 16-22 Eylül 1996), Ankara, 435-442.
- Martino, D. S. (2006). **Hititler**. Çev. Erendiz Özbay oğlu. Ankara: Dost Kitabevi yayınları.
- Mieroop, M. V. D. (2006). **Antik Yakındoğu'nun Tarihi**. çev. Sinem Gül Ankara: Dost Kitabevi.
- Memiş, E. (2003). **Eskiçağ Tarihinde Doğu-Batı Mücadelesi**. Koney: Çizgi Kitabevi.
- Memiş, E. (2003). **Eskiçağ Türkiye Tarihi En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar**. 5. Basım. Konya. Çizgi Kitabevi.
- Memiş, E. (2006). **Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi**. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Neu, E. (1996). **Das hurritische Epos der Freilassung 1**. Wiesbaden.
- Ostrogorsky, G. (1981). **Bizans Devleti Tarihi**. çev. Fikret Işılatan. Ankara: TTKB.
- Oettinger, N. (2002). "Anadolu Dillerinin Oluşumu". **Hititler ve Hitit İmparatorluğu**, 407-409, Ankara.
- Otten, H. (1951). **Ein Althethitischen Vertrag mit Kizzuwatna**, Berlin Deutschland.
- Otten, H. (1969). "Hitit Tarihinin Kaynakları ve Eski Doğu Kronolojisi". **Bellethen**, TTKB, Cilt XXXIII, Sayı 131, 359-369, Ankara.
- Peker, H. (2009). **Suriye Üzerindeki Hitit Hâkimiyetinin Kurulması M.Ö. II. Binyılda Eski Yakındoğu'da Süper Güçler ve Küçük Devletler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

- Reyhan, E. (2002). **Hitit Kaynaklarında Kizzuwatna'lı Kadın Maštigga'ya Ait Ritüel Metinler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara..
- Reyhan, E. (2003). "Hitit Büyü Ritüellerinin Uygulama Şekilleri Üzerine Bir İnceleme". **Archum Anatolicum (Anadolu Arşivleri)**, Ankara üniversitesi DTCF, cilt. VI, sayı 2, 111-142, Ankara.
- Reyhan, E. (2005). "Hitit Dünyasında Büyü Ritüelleri". **Folklor ve Edebiyat**, 11/41, 265-284.
- Reyhan, E. (2008). "Ortaköy Şapinuva Arşivinde Geçen Yeni Kurban Terimleri Hakkında", **Studi Micenei Ed Egeo-Anatolici**, Volume L, VI. Congresso Internazionale di Ittitologia, 625-636, Roma.
- Roaf, M. (1996). **Mezopotamya ve Eski Yakındoğu**. çev. Zülal Kılıç, İletişim Atlaslı Büyük Uygurluklar Ansiklopedisi. IX Cilt. İstanbul: İletişim Yayınlar.
- Rüster, C. Neu, E.(1989). "Hethitisches Zeichenlexikon". **Otto Harrassowitz**, Wiesbaden.
- Schuler, E. V. (1987-1990). "Literatur bei den Hethitern". **RIA 7**, 66-75.
- Singer, I. (1995). "Some Thoughts on Translated and Original Hittite Literature". **Israel Oriental Studies**, XV, 123-128.
- Savaş, S. Ö. (2002). "Hititler'de Fırtına Tanrısı ile Boğa Kültü Üzerine Bazı Gözlemler ve Yorumlar". **Archivum Anatolicum**, AÜ Basımevi, Sayı:5, 97-170.
- Straub, R. (2006). **Reinigungsrituale aus Kizzuwatna. Ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte**, Berlin-New York.
- Sevinç, F. (2007). **Hititlerde Ölülere ve Yeraltı Tanrılarına Sunulan Kurbanlar**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ, Ankara.
- Schwertheim, E. (2009). **Antik Çağda Anadolu**. Çev. Nuran Bulut. İstanbul: İmge Kitap Yayınevi.
- Süel, A. (2004). "Ortaköy Şapinuva". **Arkeo- Atlas Dergisi**, sayı 3, 60-61, İstanbul.
- Süel, A. (2008). " Hitit Devletinin Bir Diğer Başkenti: Şapinuva". **Muhibbe Darga Armağanı**, 457-474, İstanbul.
- Şahin, A. H. (2004). "Anadolu'da Asur Ticaret Kolonileri Devri (M.Ö.1975-1725)". **Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi**, Yayın No:7, 106-120 Kayseri.
- Taracha, P. (2009). **Religions of Second Millenium Anatolia**, Wiesbaden.

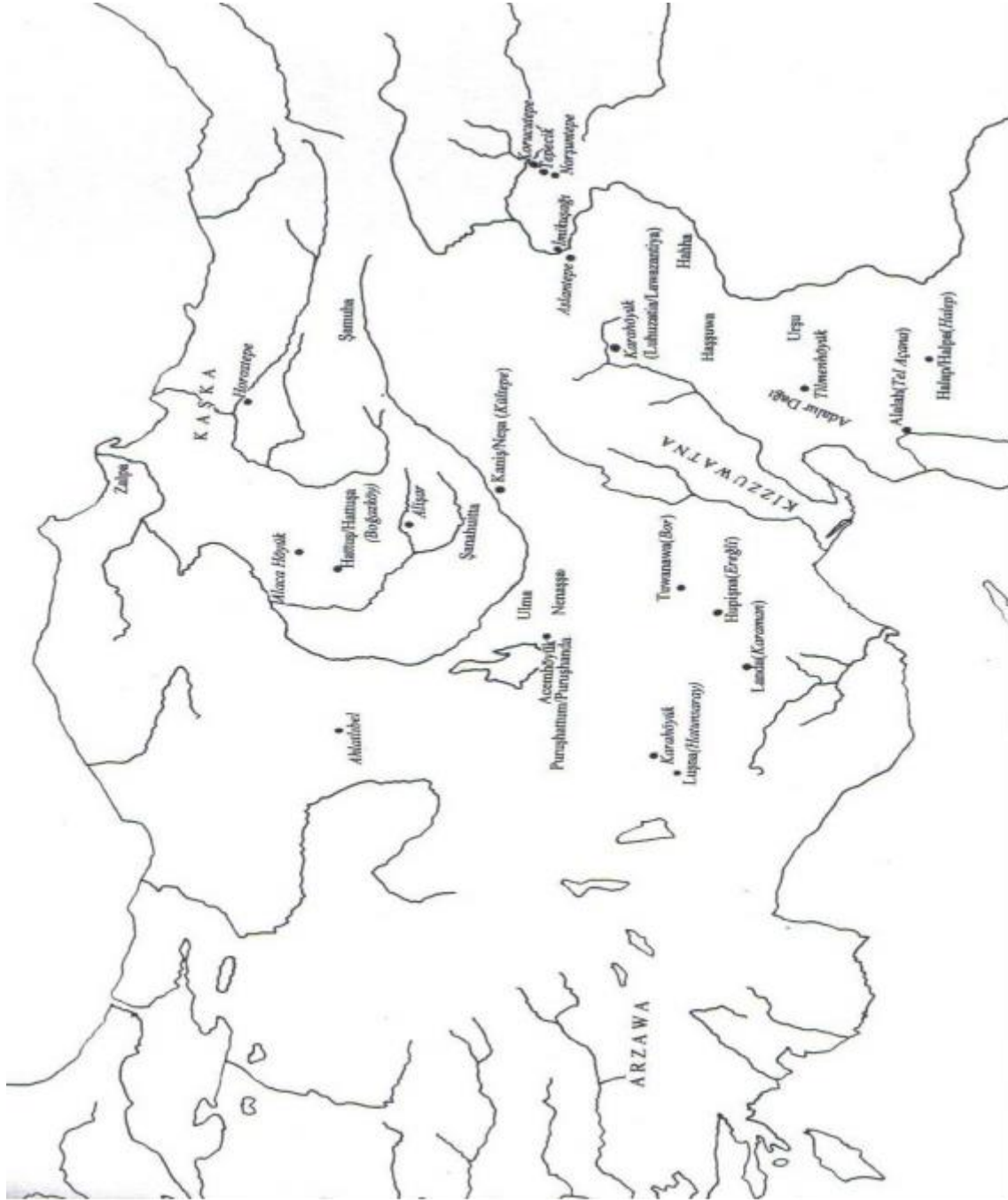
- Tamer, S. (2010). **Hurri Siyasi Tarihi ve Kültürü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, GÜ, Ankara.
- Umar, B. (1984). **Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi**. Cilt I. İzmir: Acargil Basımevi.
- Uçankuş, T. H. (2000). **Bir İnsan ve Uygarlık Bilimi Arkeoloji Tarih Öncesi Çağlardan Perslere Kadar Anadolu**. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ünal, A. (1997). "Hurriler, Hurri Tarihi, Kültürü ve Arkeolojisiyle İlgili Yeni Buluntular ve Gelişmeler". **1996 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları**, 11-35, Ankara.
- Ünal, A. (1999). **Hititler-Etiler ve Anadolu Uygarlıkları**. Ankara: Eti Banak Yayınları.
- Ünal, A. (2002). **Hititler Devrinde Anadolu 1**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2003). **Hititler Devrinde Anadolu 2**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2005). **Hititler Devrinde Anadolu 3**. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2013). "Eski Anadolu'da At, Hititçe Kikkuli At Eğitimi Metinleri". **Çorum Kültür, Sanat Tarih ve Turizm Dergisi**, Çorum 14, 40-66.
- Ünal, A. ve Girginer, S. (2007). **Kilikya-Çukurova İlkçağlardan Osmanlı Dönemi'ne Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji**. İstanbul: Homer Kitab evi.
- Diakov, V. ve Kovalev, S. (1987). **İlkçağ tarihi I Uzakdoğu-Ortadoğu-Eski Yunan**. Çev: Özdemir İnce. I.Basım. Ankara: V Yayınları.
- Wilhelm, G. (1986). **The Hurrians**. Çev. Jennifer Barnes, Warminster.
- Wegner, I. (1995). **Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen Teil 1: Texte für IŠTAR-Ša(w)uška**, Roma.
- Yıldırım, R. (1996). **Eskiçağ'da Anadolu**. İzmir: Meram Yayıncılık.
- Yiğit, T. (2002). "Hitit Krallığı'nın Kuruluş Dönemi". **İdol Dergisi**, İstanbul, 13,13-17.
- Yiğit, T.(2004). "Hitit Krallığında Yönetim Sistemi üzerine Bir Not" **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**. Ankara, 35, 219-226.
- Yiğit, T. (2005). "Hurriler'e İlişkin Hititçe Çivi Yazılı Belgelerdeki İlk Kayıtlar", **Tarih Araştırmaları Dergisi**. Ankara, 38, 55-59.

Yiğit, T. (2005). "Hitit Çivi Yazısının İlk Ortaya Çıkışı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 79-86.

EKLER

EK-1. Hititler Döneminde Anadolu

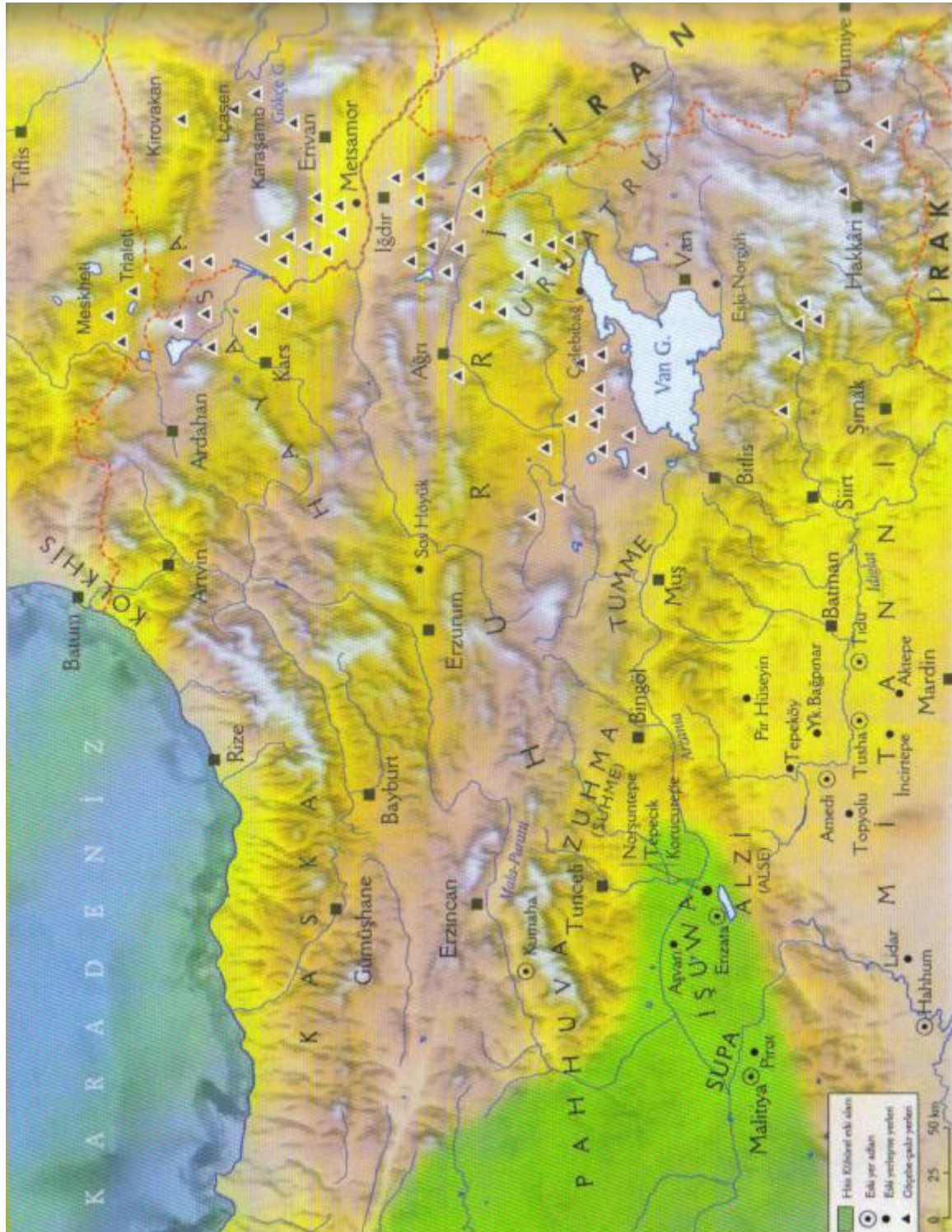
Harita 1 (Yıldırım, 1996: 8)

EK-2. M.Ö. 13.yy Hitit Devleti ve Komşuları

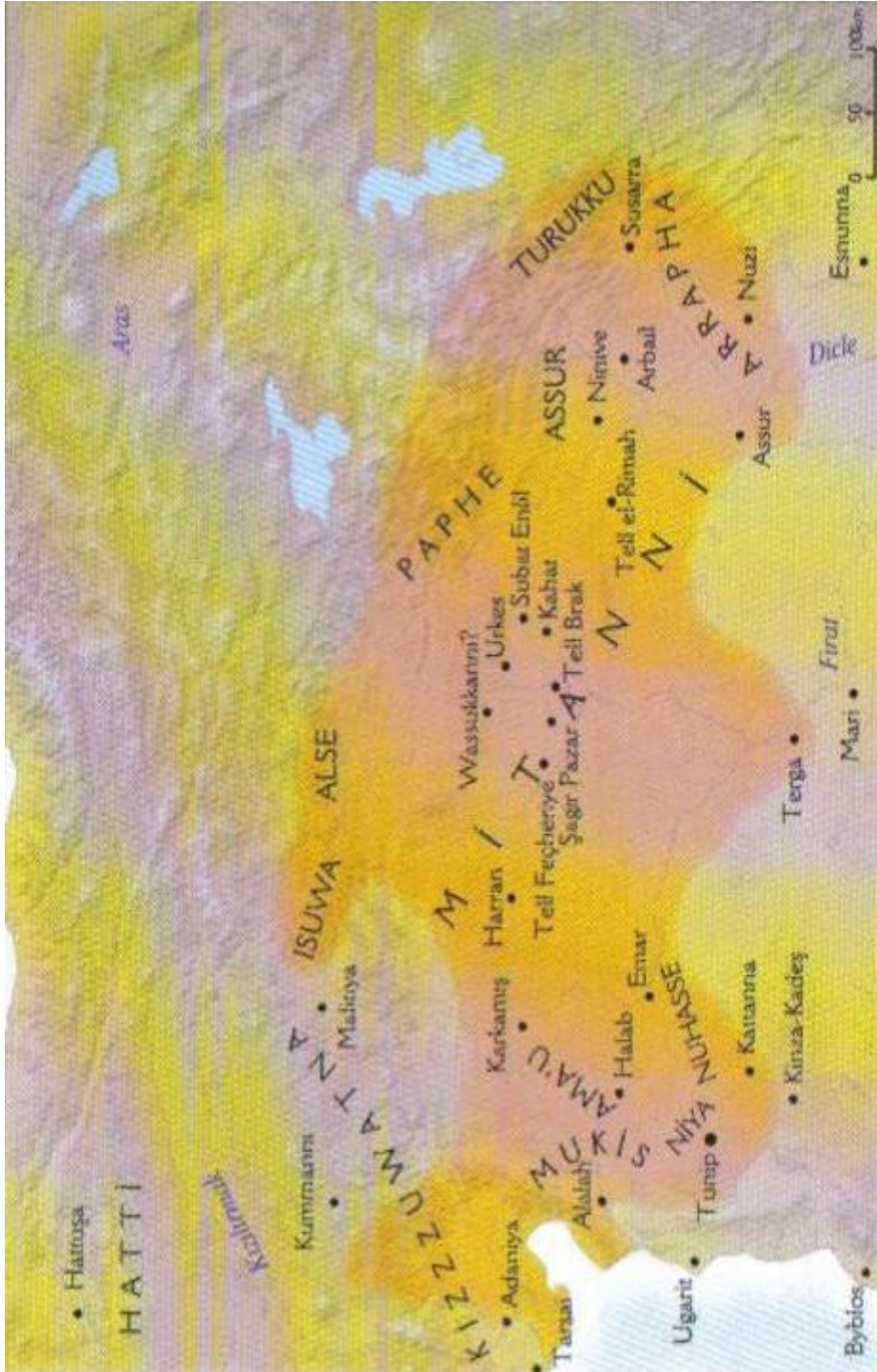
Harita 2 (Karul, 2011: 297)

EK-3. Hurri Ülkesi

Harita 3 (Karul, 2011: 365)

EK-4. Mitanni ve Kizzuwatna Ülkeleri

Harita 4 (Karul, 2011: 365)

EK-5. Hititler ve Komşuları

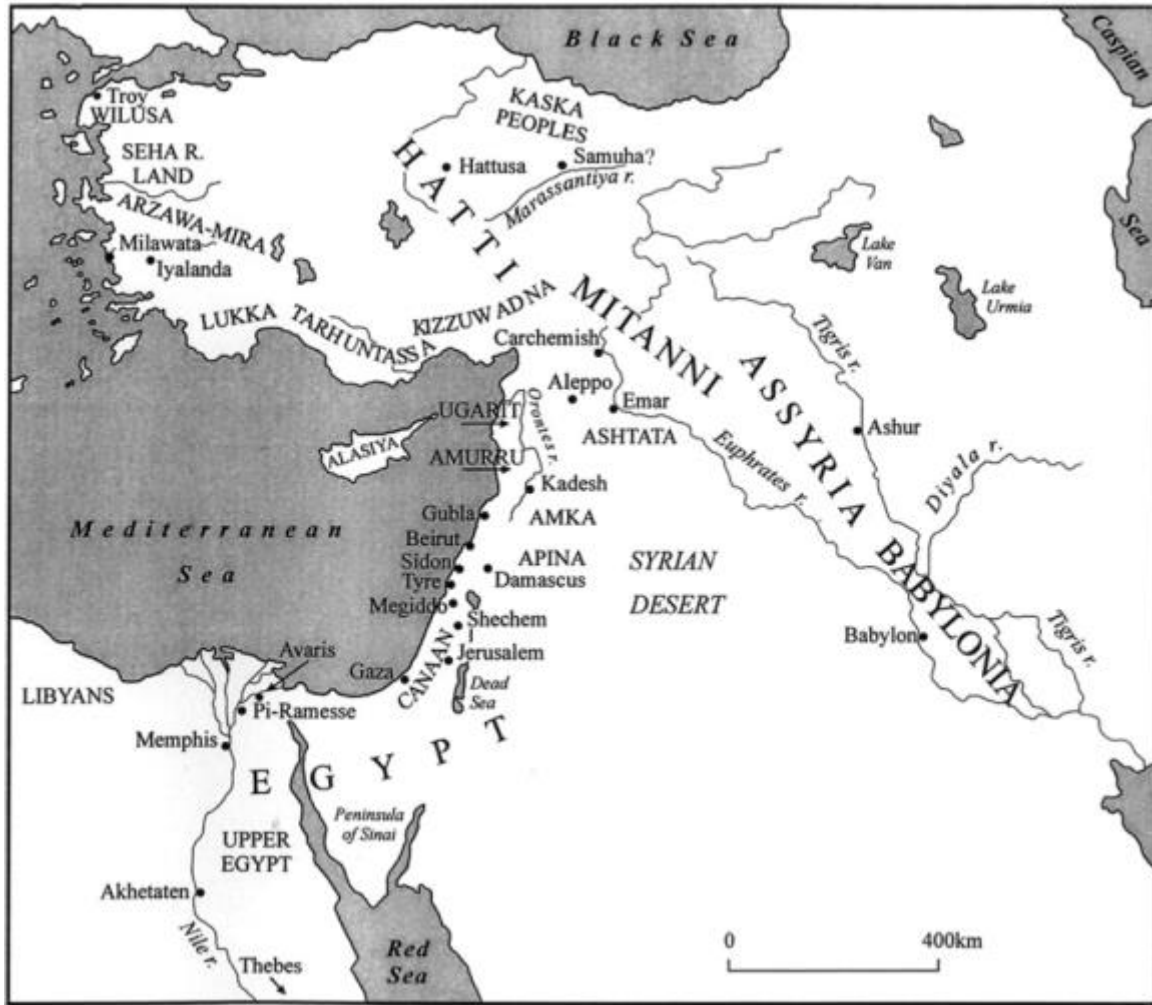
Harita 5 (Karul, 2011: 295)

EK-6. Hititler Dönemi Anadolu Coğrafyası

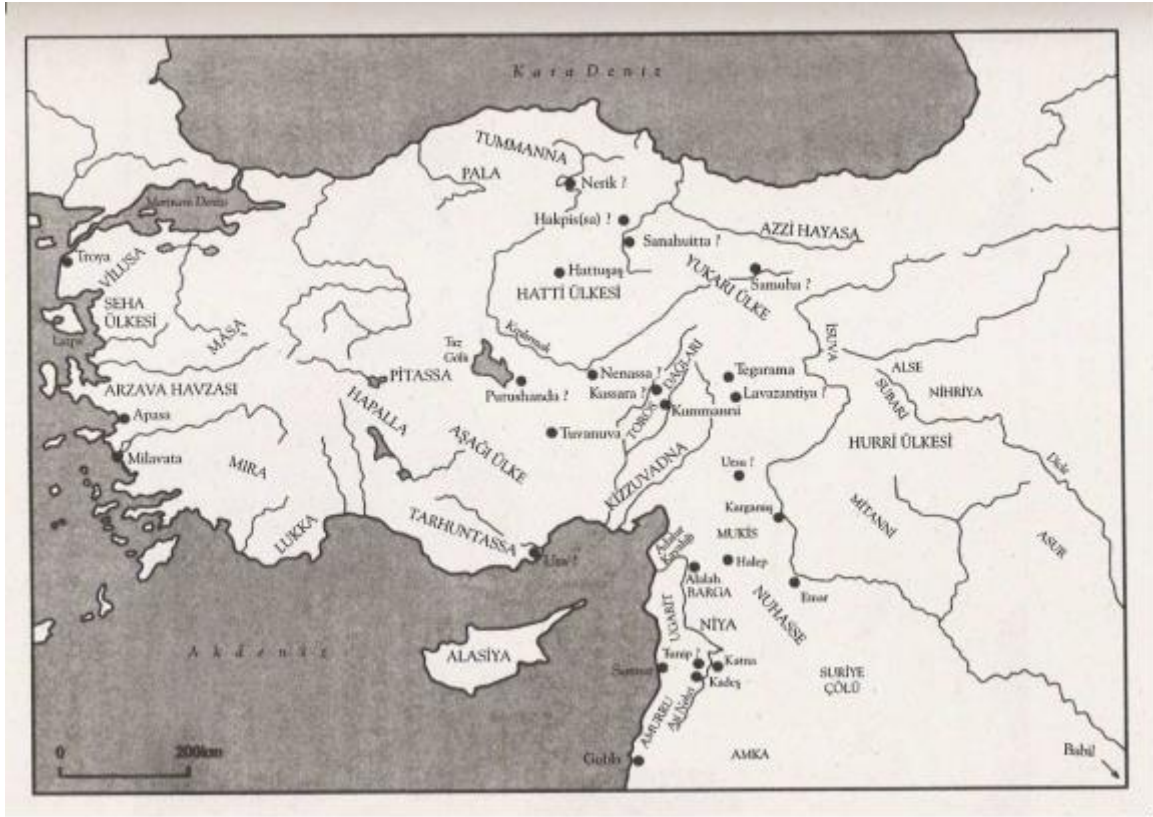
Harita 6 (Karul, 2011: 185)

EK-7. M.Ö. 2. Binyıl Yakındoğu Haritası

Harita 7 (Bryce,2005:4)

EK-8. M.Ö. 2. Binyıl Anadolu Haritası

Harita 8 (Karul, 2011: 83)

EK-9. Çeşitli Mühürler

Resim 1

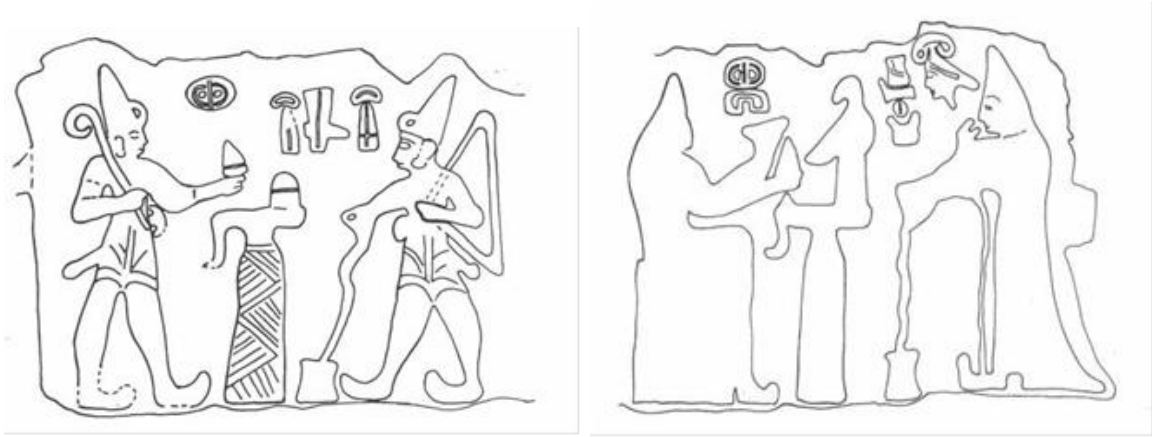

Resim 2

Resim 3 (Ceram, 1979: 83-85)

EK-10. Kaya Kabartması ve Çizimleri

Resim 4

Kayseri ili sınırları içinde bulunan III. Hattuşili ve Puduhepa'yı tanrı ve tanrıçaya libasyon yaparken gösteren kaya kabartması ve çizimleri. (Ünal, 2002: 148)

EK-11. IV. Tuthaliya'nın Kabartması

Resim 5 (Alp, 2003: 20)

Resim 6 (Alp, 2003: 20)

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : ASGHAR Hayder
Uyruğu : IRAK
Doğum tarihi ve yeri : 07/11/1987 IRAK
Medeni hali : Evli
Telefon : 05342490175
Faks : ___
e-mail : haydar.tuzlu@gamil.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi/ Eskiçağ Tarihi	2014
Lisans	Kerkük Üniversitesi Tarih Bölümü	2009
Lise	EL-Rasafi Lisesi	2005

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
—	—	—

Yabancı Dil

Arapça

Yayınlar

—

Hobiler

Spor, yüzmek, Tarih kitapları okumak

GAZİ GELECEKTİR...

Gazî gelecektir...

